МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

На правах рукопису

ЗАХАРЧУК ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 811.111’367.32-112

РОЗВИТОК І СТАНОВЛЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ VII-XVII СТ.: СИНХРОНІЯ ТА ДІАХРОНІЯ

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

ДИСЕРТАЦІЯ
на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник –
кандидат філологічних наук, доцент
Малімон Леся Костянтинівна

Луцьк – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ……....4
ВСТУП…….....5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ІСТОРІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ……..16
1.1. Категорія заперечення: аналіз визначення…….....16
1.1.1. Заперечення як категорія філософії та логіки……..17
1.1.2. Заперечення як мовна категорія…….…21
1.2. Парадигма вираження заперечення в історії англійської мови: типи.....…24
1.3. Синхронна та діахронна площини заперечення……..…27
1.4. Дистрибутивні характеристики заперечення у реченні……..…34
1.5. Текстові особливості засобів заперечення в англійській мові……...…36
Висновки до розділу 1…….…….....41
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ІСТОРІЇ МОВИ…….……43
2.1. Порівняльно-історичний метод дослідження заперечення……43
2.2. Парадигматичний метод аналізу заперечення (побудова парадигми)…….51
2.3. Синтагматичний метод аналізу заперечення…….……..56
2.4. Семантичний метод аналізу концепту заперечення (концептуальний аналіз)……60
2.5. Квантитативний метод дослідження заперечення……..65
Висновки до розділу 2 ……...…….....70
РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНА ПАРАДИГМА ВИРАЖЕННЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ……..…….....……72
3.1. Розвиток функціонально-семантичної парадигми заперечення в текстах VII-XI ст……..…..……72
3.2. Зміна функціонально-семантичної парадигми заперечення в текстах XI-XV ст……..…….……111

3.3. Становлення функціонально-семантичної парадигми заперечення в текстах XV-XVII ст……..….…122
Висновки до розділу 3..……..……..……...……137
РОЗДІЛ 4. ТЕКСТОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МАРКЕРІВ ЗАПЕРЕЧЕННЯ…….……..……139
4.1. Жанрова класифікація текстів VII-XVII ст……...….139
4.2. Функція морфологічного заперечення в текстах VII-XI ст……..146
4.3. Функція синтаксичного заперечення в текстах XI-XV ст……151
4.4. Функція лексичного заперечення в текстах XV-XVII ст…..……157
4.5. Спільні та відмінні риси функцій заперечення в текстах VII-XVII ст……164
Висновки до розділу 4...…….……...……..172
ВИСНОВКИ…….…….…….....174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ….……...……..….179
ДОДАТКИ…..…….....……208

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

д.-а. – давньоанглійська

ЛСП – лексико-семантичне поле

н.-а. – новоанглійська

р.-н.-а. – ранньоновоанглійська

Рис. – рисунок

с.-а. – середньоанглійська

Табл. – таблиця

ФСП – функціонально-семантичне поле

Adj – прикметник

COCA – Corpus of Contemporary American English

D – діахронний план

ME – середньоанглійська

N – іменник

NE – новоанглійська

NM – заперечний маркер

NP – іменникова фраза

OE – давньоанглійська

Prn – займенник

S – синхронний простір

V – дієслово

VP – дієслівна фраза

ВСТУП

Категорія заперечення становить загально-науковий та мовознавчий інтерес [1; 6; 15; 21; 23; 29; 33; 38; 44; 56; 84; 85; 87; 90; 92; 95; 98; 99; 104; 113; 117; 126; 130; 140; 145; 151; 164; 180; 181; 185; 186; 187], адже вона – обов'язкова складова характеристики світу. В англійській мові заперечення виражається різноманітними маркерами, які потребують інтегрального опису в системі мови.

Заперечення є абсолютною універсалією, яка досліджується на всіх рівнях мовної структури. В історії лінгвістичної науки було зроблено безліч спроб визначення її сутності та статусу з різних позицій – філософської (Ф. Енгельс [52], І. Кант [91]), логічної (О. І. Бахарєв [17; 18]), психологічної (Ж. Гіннекен, Б. Дельбрюк [49], О. Єсперсен [54], Г. Пауль [139], О. О. Потебня [146; 147; 148]) та лінгвістичної (О. І. Бахарєв [17; 18], Є. Й. Шендельс [183], Н. О. Булах [31], О. М. Пєшковський [142], В. В. Михайленко [120; 121; 122] та ін.). У лінгвістиці заперечення потрактовано як компонент значення, який вказує на те, що зв'язок між членами речення, на думку мовця, реально не існує (О. М. Пєшковський) або на те, що відповідне стверджувальне речення відхиляється мовцем як хибне (Ш. Баллі).

Дослідженню цієї проблеми присвячено багато робіт як зарубіжних (О. Єсперсен 1924 [54; 204], Е. Клайма 1964 [207], Р. Якендоф 1969, 1971 [199; 200], Б. Парті 1970 [218], М. Ріссанен 1994 [223], П. Карель 1996 [205], Л. Хорн 2000 [195], Й. Іуєрі 2005 [198], М. Міестамо 2005, 2009 [214], Т. Невалайєн 2006 [217], Б. Вагнер-Нагі 2011 [226]), так і вітчизняних лінгвістів (О. В. Падучева 1969-2012 [133; 134; 135; 136], О. І. Бахарєв 1980, 2000 [17; 18], В. З. Панфілов 1982 [137], Л. М. Сизранцева 1995 [165], Л. В. Нікіфорова 2000 [125], І. М. Кобозєва 2003 [96; 97], М. П. Соколов 2009 [161], П. А. Чернова 2009 [182], А. Р. Файрузова 2015 [177]).

Функція та семантика засобів вираження заперечення становлять предмет розгляду у давньогерманській (Г. В. Малина 1998 [116]), німецькій (А. Й. Паславська 2005, 2006 [138], О. О. Константінова 2006 [100],

О. С. Мілосєрдова 2010 [118]), французькій (О. М. Голованова 1997 [43], Р. М. Фахретдинов 1997 [178], І. В. Музейник 2003 [124], О. М. Мокра 2006 [123]), російській (О. І. Бахарєв 1980, 2000 [17; 18]), українській (О. П. Кущ 2002 [110], Л. В. Кардаш 2008 [93]), іспанській (Ю. Г. Підіпригора 2001 [144]) та інших мовах.

В англійській мові досліджено структуру та семантику заперечення. Проте, науковий аналіз проводився у рамках окремих періодів англійської мови (Л. В. Громоздова 2000 [46], В. М. Пилатова 2002 [143], О. О. Прокофьєва 2002 [149], О. С. Белайчук 2004 [19], М. В. Євсіна 2006 [53], Ю. М. Петрова 2008 [141], О. В. Татаровська 2011 [166]). Вивчення динаміки засобів вираження категорії заперечення в історії англійської мови не було достатнім, а саме це, на нашу думку, дає можливість провести різновекторний аналіз заперечення, його форми, значення та функцій у текстах трьох історичних періодів англійської мови. Відповідно, залишається низка питань, які потребують окремого системного дослідження:

1) становлення і динаміка розвитку категорії заперечення у діахронії:

- розгляд філософсько-логічного фундаменту лінгвістичної категорії заперечення, що уможливить отримати плідні результати для теорії морфологічних, синтаксичних, семантичних і функціональних основ англійської мови;

- дослідження різних складових заперечення – морфеми, слова, фрази і тексту для їхньої системної класифікації;

- опис усіх виражальних засобів заперечення різних рівнів, а також їх становлення, зміни в їх корпусі в межах одного історичного періоду для подальшої еволюції та динаміки розвитку заперечних засобів у сучасній англійській мові;

- аналіз засобів вираження заперечення у текстах трьох періодів англійської мови: їх розвиток, функціонально-семантична класифікація; функції морфологічного заперечення в текстах VII-XI ст., синтаксичного

заперечення в текстах XI-XV ст., лексичного заперечення в текстах XV-XVII ст., їх спільні та відмінні риси;

2) її структуризація та систематизація у синхронії:

- вирізнення дистрибутивних характеристик заперечення у реченні та текстових особливостей засобів заперечення в англійській мові.

Дослідження категорії заперечення на матеріалі англійської мови має важливе значення: по-перше, для лінгво-філософського розуміння самої категорії, розгляду її дефініцій та функціонування на різних рівнях мови, по-друге, для виявлення основних засобів вираження заперечення та аналізу їх функціонування у текстах кожного історичного періоду англійської мови.

Розвиток англійської мови в основному можна поділити на три періоди: давньоанглійський (500-1100), середньоанглійський (1100-1500), новоанглійський (ранньоновоанглійський (1500-1800) та період сучасної англійської мови (1800-по теперішній час)). Відповідно до класифікації Г. Світа, яка ґрунтується на розвитку граматичної системи, ці періоди також називають: давньоанглійський – період повних закінчень, наприклад, sunu, середньоанглійський – період зведених закінчень, наприклад, sune, новоанглійський – період втрачених закінчень, наприклад, son [261, с. 211]. У нашому дослідженні застосовується періодизація англійської мови, за якою давньоанглійський період – період, який датується часом між VII-XI ст., середньоанглійський період – XI-XV ст., ранньоновоанглійський період – XV-XVII ст. [30, с. 11].

Актуальність дослідження зумовлено низкою факторів, а саме:

1) відсутністю системного аналізу конструкцій з компонентом заперечення в діахронії;

2) загальним інтересом сучасної лінгвістики до вивчення парадигматичних класифікацій заперечення у межах окремого періоду;

3) протиріччями стосовно визначення статусу заперечення та його взаємодії з іншими категоріями у системі мови;

4) недостатнім вивченням категорії заперечення на структурному, семантичному, функціональному та текстовому рівнях;

5) спрямуванням на пошук нових ракурсів проведення комплексного аналізу становлення заперечення та його мовних засобів вираження в історичному вимірі.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертацію виконано відповідно до комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри практики англійської мови інституту іноземних мов Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, протокол № 7 від 28 січня 2010 року, уточнено протоколом № 6 від 27 грудня 2013 року. У межах наукової проблематики досліджено розвиток і становлення категорії заперечення та засобів її вираження в англійській мові, запропоновано комплексний підхід до вивчення їх історії.

Мета роботи – інтегрований опис особливостей засобів вираження заперечення та їх розвиток у англійській мові VII-XVII ст.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання:**

- сформувати парадигму методів та методик дослідження заперечення;
- провести дефініційний аналіз визначення заперечення;
- реконструювати концептосферу ЗАПЕРЕЧЕННЯ в англомовній картині світу;
- виокремити рівні вираження заперечення (морфологічний, лексичний, синтаксичний, семантичний) в давньоанглійському, середньоанглійському та ранньоновоанглійському періодах;
- вирізнити домінанти парадигм заперечення у текстах VII-XVII ст.;
- розробити дистрибутивні моделі заперечних конструкцій;
- змоделювати функціонально-семантичне поле заперечення давньоанглійського, середньоанглійського та ранньоновоанглійського періодів;
- описати текстові особливості засобів вираження заперечення у текстах VII-XVII ст.

Мова – це складне структурно-системне утворення, окремі підсистеми якої називаються рівнями. Оскільки одиниці знаходяться в ієрархічній залежності від одиниць вищого рівня, то зрозуміло, наприклад, що кількість

слів у тій чи іншій мові буде залежати від кількості афіксів (префіксів та суфіксів) з дериваційним значенням, а кількість морфем – від кількості фонем. Це свідчить про те, що мова характеризується певними кількісними та якісними ознаками. Якісний аналіз мови показує її категоризацію, яка нерозривно пов'язана з квантифікацією мови, тобто кількісним аналізом [115, с. 141-142].

Об'єкт дослідження – засоби вираження заперечення в трьох історичних періодах англійської мови, верифіковані в різних за жанром текстах англійської мови VII-XVII ст.

Предметом наукового аналізу є динаміка підсистем засобів вираження заперечення, їх структурні відношення та підсистеми, кількісно-якісні зміни, особливості становлення та функціонування парадигм та їх засобів у різні історичні періоди англійської мови з урахуванням взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників розвитку.

Матеріалом дослідження слугували лексикографічні джерела (етимологічні, тлумачні словники, тезауруси англійської мови: *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language; Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary; Middle English Dictionary; Collins English Dictionary and Thesaurus; Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English; Corpus of Contemporary American English (COCA)*), а також різні за жанром писемні пам'ятки давньоанглійського (тексти загальною кількістю слів – 50 904), середньоанглійського (208 163) та новоанглійського (120 454) періодів англійської мови (VII-XVII ст.), загальним обсягом 379 521 слів.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є праці науковців в галузі функціонально-семантичної граматики та досягнення вітчизняної та зарубіжної лінгвістики в галузі граматики (О. Єсперсен 1922, 1924, 1958 [54], М. Я. Блох 1983, 2002 [22], Л. Хорн 1978, 1989 [195], Р. Кверк 1980, 1982, 1994 [219; 220; 221; 256], В. В. Михайленко 1997, 1998, 1999, 2000 [215]), стилістики (М. Тернер 1973, І. Р. Гальперін 1981 [41], Ю. М. Скрєбнєв 2000 [156], І. В Арнольд 2002 [11]), лінгвістики тексту (І. Р. Гальперін 1981 [41], В. А. Кухаренко 1988 [208]), прагматики (Г. Г. Почепцов 1981, Дж. Ліч 1983 [209; 210], Дж. Серль 1986a, 1986b

[154; 155], Дж. Остін 1986 [132], С. Левінсон 2000 [211]), лінгвістичної семантики (Дж. Лайонз 1983 [111; 112], Ю. Д. Апресян 1995 [9]), теорії мови (Н. О. Булах 1954, 1962 [31], Є. Й. Шендельс 1959, 1977 [183], В. Г. Адмоні 1963 [2], О. В. Падучева 1969-2012 [133; 134; 135; 136], Н. Г. Озерова 1978 [131], О. В. Бондарко 1978 [26; 27], О. І. Бахарєв 1980, 2000 [17; 18] та інші).

Мета і завдання дисертації окреслили вибір таких **методів** дослідження: метод *гіпотез*, який полягає в формуванні припущення щодо закономірностей та ознак категорії заперечення у трьох історичних періодах; *дескриптивний* метод, який застосовується для виявлення особливостей структури заперечних конструкцій давньоанглійського, середньоанглійського та новоанглійського періоду; метод *синхронного та діахронного аналізу* для виокремлення заперечних конструкцій в англійській мові давніх періодів загалом та їх зіставлення у рамках окремого століття; *порівняльний* метод для зіставлення засобів вираження заперечення та порівняння їх становлення, розвитку у синхронному та діахронному аспектах; метод *семантичного аналізу* для когнітивної інтерпретації концепту ЗАПЕРЕЧЕННЯ; метод *польового структурування* для моделювання функціонально-семантичного поля заперечення у трьох історичних періодах англійської мови; *дистрибутивний метод* для виокремлення сполучувальних характеристик заперечення у реченні; *текстовий метод* для вирізнення функціональних рис заперечення у структурі тексту; елементи *квантитативного аналізу* для встановлення тенденції розвитку окремих засобів вираження заперечення в англійській мові, верифікації кількісних та якісних результатів дослідження.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше проведено інтегрований аналіз засобів вираження заперечення у синхронно-діахронному аспекті, досліджено їх розвиток і становлення в англійській мові, здійснено об’єктивацію концепту ЗАПЕРЕЧЕННЯ за допомогою різних типів семантичного аналізу, змодельовано функціонально-семантичне поле засобів вираження заперечення у текстах трьох періодів VII-XVII ст., виокремлено дистрибутивні характеристики

заперечення у реченні, простежено якісні та кількісні зміни засобів вираження заперечення.

Теоретична цінність дисертації зумовлена поєднанням трьох підходів (історичного, лінгво-когнітивного та текстового) до проблеми становлення та розвитку категорії заперечення у давньоанглійській, середньоанглійській та ранньоновоанглійській мовах. Результати дослідження є певним доробком у розвиток історичної граматики, історичної семантики, теорії функціонально-семантичного поля, в осмислення традиційних проблем категорії заперечення. Вони сприятимуть поглибленню розуміння структурних та функціонально-семантичних характеристик заперечної конструкції у давньоанглійській, середньоанглійській та ранньоновоанглійській мовах.

Практична цінність дисертації полягає в можливості використання її результатів, основних положень, висновків, ілюстративного матеріалу в навчальних курсах теоретичних дисциплін: історії англійської мови (розділи „Синтаксис”, „Частини мови середньоанглійської та ранньоновоанглійської мови”), лексикології (розділи „Лексична семантика”, „Семантична сполучуваність”). Висновки й положення дисертації можуть також знайти застосування при читанні курсів „Вступ до германського мовознавства”, у спецкурсах та спецсемінарах із „ФСП заперечення”, „Парадигматичних пересувах заперечення”. Результати дослідження можуть бути використані при розробці підручників і посібників з історії англійської мови, історичної граматики та написанні кваліфікативних робіт з розвитку та становлення окремих категорій у синхронії та діахронії.

Особистий внесок дисертанта полягає у проведеному інтегральному аналізу засобів вираження заперечення та окресленню їх основних домінант в англійській мові VII-XVII ст., побудові функціонально-семантичної парадигми та виокремленні міжпарадигматичних пересувів на лексичному, морфологічному, синтаксичному та семантичному рівнях. Усі результати дисертанткою отримані одноосібно. Праць, написаних у співавторстві, немає.

Згідно з метою та завданнями дослідження на захист виносяться такі **положення**:

1. Заперечення знаходиться на перетині філософії, логіки та лінгвістики. У логіці, як і у філософії, заперечення – це тричленна конструкція, що включає тезу, яка заперечується (антитезу) та ознаку, на її основі здійснюють заперечення. Логічна структура заперечення – це логічна операція, внаслідок якої замість судження А утворюється судження не-А або навпаки. Заперечення у лінгвістиці розглядається як компонент значення, що виражає відсутність предметів, явищ, ознак та зв'язків між ними у реальній дійсності.

2. Опис мовних засобів з позицій синхронно-діахронного напряму дослідження увиразнює їх семантичне розширення та сприяє виокремленню основних змін в історії англійської мови.

3. Упродовж усього розвитку англійської мови (VII-XVII ст.) парадигми заперечення мають неоднорідну структуру, наповненість щодо їх функціонально-семантичних полів, а також домінанти вираження.

4. Мовні засоби заперечення у кожному історичному періоді англійської мови вирізняються своїми особливостями і мають різну структуру, моделювання якої потребує відстеження на кожному синхронному зрізі кількісних та якісних змін, установлення зовнішньо- та внутрішньолінгвальних чинників. Зміни у підсистемах засобів заперечення англійської мови впродовж VII-XVII ст. пов'язані з процесами динамічного перерозподілу конституентів ядра, основної та периферійної зон заперечення.

5. Відношення, в які вступають маркери заперечення у структурі тексту, характеризуються сукупністю їх коллокаційних можливостей. Типологія їх сполучуваності у діахронному аспекті окреслює лексико- та функціонально-семантичні відношення цих засобів з іншими лексемами в їх синхронному розвитку, виокремлює маркери заперечення, з якими вони вступають у синтагматичні відношення, увиразнює характер сполучуваності з позитивними / негативними лексемами.

6. Побудова функціонально-семантичної парадигми та аналіз її властивостей у структурі тексту різних періодів англійської мови дають змогу простежити відмінності у будові їх лексико-семантичних полів і міжпольових

зв'язків. Функціонально-семантична категорія заперечення у процесі становлення об'єднує різнорівневі засоби з метою вираження загального чи часткового заперечення, мовні одиниці, які використовуються для реалізації функцій заперечення, організовані за принципом польової структури і моделюють функціонально-семантичну парадигму.

Апробація основних положень та результатів дисертації. Окремі положення та основні результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри практики англійської мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кафедри сучасних європейських мов Буковинського державного фінансово-економічного університету та на 14 міжнародних конференціях: „Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість" (м. Острог, 2010, 2013), „Пріоритети германського та романського мовознавства" (м. Луцьк, 2010, 2011, 2013), „Іноземна філологія у XXI столітті" (м. Запоріжжя, 2013), „Актуальні проблеми германської філології та прикладної лінгвістики" (м. Чернівці, 2010, 2012, 2013, 2015), „Мови і світ: дослідження та викладання" (м. Кіровоград, 2013), „Сучасні напрямки теоретичних та прикладних досліджень" (м. Одеса, 2013), „British Journal of Science, Education and Culture" (London, 2014), „Філологія" (м. Одеса, 2015); 8 міжвузівських конференціях: „Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє" (м. Луцьк, 2010), „Гуманітарні науки" (м. Чернівці, 2010, 2014), „Сучасні напрямки лінгвістичних досліджень міжкультурної комунікації та методики викладання іноземних мов" (м. Житомир, 2012), „Сучасний вимір філологічних наук" (м. Львів, 2014, 2015), „Міжкультурна комунікація в європейському вимірі" (м. Чернівці, 2015, 2016).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи відображені у 22 публікаціях автора, з них 12 статей у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України, 1 стаття – у закордонному виданні, 1 стаття – у збірнику, що входить до наукометричної бази та 8 тез – у матеріалах всеукраїнських і зарубіжних конференцій.

Відповідно до основної мети та конкретних завдань дослідження визначено **структуру** й **обсяг дисертації**.

Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, кожен з яких містить висновки, загальних висновків, списку використаної наукової літератури (276 найменувань, з яких – 215 українською та російською мовами та 61 – англійською мовою), списку лексикографічних та довідкових джерел (34 найменування), списку ілюстративних джерел (15 найменувань) та додатків, які включають: 3 вибірки заперечних конструкцій, 4 таблиці та 1 рисунок. Загальний обсяг дисертації складає 251 сторінку, основний зміст викладено на 178 сторінках.

У вступі подано обґрунтування вибору теми дослідження та її актуальності, визначено мету, основні завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну, висвітлено теоретичне і практичне значення дослідження, окреслено методи й методику дослідження заперечення, наводяться положення, винесені на захист, інформація стосовно апробації результатів дисертації на наукових конференціях.

У першому розділі „Теоретичні засади дослідження заперечення в історії англійської мови" проведено критичний аналіз літератури та стан вивчення категорії заперечення в англійській філології, загальному мовознавстві, філософії та логіці. Заперечення розглянуто разом зі ствердженням для встановлення його відмінних рис та місця у мовній парадигмі англійської мови VII-XVII ст.

У другому розділі „Методика дослідження заперечення в історії мови" дібрано методи лінгвістичного дослідження для проведення комплексного опису мовних засобів вираження заперечення у системі англійської мови та структурі тексту, які охоплюють порівняльно-історичний аналіз, парадигматичний аналіз, синтагматичний аналіз, семантичний аналіз, квантитативний та текстовий аналіз мовних засобів заперечення у системі англійської мови та структурі тексту.

Третій розділ „Функціонально-семантична парадигма вираження заперечення" присвячено побудові окремої парадигми кожного періоду, яка включає морфологічну, лексичну та синтаксичну мікропарадигми. Для дослідження заперечення на морфологічному рівні, проаналізовано заперечні

афікси (префікси, суфікси) та їх значення. За допомогою дистрибутивного аналізу визначено високопродуктивні типи граматичної реалізації заперечення у діахронії. Для побудови лексико-граматичної парадигми заперечення сформовано корпус із заперечних займенників, прислівників та сполучників, а також розкрито особливості функціонування моно- та полінегативних речень у структурі тексту кожного періоду.

У четвертому розділі „Текстові характеристики функціонування маркерів заперечення” виокремлено спільні та відмінні риси функціонування засобів заперечення у структурі текстів VII-XVII ст. З цією метою здійснено жанрову класифікацію текстів, виявлено спільні та відмінні риси функціонування засобів заперечення трьох досліджуваних періодів.

У **загальних висновках** підсумовано теоретичні та практичні результати проведеного дослідження, також визначено перспективи подальших наукових пошуків з даної проблематики.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ІСТОРІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У розділі 1 буде проведено критичний аналіз літератури та стан вивчення категорії заперечення у філософії, логіці, англійській філології та мовознавстві. Заперечення розглядається разом з ствердженням для встановлення його відмінних рис та місця у мовній парадигмі англійської мови VII-XVII ст. Категорія заперечення в англійській мові виражається за допомогою заперечних конструкцій, відповідно необхідно виокремити синхронну та діахронну площини заперечення, дистрибутивні характеристики заперечення у реченні та текстові особливості засобів вираження заперечення в англійській мові.

1.1. Категорія заперечення: аналіз визначення

Категорія заперечення має універсальний характер і знаходиться у фокусі всебічного вивчення представників різних наук, насамперед філософії, логіки та лінгвістики. В природній мові залежно від місця заперечення вирізняють два типи: зовнішнє та внутрішнє [236, с. 396]. Зовнішнє заперечення слугує для утворення складного висловлювання з іншого (не обов’язково простого) висловлювання. У випадку істинності заперечне судження буде хибним і навпаки. Внутрішнє заперечення входить до складу простого висловлювання. Розрізняють заперечення у складі зв’язки (заперечна зв’язка) та термінне заперечення. Заперечення у складі зв’язки виражається за допомогою частки „не” та позначає відсутність певних відношень („Іван не знає Петра”). Термінне заперечення використовується для утворення негативних термінів та формулюється за допомогою частки „не” або близькій їй за змістом („Усі нестиглі яблука – зелені”) [236, с. 396-397].

Сутність категорії заперечення, за словами О. М. Пєшковського, має колосальне психологічне і головним чином логічне значення (адже твердження

і заперечення взаємно обумовлюють один одного, а де немає ствердження, там немає і істини, там немає людської думки), з синтаксичної точки зору зводиться до того, що за допомогою цієї категорії зв’язок між двома явищами сприймається негативно. Іншими словами, зв’язок, який виражається певними формами слова і словосполучень, реально не існує [142, с. 386].

У логіці заперечення – операція, яка полягає в тому, що істинному висловленню (твердженню) протиставляється неістинне висловлення (твердження) або хибному висловленню (твердженню) протиставляється нехибне висловлення (твердження). У класичній математичній логіці вважається, що висловлення не-А хибне, якщо висловлення А істинне та навпаки [233, с. 421]. Отже, філософія та логіка трактують заперечення як протиставлення твердженню (тезі) протилежного за змістом твердження (антитези).

Лінгвістика вивчає заперечення як мовну категорію, яка за допомогою лексичних, фразеологічних, синтаксичних та інших засобів мови виражає тип зв'язку, встановленого між елементами висловлення, реально не існуючим (розглядається у мовленні як реально не існуючий) [228, с. 302-303].

На нашу думку, вивчати заперечення, як і будь-яку іншу мовну категорію, однобічно неможливо, адже мова – це міжструктурне об’єднання, де відбувається взаємодія різних аспектів людської діяльності. Тому для повного визначення заперечення у лінгвістиці його слід вивчати у зв’язку з філософією та логікою, беручи до уваги той факт, що лінгвістика зароджувалася у лоні філософії, а мислення та мова – нерозривно пов’язані.

1.1.1. Заперечення як категорія філософії та логіки. У філософії заперечення – це категорія, яка виражає певний вид відношень між двома послідовними стадіями, станами об’єкта, який розвивається. Заперечення є необхідним моментом процесу розвитку: будь-який об’єкт у процесі свого розвитку неминуче досягає стадії власного заперечення, тобто стає якісно

новим (наприклад юність заперечує дитинство, сама в свою чергу заперечується зрілістю, а остання – старістю) [235, с. 471].

Розрізняють метафізичне та діалектичне заперечення: метафізичне заперечення – це відкидання, знищення без збереження корисного, без зв'язку того, що було, з тим, що є. Ф. Енгельс у своїй праці „Діалектика природи" писав: „метафізичне заперечення – це голос, <…>, безплідне заперечення, при якому не може бути розвиток <…> (розкласти ячмінне зерно, розчавити гусеницю)" [52]. Діалектичне заперечення – „не голе, незриме заперечення, а заперечення, як момент нового зі старим, як умова й момент розвитку з позитивним значенням". У діалектиці, заперечувати, писав Ф. Енгельс „не просто сказати „ні", або оголосити річ неіснуючою <...>". Діалектичний вид заперечення – це такий вид заперечення, при якому отримано його розвиток". Основою діалектичного заперечення є суперечність. Це єдність протилежностей, момент зв'язку старого й нового, відмова від першого із збереженням того, що необхідне для розвитку останнього. Спосіб діалектичного заперечення має бути таким, щоб давав змогу далі розвиватися, щоб була спадкоємність старого з новим [52].

Перші спроби тлумачення категорії заперечення знайшли своє відображення у філософії Стародавньої Греції та Індії. Заперечення ототожнювали із онтологічним небуттям ще за часів Платона [3].

Щодо філософії Стародавньої Греції, то визначну роль тут відіграв Аристотель. Саме він відкинув наявність „чистого небуття" у будь-яких виявах. Основу і стверджувальних, і заперечних суджень грецький філософ справедливо вбачав у дійсності. Цією основою є існування (буття) або неіснування (небуття) чогось. Однак, небуття за Аристотелем не є реальним, а лише таким, що мислиться як нереальне. Він наголошував: „Ствердження – це стверджувальна мова, а заперечення – це заперечна мова, між тим ніщо з того, що підпадає під ствердження та заперечення не є мовою. Але й про те, що підпадає під ствердження та заперечення говорять, що вони протиставляються одне одному як ствердження та заперечення. Адже, вони протиставлені одне

одному тим самим способом: як ствердження протиставляється запереченню (він сидить – він не сидить), так і дія, яка підпадає під ствердження протиставляється дії, яка підпадає під заперечення (сидіння – несидіння)” [10, с. 15].

Філософи Стародавньої Індії визнавали існування особливої запереченої реальності поряд з такими категоріями, як субстанція, особливість, якість, дія. Існувала думка, що небуття повинне бути об’єктом пізнання, адже воно таке ж реальне, як буття, без визнання реальності небуття неможливо осягнути ані процесу зміни і розвитку, ані факту кількісного розмаїття явищ природи.

І. Кант розглядав заперечні твердження як малоінформативні та вторинні щодо стверджувальних. У своїй праці „Критика чистого розуму” він писав: „Заперечення – є тим, поняття чого представляє небуття (в часі). Тобто, протилежність буття і небуття полягає у відмінності між тим та іншим часом, в одному випадку – наповненим, в іншому – порожнім” [91, с. 248]. Саме І. Кант вирізнив окремі категорії, які включають 4 складові: кількість, якість, відношення та модальність, які наведені у Таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Категорії

Кількість	Якість	Відношення	Модальність
єдність	реальність	присутність і самостійне існування (субстанція і акциденція)	можливість – неможливість
численність	заперечення	причинність і залежність (причина і дія)	існування – неіснування
цілісність	обмеження	спілкування (взаємодія)	необхідність – випадковість

Як видно з таблиці, І. Кант відносить заперечення до якості, поряд з реальністю та обмеженістю. Проте, ми вважаємо, що заперечення можна зарахувати до іншої категорії, а саме модальності, яка об’єднує два протичлени (ствердження – заперечення).

Г. В. Ф. Гегель, у свою чергу, відійшов від аристотельської теорії і зазначав, що позитивне та негативне не мають як такі жодного значення, вони виражають лише те, що одне не є іншим. У своїй праці „Наука логіки” він підкреслював: „Заперечне судження не є повністю запереченням, загальна сфера, в якій знаходиться предикат, зберігається, тому відношення суб’єкта з предикатом за своєю суттю позитивне <...>” [42, с. 78]. Висловлювання „Троянда не червона” заперечує лише визначеність предиката та відділяє її від загальності, яка характерна предикату; загальна сфера, колір, зберігається. Коли говорять „Троянда не червона” мають на увазі, що вона є іншого кольору, зі сторони цієї загальної сфери судження залишається позитивним [42, с. 79].

Філософська категорія заперечення тісно пов’язана з категорією заперечення у логіці, де заперечення – це відхилення, невизнання певного стану речей, зв’язку. У теоретичному відношенні заперечення є твердженням неіснування (див. негації). У негативному судженні заперечення може бути направлене на весь його зміст, або на зв’язок суб’єкта й предиката; в мові заперечення виражається за допомогою слова „не”. Ми можемо назвати певний стан правильним чи неправильним (див. судження), але було б нерозумним прагнути зробити це одночасно (закон протиріччя і закон виключеного третього). Із запереченням не пов’язане жодне позитивне твердження. Висловлювання „Ця квітка не пахне” має значення навіть тоді, коли квітка взагалі немає запаху. За будь-яких умов правильним значенням при запереченні предиката є насамперед формальне негативне (контрадикторне) значення, а будь-яке інше, більш вузьке, більш певне значення має ще довести свою правомірність [231].

Інша теза властива для формальної логіки, де заперечення потрактовано як „логічна операція, внаслідок якої замість висловлення (судження) А

утворюється висловлення (судження) не-А або замість висловлення не-А утворюється висловлення А. Представник цього напряму О. Івін визначав заперечення як логічну зв'язку, за допомогою якої з певного висловлення постає нове, причому, якщо вихідне висловлення істинне, його заперечення буде хибним і навпаки. Негативне висловлення складається з вихідного висловлення і заперечення, що виражається зазвичай словами ,,не", ,,невірно що". Негативне висловлення є, таким чином, складним висловленням: воно включає в ролі своєї частини відмінне від нього висловлення. Наприклад, запереченням твердження ,,10 є парним числом" є твердження ,,10 не є парним числом" (або: ,,Неправильно, що 10 є парне число"). Також, О. Івін (2008) у своїй праці ,,Логіка" висунув таке твердження: ,,Якщо є перше, то є і друге: тобто, якщо немає другого, то немає і першого". Наприклад, із висловлення: ,,Якщо є грім, то є також блискавка" утворюється висловлення ,,Якщо немає блискавки, то немає і грому" [88].

Отже, заперечення у філософії – це категорія, що виражає певний тип відношень між двома послідовними стадіями, станами об'єкту, що розвивається, процесу. У логіці заперечення – це одна з логічних операцій, яка відображає вживання виразу ,,невірно, що..." у логічних висновках. Не менш важливим аспектом дослідження категорії заперечення є її аналіз як мовної категорії, що є завданням наступного підрозділу.

1.1.2. Заперечення як мовна категорія. Передусім визначимо поняття мовної категорії загалом та мовної категорії заперечення зокрема. У широкому значенні, мовна категорія – ,,це будь-яка група мовних елементів, яка виділяється на основі певної загальної властивості; у вузькому розумінні – це деяка ознака (параметр), що лежить в основі розбивки широкої сукупності однорідних мовних одиниць на обмежену кількість непересічних класів, члени яких характеризуються одним і тим ж значенням ознаки" [229, с. 215].

Для досягнення цілісності у визначенні поняття ,,заперечення" розглянемо декілька дефініцій.

О. С. Селіванова визначає заперечення як:

1) „логічну процедуру, формалізовану за допомогою часток *не* й *ні*, що позначають відсутність певних зв'язків між компонентами описуваної ситуації або неможливість її реального існування";

2) „семантико-синтаксичний оператор цієї логічної процедури";

3) „елемент значення речення, який вказує на думку мовця щодо хибності твердження, представленого у висловлюванні";

4) „мовну категорію; функціонально-семантичну категорію мови, що інтегрує різнорівневі мовні й мовленнєві засоби за спільним змістом заперечення" [152, с. 158].

Заперечення, на думку О. В. Падучевої, – це елемент значення речення, який вказує на те, що зв'язок, який встановлюється між компонентами речення, на думку мовця, реально не існує (О. М. Пєшковський) [142] або що відповідне стверджувальне речення заперечується мовцем як невірне (Ш. Баллі) [16]. Заперечення – одна з вихідних, семантично-цілісних смислових категорій, притаманних різним мовам світу, яка не підлягає визначенню через більш прості семантичні елементи. Заперечення може виражатися заперечними словами, заперечним префіксом, заперечною формою дієслова, а інколи може і не мати окремого вираження, тобто, бути компонентом значення слова або цілого речення [229, с. 354].

Заперечення, за словами І. В. Музейник, – „явище далеко не периферійне", воно є важливим фактором, обмежуючий та модифікуючий вплив якого тією чи іншою мірою має місце на всіх рівнях мовної структури (Є.Кржижкова). Заперечення відіграє значну роль не тільки на всіх рівнях мовної структури, тобто в системі мови, але й у процесі комунікації, тому що комунікація неможлива без заперечних висловлювань. Саме тому твердження лінгвістів про те, що заперечення є „основною когнітивно-комунікативною операцією" (W.Heinemann) є цілком обґрунтованим [124, с. 6].

Погоджуючись із концепцією мовознавців (О. Падучева, А. Паславська, К. Мюллер, Х. Хелднер) щодо розгляду заперечення як знака, якому нічого не

відповідає у дійсності, О. М. Мокра, вбачає в ньому, з одного боку, оператор, а з іншого, на рівні синтагми, – прислівник, займенник, детермінант, залежно від природи його актантів. Оператор заперечення скеровує свою дію на елементи твердження і реалізує на його основі заперечне висловлення, не зазнаючи модифікацій власної структури [123, с. 7].

Заперечення в мові можна, подібно до логічного, схарактеризувати як оператор, вважає А. Й. Паславська, що має властивість змінювати зміст на протилежний, перетворюючи істинне речення на хибне і навпаки [138, с. 27].

При з'ясуванні категорійної сутності заперечення, Л. В. Кардаш встановлює, що воно відображає узагальнене уявлення про негативні зв'язки між предметами та явищами об'єктивної дійсності. Дослідниця розглядає заперечення на різних рівнях мовної системи та стверджує, що воно відображається в експліцитних та імпліцитних засобах вираження [93, с. 12].

Заперечне речення потрактовано Т. В. Жеребило як „мовний засіб розмовної мови, який виражає її невимушеність, чуттєво-конкретний характер, емоційність тощо: Ні, не знаю" [232, с. 244].

О. Єсперсен наголошує, що заперечення в своєму розвитку пройшло декілька послідовних стадій. Вираження заперечення та його зміни можна представити наступним чином: превербальний маркер → превербальний маркер + поствербальний маркер → поствербальний маркер [204].

Заперечення, як мовна категорія, тісно пов'язане зі своїм позитивним протичленом – ствердженням. Своєрідну точку зору запропонувала О. П. Кущ, зазначаючи, що „ствердження й заперечення – явища багатомірні: одночасно і логічні, і синтаксичні, і лексичні поняття. Ствердження й заперечення – це в загальному вияві два полюси одного цілого: перший передбачає наявність другого, як і навпаки. Ні перший, ні другий не може усвідомлюватись як такий, цілком індиферентно від іншого" [110, с. 5]. Як результат, ствердження та заперечення – це мовні категорії, які виражають відношення змісту до дійсності у реченні.

На основі аналізу дефініцій заперечення можна виокремити наступні спільні риси: заперечення вказує на відсутність, хибність, неіснування певного явища і потрактувати заперечення як елемент значення, що виражає відсутність предметів, явищ, ознак та зв'язків між ними у реальній дійсності. Іншими словами, заперечення – це вираження за допомогою лексичних, морфологічних, синтаксичних і семантичних засобів того, що зв'язок між членами речення є реально неіснуючим.

Аналіз основних дефініцій заперечення дає змогу перейти до розгляду парадигми заперечення та її типів у англійській мові.

1.2. Парадигма вираження заперечення в історії англійської мови: типи

Мовна одиниця, за словами В. В. Михайленка, виступає одночасно у двох типах взаємовідношень: парадигматичних (як член граматичної парадигми) і синтагматичних (як член структури речення), отже, корелює з ліво- або правобічними членами чи з обома одразу в залежності від їх сполучуваності [119, с. 33]. Передусім визначимо поняття „парадигма", „парадигматика" та „парадигматичні відношення" у лінгвістиці.

Парадигма, за словами О. І. Смирницького, „є складовою частиною лексеми, причому зазвичай такою складовою її частини, яка зустрічається і у складі більшого чи меншого ряду її лексем. Типова парадигма є визначеною системою форм. Однією з характерних рис парадигми є те, що вона є одиницею-системою (в окремому випадку – системою, що складається лише з одного члена). Саме парадигма слова і надає йому характер системи. Кожен окремий член парадигми є граматичною формою" [160, с. 24].

Два підходи до визначення терміну „парадигма" виокремлює Р. З. Гінзбург:

1) „як системи форм одного слова, парадигма показує відмінності та відносини між ними";

2) ,,і як шаблон на якому кожне слово певної частини мови моделює свої форми, слугуючи для диференціації однієї частини мови з іншою” [193, с. 10-11].

На думку О. С. Ахманової, парадигма – це ,,сукупність флективних змін, які слугують зразком формоутворення для певної частини мови”. Інша теза – ,,це сукупність форм словозміни лексичної одиниці, сукупність словоформ, які складають лексему” [228, с. 310].

Інше визначення парадигми запропоновано М. М. Гухман: ,,система різнорівневих засобів даної мови (морфологічних, синтаксичних, словотвірних, лексичних, а також комбінованих – лексико-синтаксичних і т.д.), які взаємодіють на основі сукупності їх функцій, які в свою чергу базуються на визначеній семантичній категорії” [47].

На основі цього О. В. Бондарко висунув теорію функціонально-семантичного поля. За його словами: ,,Функціонально-семантичне поле (ФСП) – це угрупування різнорівневих засобів даної мови, які взаємодіють на основі спільності їх семантичних функцій і котрі виражають варіанти визначеної семантичної категорії. ФСП розглядається як мовне представлення відповідних семантичних категорій у впорядкованій більшості різнорівневих мовних засобів та їх функцій” [28, с. 289].

У нашій праці категорія заперечення представлена морфологічними, синтаксичними та лексичними мовними засобами заперечення. Усі засоби вираження заперечення утворюють функціонально-семантичну парадигму заперечення в англійській мові. Функціонально-семантична парадигма заперечення включає:

- морфологічні,
- лексико-граматичні,
- семантичні,
- синтаксичні засоби вираження.

Схематично їх можна зобразити таким чином:

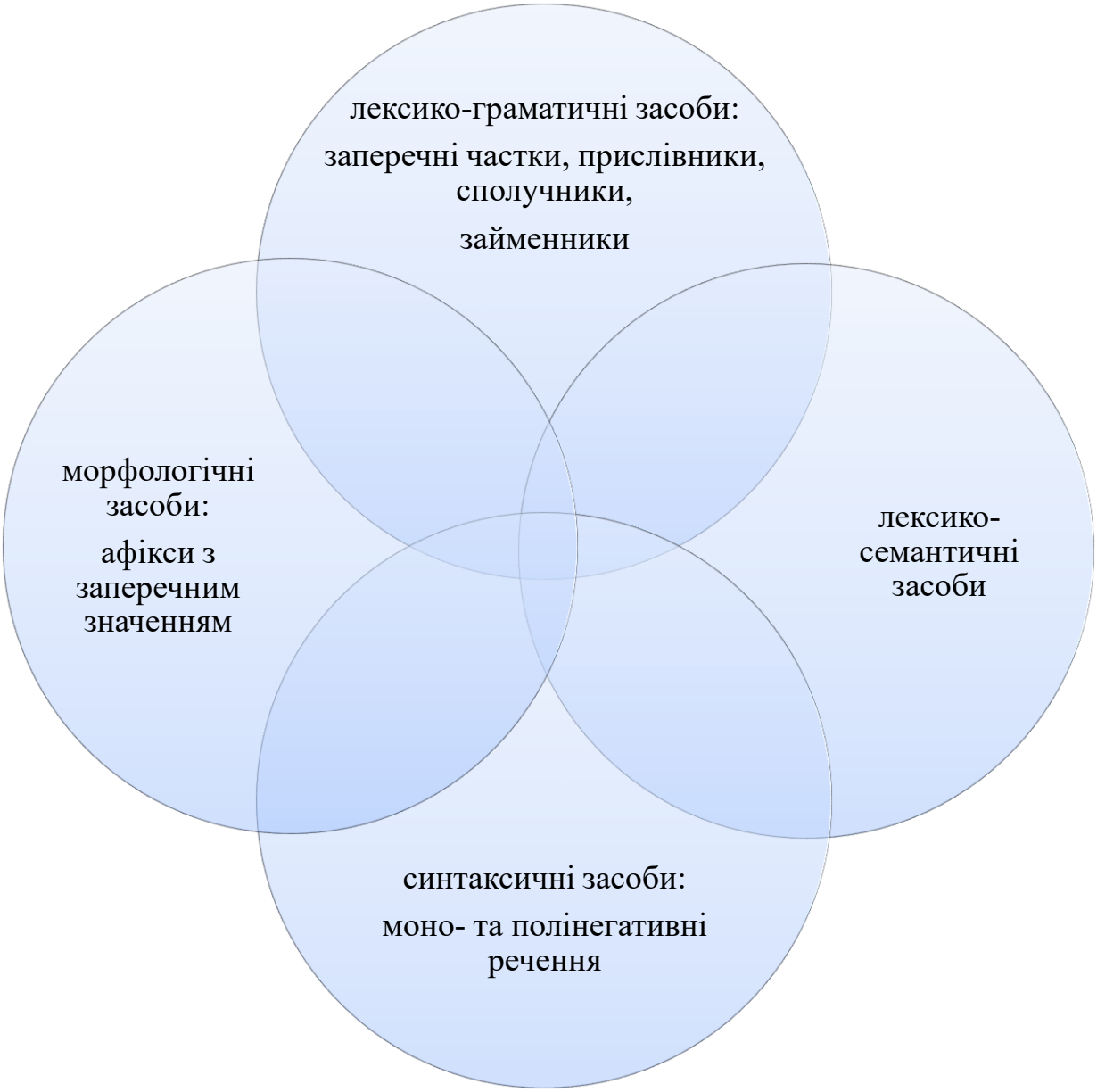

Рис. 1.1. Мовні засоби вираження заперечення в англійській мові

На рис. 1.1. засоби заперечення перетинаються, утворюючи функціонально-семантичну парадигму заперечення, яка існувала на кожному етапі розвитку англійської мови.

Л. Єльмслєв, який ввів термін „парадигматичні відношення” у мовознавство, пропонує таке визначення парадигматики: „один із двох аспектів системного вивчення мови, який визначається виділенням та протиставленням двох типів відношень між елементами і/або одиницями мови:

парадигматичними та синтагматичними; розділ науки в мовознавстві, який займається парадигматичними відношеннями, їх класифікацією, визначенням сфери їх дії. Парадигматика протиставляється синтагматиці за типом відношень та групувань, які вона вивчає. У широкому значенні, парадигматика – це мовна система, яка розуміється як сукупність лінгвістичних класів – парадигм" [51]. Л. Єльмслєв стверджує, що „мова може бути визначена як парадигматика, парадигми якої маніфестуються будь-яким матеріалом, а текст – відповідно, як синтагматика, ланцюги якої, якщо вони поширені нескінченно, маніфестуються будь-яким матеріалом" [51, с. 129].

О. С. Селіванова визначає парадигматику, як „тип зв'язків у мовній системі, які встановлюються на підставі варіативності, подібності, протилежності, похідності, включення, субкатегоризації мовних одиниць і виключають їхнє одночасне уживання в певній позиції" [152, с. 442].

Отже, загальна парадигма заперечення включає 4 типи мікропарадигм заперечення, а саме: морфологічну, лексико-граматичну, синтаксичну та семантичну, які, у свою чергу, утворюють макропарадигму: функціонально-семантичну парадигму заперечення.

Становлення та динаміку розвитку категорії заперечення та засобів її вираження у мові можна дослідити за допомогою синхронного та діахронного аналізу.

1.3. Синхронна та діахронна площини заперечення

Дослідження категорії заперечення у синхронії дає змогу виокремити основні засоби вираження заперечення у кожному окремому періоді розвитку англійської мови, змоделювати типи парадигм засобів вираження для кожного з них, а також визначити ядро та периферію засобів вираження у загальній парадигмі.

Синхронія – це стан мови в певний момент її розвитку. За твердженням Ф. де Соссюра „синхронія знає лише одну перспективу, перспективу мовців, весь її метод зводиться до відбору мовних фактів. Для того, щоб впевнитися у

тому, чи мовленнєве явище реальне, необхідно вияснити, наскільки воно існує у свідомості мовців” [162, с. 91]. Е. Косеріу у статті „Синхрония, диахрония, история” зазначає, що Ф. де Соссюр протиставляв синхронію як вісь одночасовості і діахронію як вісь послідовності і вважав, що воно відповідає протиставленню статики й динаміки, системності й безсистемності. На думку Ф. де Соссюра, є дві абсолютно різні лінгвістики – синхронічна і діахронічна. Для підтвердження даної тези, Е. Косеріу цитує: „якщо лінгвіст пристане до діахронічної точки зору, то він побачить не мову, а ряд явищ, які змінювали мову” [101, с. 145].

Тому у нашій роботі пропонуємо розглядати заперечення у динаміці, що дасть змогу виявити парадигматичні пересуви засобів заперечення, а також простежити їх кількісні зміни у процесі його становлення.

Ф. де Соссюр ототожнював статику із синхронією, а динаміку – із діахронією, не заперечуючи постійних мовних змін (у тому числі й на синхронному рівні, які ми і встановили в процесі переходу від одного періоду до іншого), однак, з огляду на те, що вони настільки мінімальні й незначні, їх не варто брати до уваги – „вивчати стан мови практично означає нехтувати змінами. Це так само, як математики в деяких операціях <...> нехтують безмежно малими величинами” [162, с. 129]. Тому динаміка залишалася, по суті, поза межами його досліджень, бо й зміни на діахронному рівні Ф. де Соссюр трактував як випадкові й несистемні, хоча вони неминуче призводять до порушення рівноваги в самій системі мови чи діалекту. Б. О. Серебренніков, навпаки, підкреслює, що „синхронія є не тільки статичною, а й динамічною, а діахронія – не тільки динамічна, а й стабільна” [153, с. 204].

Синхронія, за словами О. С. Селіванової, це протиставлений діахронії або доповнюваний до неї аспект лінгвістичних досліджень сучасного стану мовної системи або її стану у певний період розвитку. На відміну від синхронії, діахронія спрямована на вивчення мовних явищ в історичному розвитку й еволюційних змін мови як системи. Діахронія дає змогу простежити

становлення мовних підсистем, дію історичних законів їхнього розвитку, визначити передумови, причини мовних змін, час їхньої дії й тенденції розвитку мови [152, с. 557].

О. С. Ахманова визначає синхронію як „умовне виділення одного стану, одного історичного етапу у розвитку мови, як предмет лінгвістичного вивчення” [228, с. 411]. Т. В. Жеребило визначає синхронію як „одночасність, збіг у часі; стан системи мови у розглянуту епоху” [232, с. 326]. У даній роботі ми трактуємо синхронію як окремий період в історії мови, а саме: д.-а., с.-а. та р.-н.-а.

На сучасному етапі загальновизнаним стало твердження, що синхронний і діахронний підходи до вивчення мови доповнюють і збагачують один одного, хоча трапляються випадки, коли неврахування діахронії, тобто один синхронний аспект, є самодостатнім. Водночас, на думку багатьох мовознавців (А. А. Залізняк 1967 [57], О. М. Трубачов 1988 [167; 168; 169; 170; 171; 172], Ж. Ж. Варбот 1998 [32], О. В. Урисон 2003 [175; 176], М. Ф. Алефіренко 2004 [4; 5]), поняття синхронії і статики не є тотожними. Оскільки мова є нестатичною за своєю природою, то динаміка є її невід'ємною рисою в будь-який момент її існування, тобто і в синхронії.

Вважаємо, що функціонування мови та категорії заперечення зокрема, потрібно досліджувати у синхронному та діахронному планах, оскільки знання історичних змін у мові дасть змогу простежити еволюцію та динаміку розвитку заперечних засобів в історії англійської мови. Ми розглядаємо категорію заперечення як динамічну категорію, оскільки

$$D = S_1 + S_2 + S_3 + \ldots + S_n$$

де D – діахронний план, а S – з підрядковим індексом – певний синхронний простір (за В. В. Михайленком) [119]:

- S_1 відповідає давньому періоду англійської мови,
- S_2 – середньому,
- S_3 – новому.

Аналіз кожного періоду зумовлює застосування синхронного аналізу мови, проте, якщо досліджувати ці періоди у розгорнутому вигляді, тобто аналізувати кожне століття окремо, тоді дослідження давньоанглійської, середньоанглійської та ранньоновоанглійської зумовлює використання діахронного аналізу. Отож, дану формулу можна представити у такому вигляді:

1) S_1 ДА= S_1(VII)+ S_2(VIII)+ S_3(IX)+ S_4(X)+ S_5(XI).
2) S_2 СА = S_1(XI)+ S_2(XII)+ S_3(XIII)+ S_4(XIV)+ S_5(XV).
3) S_3 НА= S_1(XV)+ S_2(XVI)+ S_3(XVII)+S_n.

У наведеній формулі кожен період англійської мови є синхронною площиною. Проте, окремий період також передбачає розвиток, розгортання в просторі та часі. Саме динаміку розвитку засобів заперечення можна простежити завдяки діахронному аналізу, який є іншим аспектом функціонування мовної структури у відповідності до часового критерію у лінгвістиці.

Діахронія, за словами О. С. Кубрякової, – ,,це історичний розвиток мовної системи як предмет лінгвістичного вивчення; дослідження мови в часі, в процесі її розвитку на часовій вісі” [108, с. 136].

Необхідно погодитися з думкою Е. Бенвеніста, який стверджував що: ,,взаємозв’язок усіх елементів призводить до того, що будь-яке пошкодження, нанесене в одній точці, порушує усю систему відношень загалом та спричиняє її перебудову у нову систему. Тому діахронний аналіз полягає у визначенні двох послідовних структур та встановленні відношень між ними, а також у встановленні того, які частини попередньої системи піддавались зміні чи знаходились під загрозою цього” [25, с. 39].

Відповідно, О. С. Селіванова визначає діахронію, як ,,протиставлений синхронії або доповнюваний до неї аспект лінгвістичних досліджень, який охоплює всі доступні етапи еволюції мови, тобто спрямований на історичний розвиток мовних явищ і закономірностей мови як системи” [152, с. 130-131].

Діахронна площина заперечення об’єднує два основних типи

заперечення: стандартне (характерне для мови) та нестандартне (характерне для мовлення) [214]. У стандартному запереченні центром заперечення виступає усе розповідне речення, присудком якого є дієслово, наприклад:

1.1 *I do not say that I was so wholly pleased with it as he thought I was, for I own much wickeder than he, as you shall hear presently* (The Fortunes & Misfortunes of the Famous Moll Flanders).

Іншими словами, стандартне заперечення є основним способом, який притаманний мові для заперечення розповідних речень. Заперечення, яке не має таких мовних характеристик, називається нестандартним. Прикладами нестандартного заперечення є наступні речення:

1.2 *I was as impatient of bearing his carriage, as the carriage was unreasonable and unjust* (The Fortunes & Misfortunes of the Famous Moll Flanders).

1.3 *'Oh dear,' said she, 'her ladyship is no stranger to these things'* (The Fortunes & Misfortunes of the Famous Moll Flanders).

1.4 *And above all, I had nobody to whom I could in confidence commit the secret of my circumstances to, and could depend upon for their secrecy and fidelity* (The Fortunes & Misfortunes of the Famous Moll Flanders).

1.5 *Since we can not atone you, we shall see* (King Richard II).

У реченні **1.2** заперечення утворене за допомогою заперечного префікса *un-* , у прикладі **1.3** присудок не є дієсловом, речення **1.4** та **1.5** не утворюють заперечення за допомогою допоміжного дієслова *do*.

Ми припускаємо циклічну природу розвитку англійських маркерів заперечення. Власне заперечення в історії англійської мови відображає „Цикл Єсперсена" [204]. У свої праці "Negation in English and Other Languages" (1917), О. Єсперсен висунув тезу про те, що розвиток систем заперечення є циклічним та проходить декілька етапів:

1) Заперечення утворюється за допомогою одного заперечного маркера:

1.6 *OE: ne hyrde ic cymlicor ceol gegyrwan*

hildewæpnum ond heaðowædum (Beowulf).

Для першого етапу характерне вживання у реченні одного заперечного маркера.

2) Заперечення виражається за допомогою заперечного маркера у сполученні з заперечним прислівником чи іменниковою фразою:

1.7 *OE: ne þær nænig witena wenan þorfte*

beorhtre bote to banan folmum (Beowulf).

На другому етапі заперечний маркер *ne* підсилюється заперечним прислівником; зазвичай *ne* проклітизується до дієслова:

1.8 *OE: bord ond byrnan. Nelle ic beorges weard*

forfleon fotes trem, ac unc furður sceal (Beowulf).

У текстах починає вживатися *na* :

1.9 *OE: mægen Hreðmanna. Na þu minne þearft*

hafalan hydan, ac he me habban wile (Beowulf).

У середньоанглійській мові д.-а. *ne* продовжує слабшати і виникають його варіанти: *not* (*noht, nout, nouth, nauht, nought, nawht, nowght* і т.д.):

1.10 *ME: Jesu, swete, beo nout wroth* (The Nativity).

1.11 *ME: Of a maide that synned nought* (The Nativity).

Not використовується у середньоанглійській мові, як і *na/no* у давньоанглійській.

3) На третьому етапі *not* використовується для утворення заперечення, а частка *ne* стає додатковою:

1.12 *ME: Ye ben my fader that may nowght dey* (The Nativity).

До кінця середньоанглійського періоду частка *ne* перестає вживатися.

4) На четвертому етапі заперечена частка *not* вживається після допоміжного дієслова:

1.13 *NE: Did not the one deserve to have an heir*? (King Richard II).

Етапи розвитку заперечення в англійській мові представлені у таблиці:

Таблиця 1.2.

Динаміка англійських маркерів заперечення в англійській мові

Stages		Optionality	
a. ic ne secge	Old English	Subj Neg V-T	a. ic ne secge (noht)
b. I ne seye not	Middle English	Subj Neg V-T Neg	b. I (ne) seye not
c. I say not „I don't say"	Early Modern English	Subj V-T Neg	

Наведена таблиця підтверджує нашу гіпотезу про динаміку та пересуви у парадигмі заперечення.

Для новоанглійської мови характерними є нестандартні форми заперечення, за допомогою таких слів як *nothing, nowhere, nobody:*

1.14 *She was a woman of an admirable address, and wanted nobody to introduce her; she told her tale much better than I shall be able to tell it for her, for she was a mistress of her tongue, as I have said already* (The Fortunes & Misfortunes of the Famous Moll Flanders).

Стандартне заперечення цього речення мало б таке вираження:

1.15 * *She was a woman of an admirable address, and didn't want anybody to introduce her; she told her tale much better than I shall be able to tell it for her, for she was a mistress of her tongue, as I have said already.*

Для встановлення дистрибутивних моделей заперечення в історії англійської мови необхідно провести аналіз понять „валентність", „сполучуваність" та „дистрибуція".

1.4. Дистрибутивні характеристики заперечення у реченні

Для виокремлення дистрибутивних характеристик заперечення у реченні потрібно провести дослідження їх сполучуваності. У мовознавстві для окреслення кола проблем, пов'язаних з вивченням сполучуваності, фігурують терміни ,,дистрибуція", ,,валентність", ,,сполучуваність".

Передусім визначимо поняття ,,дистрибуція" та ,,дистрибутивний аналіз". Ю. Д. Апресян тлумачить дистрибутивний аналіз як ,,метод дослідження мови, який базується на вивченні оточення (дистрибуції, розподілу) окремих одиниць в тексті і котрий не використовує даних про повне лексичне чи граматичне значення цих одиниць" [9, с. 137-138].

Дистрибуція одного елемента, на думку Ю. С. Степанова, може знаходитися в різному відношенні до дистрибуції іншого однойменного елемента (наприклад, однієї фонеми по відношенню до іншої). Зазвичай встановлено три чи чотири типи відношень між двома дистрибуціями:

1) Взаємодоповнення дистрибуцій або додаткова дистрибуція;

2) Перетин дистрибуцій або контрастна дистрибуція;

3) Еквівалентність дистрибуцій або дистрибуція вільного варіювання;

4) Включення дистрибуцій або дистрибуція вільного варіювання [163, с. 203-204].

За О. С. Ахмановою, дистрибуція (розподіл) – ,,це сукупність (,,клас") усіх оточень (контекстів), де може зустрічатися мовна одиниця і які протиставляються усім тим оточенням, де вона зустрічатися не може, тобто місце, порядок, сполучуваність і тому подібні властивості її вживання в плані розташування окремих частин висловлювання відносно один одного" [228, с. 137]. Схоже за змістом трактування знаходимо у словнику лінгвістичних термінів Д. І. Ганича та І. С. Олійник: дистрибуція – це сума всіх оточень, у яких виступає певна мовна одиниця (фонема, морфема, слово), бо кожна з них (крім речення) має більш чи менш обмежену здатність поєднуватися з іншими подібними до неї одиницями, одиницями того ж рівня мовної системи [230, с. 63].

Три типи дистрибуції виділяє О. С. Селіванова: додаткову, контрастну та вільно варіативну. Додаткова дистрибуція полягає в неможливості мовних одиниць перебувати в однакових оточеннях і зумовлює виділення позиційних варіантів фонем і морфем – алофонів й аломорфів або їхніх рядів. Контрастна ґрунтується на однаковому оточенні й розбіжності у значенні одиниць і дає змогу розрізнити дві мовні одиниці – інваріанти. Вільно варіативна дистрибуція визначається однаковим оточенням за умови нерозрізнення форм і значень одиниць, що уможливлює констатацію їх як варіантів, не залежних від позиції [152, с. 123].

Основні принципи дистрибутивної методики розробив у 20-х роках XX ст. Л. Блумфільд [24], а в 30-50-х роках їх розвинув З. Харріс, якого вважають творцем цієї методики, та інші представники дескриптивної лінгвістики (Ф. Боас, Е. Сепір, Б. Блок, Дж. Трейджер). Проте окремі експериментальні прийоми дистрибутивного аналізу були відомі набагато раніше (Ш. Баллі, О. Єсперсен, Л. В. Щерба [184] та ін.).

Поняття валентності ввів у науковий обіг Л. Теньєр, а С. Д. Кацнельсон визначав валентність, як „властивість слова певним чином реалізуватися в реченні й вступати в певні комбінації з іншими словами” [94, с. 132]. Згідно з такою дефініцією валентність рівнозначна сполучуваності, проте поняття сполучуваності є набагато ширшим.

М. П. Кочерган монографії „Слово і контекст” наводить визначення Л. Теньєра в узагальненому значенні: „Валентність – це здатність дієслова керувати декількома словами в реченні (актантами). Тобто, під валентністю треба розуміти той факт, що слова оточені певною кількістю „порожніх клітин”, „вакансій”, які повинні бути заповнені певними актантами” [103, с. 26]. Валентність визначається як потенціал семантико-синтаксичної сполучуваності лексичних одиниць, що є виявом системно-мовної синтагматики [152, с. 55]. За словами, Д. І. Ганича та І. С. Олійника, валентність слова – це здатність слова вступати у зв’язки з певними іншими словами й утворювати словосполучення [230, с. 30]. Проте, М. П. Кочерган відмічає, що „сполучуваність – це поєднання

за певним синтаксичним зв'язком будь-яких повнозначних слів. Сполучуваність як вид дистрибуції включає не тільки валентні, а й невалентні зв'язки (узуальні й оказіональні)" [103, с. 28]. Іншими словами, сполучуваність – це здатність мовних елементів поєднуватися один з одним.

Терміни „сполучуваність" та „дистрибуція" можуть вживатися як ідентичні, оскільки суттєвих відмінностей між даними поняттями немає. Саме тому в нашій праці у дослідженні мовних засобів заперечення ми застосовуємо термін „дистрибуція".

Для комплексного дослідження функціонування засобів заперечення у структурі дискурсу необхідно звернутися не лише до дистрибутивних характеристик заперечених дієслів, займенників, прислівників, часток, але й їх функціональних рис у структурі тексту. Саме поєднання дистрибутивного та текстового підходів до вивчення засобів заперечення дасть змогу дослідити їх семантику у більш повному обсязі.

1.5. Текстові особливості засобів заперечення в англійській мові

Для з'ясування ідеї текстового аналізу, необхідно спершу визначити поняття лінгвістика тексту. Звернемося до словника Д. Кристалла, який зазначав, що визначальною рисою цього напрямку мовознавства було дослідження текстів. Вони розглядаються як мовні одиниці, які мають визначену комунікативну функцію та характеризуються такими принципами як єдність, узгодженість та інформативність. На основі цих принципів тексти поділяються на текстові типи або жанри. Д. Кристалл зауважує, що деякі лінгвісти диференціюють поняття „текст", який розглядається як фізичний продукт та „дискурс", який трактується як динамічний процес висловлення та інтерпретації, функції останнього можна дослідити за допомогою психолінгвістичних, соціолінгвістичних та лінгвістичних методів [241, с. 482].

За словами О. С. Селіванової, лінгвістика тексту – це галузь мовознавства, що вивчає семіотичну, структурно-граматичну, семантико-змістовну, комунікативно-прагматичну організацію текстів, їхню категорійну

систему й мовні засоби її репрезентації, а також процеси породження, розуміння й інтерпретації текстів у семіотичному універсумі культури [152, с. 283-284].

Лінгвістика тексту – це пошук спільних закономірностей, а не аналіз окремих вживань. Завданням лінгвістики тексту є віднайти та побудувати систему граматичних категорій тексту із змістовими та формальними одиницями саме цієї системи [127, с. 9-10]. Вона вивчає різні аспекти тексту, а саме:

1) онтологічний аспект – спосіб існування тексту, його статус, відмінність від усного мовлення;

2) гносеологічний аспект – спосіб відображення об’єктивної дійсності в тексті, а у випадку художнього тексту – спосіб відображення реального світу в ідеальному світі естетичної дійсності;

3) власне лінгвістичний аспект – спосіб мовного оформлення тексту;

4) психологічний аспект – спосіб сприйняття тексту;

5) прагматичний аспект – спосіб відношення автора тексту до об’єктивної дійсності і до змістовного матеріалу [173, с. 8].

Об’єктом дослідження цього напряму мовознавства є текст, який визначається як повідомлення, що складається з декількох (чи багатьох) речень та характеризується змістовою й структурною завершеністю і певним відношенням автора до змісту висловлювання. Таким чином, текст становить сукупність речень, що пов’язані і змістом (у кожному наступному реченні використана попередня інформація), і лексико-граматичними засобами (узгодження форм часу і способу дієслів, використання займенників, споріднених чи синонімічних слів тощо) [230, с. 303].

Інше визначення: текст – це цілісна семіотична форма лінгвопсихоментальної діяльності мовця, концептуально та структурно інтегрована, що служить прагматичним посередником комунікації й діалогічно вбудована до семіотичного універсуму культури [152, с. 599-

600].

Розгорнута дефініція, яка узагальнює багато сучасних підходів до визначення поняття ,,текст”, наводить В. В. Красних. За її словами, текст – це:

1) вербальний і знаково зафіксований (в усній або письмовій формі) продукт мовленнєво-розумової діяльності;

2) вербальна та знаково зафіксована ,,реакція” на ситуацію;

3) опосередковане і вербалізоване відображення ситуації;

4) мовленнєво-розумовий продукт, який володіє змістовою завершеністю та інформаційною самодостатністю;

5) мовленнєво-розумовий продукт, який володіє тематичною, структурною та комунікативною єдністю;

6) щось об'єктивно існуюче, матеріальне, яке піддається фіксації за допомогою екстралінгвістичних засобів (наприклад, знарядь письма, паперів, аудіо-та відеоплівки тощо);

7) певна особлива предикативна одиниця, якщо під предикацією розуміти вербальний акт за допомогою якого автор інтерферує (,,вписує”) в навколишню дійсність, відображену в його свідомості картину світу, результатом чого є зміна об'єктивно існуючого реального світу;

8) щось, що змінює навколишній світ, екстралінгвістичну реальність самим фактом свого існування;

9) з точки зору формально-змістовної структури і виокремлення в дискурсі, текст є мовленнєвим твором, який починається реплікою, що не має вербально вираженого стимулу, та закінчується останньою вербально вираженою реакцією на стимул (вербальний або невербальний) [106, с. 198].

Терміни ,,текст” і ,,дискурс” позначають близькі за значенням поняття когнітивного (лінгвопсихологічного) напряму гуманітарної науки, але дискурс є екстравертною фігурою комунікації, представляючи сукупність вербальних форм практики організації і оформлення змісту

комунікації представників певної лінгвокультурної спільноти, а текст – інтровертною фігурою комунікації, представляючи сукупність правил лінгвістичної та екстралінгвістичної організації змісту комунікації представників певної лінгвокультурної спільноти [105, с. 18].

Проте, найповнішим є визначення тексту, подане І. Р. Гальперіним: ,,Текст – це витвір мовленнєвотворчого процесу, який характеризується завершеністю та об’єктивований у вигляді письмового документа, літературно оброблений відповідно до типу цього документа; твір, який складається з назви (заголовка) та ряду основних одиниць (надфразових одиниць), які об’єднані різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв’язку, та має певну спрямованість і прагматичну установку” [41, с. 18]. Щодо текстового аналізу, то Й. Уілкс наприклад, трактує його як “певний комплекс прикладних процедур переходу від фрагмента тексту до його структури” [174, с. 208].

У процесі нашого текстового аналізу категорії заперечення та її мовних засобів ми побудуємо певну модель на основі якої ґрунтуватимуться наші дослідницькі дії, спостереження та висновки. Логічна структура кожної моделі така, яка дозволяє здійснювати формальні операції над усією сукупністю об'єктів. Щодо операцій, які є допустимими для такої моделі, всі об'єкти поділяються на три типи:

1) вихідні об'єкти, які задані ззовні й до яких можуть застосовуватися деякі операції;

2) проміжні об'єкти, до яких застосовуються операції і які самі виникають у результаті застосування операцій;

3) кінцеві об'єкти, які є наслідком операцій [150, с. 12].

У нашому випадку вихідними об’єктами є тексти трьох періодів англійської мови, проміжними об’єктами – текстові різнорівневі одиниці, а кінцевими об’єктами – парадигми та їх ознаки.

Оскільки ми досліджуємо засоби заперечення у діахронії, тексти, відібрані для аналізу, поділяємо на три групи:

1) тексти I групи (давньоанглійські пам’ятки, жанр: епічні поеми): “Beowulf”, “The Battle of Maldon”, “The Battle of Brunanburh”, “Daniel”, “Exodus”, “Genesis A, B”, “Christ and Satan” написані на західно-саксонському діалекті Уессекса, який став класичним діалектом давньоанглійської мови;

2) тексти II групи (середньоанглійські тексти, жанр: церковно-дидактичні твори, оповідання): ”Ormulum”, “The Canterbury Tales” відображають становлення середньоанглійської літературної мови;

3) тексти III групи (новоанглійські тексти, жанр: історичні п’єси, поеми): ”King Richard”, “The Paradise Lost”, “The Paradise Regained”, “Nativity” є стандартом ранньоновоанглійської мови.

Висновки до розділу 1

Заперечення виступає не тільки мовною категорією, але й категорією філософії та логіки, оскільки на сучасному етапі розвитку лінгвістики як науки мовні категорії, категорія заперечення зокрема, не можуть вивчатися тільки у мовознавчому ракурсі, через те, що мова не існує у відокремленому вимірі, а тісно пов'язана з іншими аспектами людської діяльності. У філософії, як і в логіці, заперечення є тричленною конструкцією, в якій присутня теза, антитеза, а також ознака чи ознаки, на основі яких чи якої здійснюється заперечення.

Як універсальна мовна категорія, заперечення може реалізуватися на різних рівнях: морфологічному, лексико-граматичному, семантичному та синтаксичному за допомогою низки мовних одиниць. У свою чергу, мовні одиниці виступають у двох типах відношень: парадигматичних та синтагматичних. До парадигми мовних засобів заперечення належать афікси з запереченим значенням, заперечні дієслова, частки, займенники, прислівники, тощо. Усі вони утворюють функціонально-семантичну парадигму заперечення.

У лінгвістиці категорію заперечення трактують з різних позицій, але спільним є визнання того, що мовне заперечення – це конструкція, основу змісту якої становить заперечна семантика. Категорія заперечення в мові виражається заперечними конструкціями, і тісно пов'язана з категорією ствердження. Кожне заперечне судження здійснює дві функції: по-перше, заперечує істинність попереднього стверджувального судження; по-друге, засвідчує суперечність – основу протиставлення предикатів двох суджень. Ми визначаємо заперечення як елемент значення, що виражає відсутність предметів, явищ, ознак та зв'язків між ними у реальній дійсності.

Існують протиріччя стосовно розмежування синхронії та діахронії. Ми вважаємо, що дослідження мовних засобів вираження заперечення лише на одному рівні (синхронному чи діахронному) не дає змоги провести комплексний аналіз розвитку заперечення, тому у нашій праці поєднуємо два підходи задля виявлення динаміки розвитку мовних засобів заперечення в історії англійської мови. Кожен період англійської мови (д.-а., с.-а. та р.-н.-а.)

ми розглядаємо як синхронну площину. Проте, окремий період передбачає розвиток, розгортання в просторі та часі мовних засобів заперечення. Саме їх динаміка є діахронною площиною.

Дистрибутивний та текстовий аналізи дають змогу дослідити не тільки семантику, але й розподіл засобів заперечення у повному обсязі. Розглянувши поняття „дистрибуція”, „валентність” та „сполучуваність”, використовуємо термін „дистрибуція”, що є сумою оточень у яких перебуває мовна одиниця. Основними етапами проведення дистрибутивного аналізу вважаємо: поділ тексту на одиниці певного рівня (у нашому випадку слова), ідентифікацію одиниць та об’єднання їх у певні дистрибутивні моделі, встановлення відношень між ними.

Основою текстового аналізу вважаємо побудову наукової моделі згідно з якою досліджуватимуться мовні засоби заперечення в історії англійської мови у декілька етапів. Перший етап включає сегментацію текстів на три групи відповідно до періодів (тексти д.-а., с.-а. та р.-н.-а.). Другий – виокремлення в текстах одиниць кожного текстового рівня: морфологічного – заперечних афіксів, синтаксичного – синтагм (заперечних словосполучень), лексико-семантичного – слів з денотативними і конотативними значеннями. Завершальним етапом є побудова функціонально-семантичної парадигми заперечення, яка включає мікропарадигми та виокремлення її домінанти.

Основні положення розділу відображені у шести одноосібних публікаціях [58; 59; 61; 67; 71; 79] автора.

Побудова методологічної парадигми дослідження заперечення в історії англійської мови є завданням наступного розділу.

РОЗДІЛ 2.
МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ІСТОРІЇ МОВИ

У розділі 2 будуть відібрані методи лінгвістичного дослідження для проведення комплексного опису мовних засобів заперечення у системі англійської мови та структурі тексту, які охоплюють порівняльно-історичний аналіз, парадигматичний аналіз, синтагматичний аналіз, семантичний аналіз, квантитативний та текстовий аналіз мовних засобів заперечення у системі англійської мови та структурі тексту.

2.1. Порівняльно-історичний метод дослідження заперечення

Порівняльний метод у лінгвістиці спрямований на порівняння кількох мов. Він має дві форми – порівняльно-історичну (компаративістику) і типологічну (лінгвотипологію) [48, с. 42]. Для встановлення витоків мовних засобів заперечення необхідно провести їх порівняльно-історичний аналіз, що дасть змогу з’ясувати закономірності розвитку категорії заперечення та її засобів у англійській мові. Порівняльно-історичний метод є важливим засобом історичного вивчення різних сторін структури споріднених мов, особливо фонетики, морфології і лексики [34, с. 15]. З його допомогою отримуємо дані про минулий стан різних елементів, досліджуваних мов у періоди, набагато давніші від тих, які відображені в найстаріших письмових пам’ятках. Історія кожної мови нерозривно пов’язана з історією народу – її носія, тому порівняльно-історичне вивчення споріднених мов є важливим засобом наукового проникнення в глибоку доісторію стосунків між предками носіїв сучасних споріднених мов [34, с. 15].

Отже, завдяки порівняльно-історичному методу в мовознавстві здійснюються спроби:

1) реконструювати систему прамови, його фонетичну, словотворчу, лексичну, морфологічну і синтаксичну системи;

2) відновити історію розпаду прамови на кілька діалектів, а в подальшому і мов;

3) реконструювати історію мовних сімей і груп;

4) побудувати генеалогічну класифікацію мов [48, с. 46].

Порівняльно-історичний метод – це науковий прийом відтворення (реконструкції) тих мовних явищ минулого, які не дійшли до нас зафіксованими в писемних пам’ятках. За допомогою порівняльно-історичного методу відтворюються окремі факти, але вони реконструюються не як розрізнені, а як певним чином взаємопов’язані явища як складові частини системи. За їх словами, застосування порівняльно-історичного методу є процесом, що складається з кількох операцій:

1). Зіставлення звуків і морфем (коренів, афіксів словотвору й словозміни) в споріднених мовах на основі зіставлення значущих одиниць. При цьому гіпотетично припускається, що ці одиниці мають спільне походження.

2). Визначення закономірних відповідностей між зіставлюваними елементами.

3). Визначення приблизних хронологічних співвідношень між порівнюваними явищами.

4). Реконструкція первісної форми – так званого „архетипу”. При цьому враховуються фонетичні закономірності розвитку цих мов і береться до уваги можлива дія аналогії [55, с. 44-45].

Таким чином, порівняльно-історичний метод зумовлює встановлення етимології слів. За словами О. С. Селіванової, етимологія – це:

1) розділ порівняльно-історичного мовознавства, що вивчає походження й історичну мотивацію слова, реконструює його давній звуковий, морфемний склад, граматичну й семантичну природу;

2) історична похідність слова, його місце в давній системі семантико-словотвірних і граматичних зв’язків [152, с. 146].

Для визначення етимології заперечення проведемо аналіз словникових статей, а саме заперечних засобів, дібраних із текстів VII-XI ст. Етимологічний словник за редакцією Д. Харпера, об’єднує такі маркери заперечення:

1) naught – O.E. *nawiht* "nothing," from *na* "no" + *wiht* "thing, creature, being."

2) naughty – M.E. *naugti* "nothing, evil," from O.E. *nawiht* (see *naught*). Originally meant both "needy" and "evil." The more tame modern sense is 17c. A woman of bad character c.1530 was a *naughty pack.*

3) negation – early 15c., from L. *negationem* (nom. *negatio*) "denial," from *negare* "deny, say no," from Old L. *nec* "not," related to *ne* "no." *Negate* (1623) is a back-formation. *Negatory* for "no" is U.S. Air Force slang from the early 1950s.

4) negative (adj.) – c.1400, from O.Fr. *negatif* (fem. *negative*), from L. *negativus,* from *negare* (see *negation*). The noun is c.1380; in the photographic sense first recorded 1853.

5) neither – O.E. *nawþer,* contraction of *nahwæþer* "not of two," from *na* "no" + *hwæþer* "which of two" (see *whether*). Spelling alt. by association with *either.*

6) never – O.E. *næfre,* compound of *ne* "not, no" + *æfre* "ever." Early used as an emphatic form of *not* (as still in *never mind*); *nevermore* is 12c.; *nevertheless* is 14c. O.E., unlike its modern descendant, had the useful custom of attaching *ne* to words to create their negatives, as in *nabban* for *na habban* "not to have."

7) nitwit – 1922, from *nit* "nothing," from Ger. dial. or Yiddish, from M.L.G. (see *nix*) + *wit.*

8) no – "negative reply," O.E. *na* "never, no," from *ne* "not, no" + *a* "ever," from P.Gmc. **ne,* from PIE **aiw-* "vital force, life, long life, eternity." As an adj., it is from O.E. *nan* (see *none*), the final *-n* omitted first before consonants and then altogether. *No-no* (n.) first attested 1942; *no-frills* (adj.) is from 1960. *No problem* as an interjection of assurance, first attested 1963. *No-show* "someone who fails to keep an appointment" is from 1941. *Nowhere* is O.E. *nahwær*; *nohow* attested from 1775.

9) nobody – c.1300, from M.E. *no* (adj.) "not any" + *bodi* "body."

10) non- – prefix meaning "not, lack of," or "sham," from M.E. *non* "not" (adj.), from O.E. *nan* (see *not*); also borrowed in part from Anglo-Fr. *noun-*, from O.Fr. *non-*, from L. *non* "not, not a," from Old L. *noenum* "not one" (**ne oinom*).

11) none – O.E. nan "not one, not any," from ne "not" (see no) + an "one." As an adj., reduced now to no except in a few archaic phrases, especially before vowels, such as none other, none the worse.

12) nor – c.1250, contraction of M.E. nauther, from O.E. ne "not" + root of either.

13) not – c.1250, unstressed variant of noht, naht "in no way" (see naught). As an interjection to negate what was said before or reveal it as sarcasm, it is first attested 1900; popularized 1989 by "Wayne's World" sketches on "Saturday Night Live" TV show. To not know X from Y (one's ass from one's elbow, shit from Shinola, etc.) was a construction first attested c.1930. Shinola was a brand of shoe polish. Double negative construction not un- was derided by Orwell, but is persistent and ancient in English, popular with Milton and the Anglo-Saxon poets.

14) nothing – O.E. naþing, from nan "not one" + þing "thing."

15) nought – O.E. no-wiht "nothing" (see naught). Meaning "zero, cipher" is from 1660 [255].

Аналіз словникових статей дав змогу встановити основні мовні засоби заперечення, їх етимологію та походження. Порівняймо мовні засоби заперечення, наведені в етимологічному словнику за редакцією Р. Барнхарта, для опису становлення маркерів заперечення:

1) naught (n.) – Old English nawiht "nothing," lit "no whit," from na "no" (from PIE root *ne- "no, not;" see un- (1)) + wiht "thing, creature, being" (see wight). Cognate with Old Saxon neowiht "nothing," Old High German niwiht, Gothic ni waihts. It also developed an adjectival sense in Old English, "good for nothing," which by mid-16c. had focused to "morally bad, wicked." In arithmetic, "the figure zero" from 1640s.

2) naughty (adj.) – late 14c., naugti "needy, having nothing," from Old English nawiht (see naught) + -y (2). Sense of "wicked, evil, morally wrong" is

attested from 1520s; specific meaning "sexually promiscuous" is from 1869. The more tame main modern sense of "disobedient" (especially of children) is attested

from 1630s. Related: Naughtily; naughtiness. A woman of bad character c.1530-1750 might be called a naughty pack (also sometimes of men and later of children).

3) ne'er – c.1200, contraction of never.

4) negate (v.) – 1795 (with an isolated use from 1620s), back-formation from negation, or else from Latin negatus, past participle of negare. Related: Negated; negates; negating.

5) negation (n.) – early 15c., from Old French negacion (12c.) and directly from Latin negationem (nominative negatio) "denial," noun of action from past participle stem of negare "deny, say no" (see deny).

6) negative (adj.) – c.1400, "expressing denial," from Old French negatif (13c.) and directly from Latin negativus "that which denies," from negat-, past participle stem of negare "deny, say no" (see deny). Meaning "expressing negation" is from c.1500; that of "characterized by absence" is from 1560s. Algebraic sense is from 1670s. The electricity sense is from 1755. Negative Capability, that is when a man is capable of being in uncertainties, Mysteries, doubts without any irritable reaching after fact and reason. [John Keats, letter, Dec. 21, 1817] Related: Negatively.

7) negative (n.) – late 14c., "a prohibition; absence, nonexistence; opposite," from Old French negatif and directly from Latin negativus (see negative (adj.)). Meaning "a negative statement" is from 1560s. As a response, "I refuse, disagree, no," from 1945. Meaning "a negative quality" is from 1640s. In mathematics, "a negative number," from 1706. Photographic sense first recorded 1853.

8) negatory (adj.) – "expressing negation," 1570s, from Middle French negatoire or directly from Medieval Latin negatorius "negative," from Latin negatus, past participle of negare "deny, say no, to refuse" (see deny). In the sense "no" it is U.S. Air Force slang from the early 1950s.

9) neither (conj.) – Old English nawþer, contraction of nahwæþer, literally "not of two," from na "no" (see no) + hwæþer "which of two" (see whether). Spelling

altered c.1200 by association with either. Paired with nor from c.1300; earlier with ne. Also used in Old English as a pronoun. As an adjective, mid-14c.

10) never (adv.) – Old English næfre "never," compound of ne "not, no" (from PIE root *ne- "no, not;" see un-) + æfre "ever" (see ever). Early used as an emphatic form of not (as still in never mind). Old English, unlike its modern descendant, had the useful custom of attaching ne to words to create their negatives, as in nabban for na habban "not to have."

Italian giammai, French jamais, Spanish jamas are from Latin iam "already" + magis "more;" thus literally "at any time, ever," originally with a negative, but this has been so thoroughly absorbed in sense as to be formally omitted.

Phrase never say die "don't despair" is from 1818. Never Never Land is first attested in Australia as a name for the uninhabited northern part of Queensland (1884), perhaps so called because anyone who had gone there once never wished to return. Meaning "imaginary, illusory or utopian place" first attested 1900 in American English.

11) no – "negative reply," early 13c., from Old English na (adv.) "no, never, not at all," from ne "not, no" + a "ever." First element from Proto-Germanic *ne (cf. Old Norse, Old Frisian, Old High German ne, Gothic ni "not"), from PIE root *ne "no, not" (see un-). Second element from PIE *aiw- "vital force, life, long life, eternity" (see aye (2)).

As an adjective meaning "not any" (c.1200) it is reduced from Old English nan (see none), the final -n omitted first before consonants and then altogether. As a noun from c.1300. Phrase no can do "it is not possible" is attested from 1827, a locution of English-speaking Chinese noted 19c. in China, Australia and West Coast of U.S.

We repeated our advice again and again, but got no answer but a loud horse-laugh, and their national maxim of No can do: Europe fashion no do in China. ["Reminiscences of a Voyage to and from China," in "Paxton's Horticultural Register," London, 1836].

Construction no X, no Y attested from 1530s (in no peny no pardon). No problem as an interjection of assurance first attested 1963. No way as an expression meaning "it can't be done" is attested by 1968.

12) non- – prefix meaning "not, lack of," or "sham," 14c., from Anglo-French noun-, from Old French non-, from Latin non "not, by no means, not at all, not a," from Old Latin noenum "not one" (*ne oinom, from PIE *ne "not" + *oi-no-; see one). In some cases perhaps from Middle English non "not" (adj.), from Old English nan (see not).

13) none (n.) – Old English nan (pron.) "not one, not any," from ne "not" (see no) + an "one" (see one). Cognate with Old Saxon, Middle Low German nen, Old Norse neinn, Middle Dutch, Dutch neen, Old High German, German nein "no," and analogous to Latin non- (see non-). As an adverb from c.1200. As an adjective, since c.1600 reduced to no except in a few archaic phrases, especially before vowels, such as none other, none the worse.

14) nor (conj.) – c.1300, contraction of Middle English nauther (see neither). Influenced in form by or.

15) not – negative particle, mid-13c., unstressed variant of noht, naht "in no way" (see naught). As an interjection to negate what was said before or reveal it as sarcasm, it is first attested 1900; popularized 1989 by "Wayne's World" sketches on "Saturday Night Live" TV show. To not know X from Y (one's ass from one's elbow, shit from Shinola, etc.) was a construction first attested c.1930. Double negative construction not un- was derided by Orwell, but is persistent and ancient in English, popular with Milton and the Anglo-Saxon poets.

16) nothing (n.) – Old English naþing, naðinc, from nan "not one" (see none) + þing "thing" (see thing). Meaning "insignificant thing" is from c.1600. As an adverb from c.1200. As an adjective from 1961.

17) nought (n.) – Old English nowiht "nothing," variant of nawiht (see naught). Meaning "zero, cipher" is from early 15c. Expression for nought "in vain" is late 13c. To come to nought is from 1590s [244; 254; 258].

Обидва словники виділяють та об’єднують спільні мовні засоби заперечення. Аналіз їх етимології можна узагальнити у наступній таблиці:

Таблиця 2.1.

Етимологія мовних засобів заперечення

№ з/п	Мовний засіб заперечення	Частина мови	Початкова форма	Відповідник у сучасній англійській мові
1.	naught	іменник	nawiht	nothing
			na	no
2.	naughty	прикметник	naugti	needy, having nothing
			nawiht	nothing
3.	neither	сполучник	nawþer	not of two
			na + hwæþer	no + which of two
4.	never	прислівник	næfre	never
			ne	not, no
5.	no	частка	na	no, never, not at all
			ne + a	not, no + ever

Як видно з таблиці 2.1. більшість мовних засобів заперечення (naught, naughty, neither, neither, never, no, none) походять від *ne* та *na,* які у сучасній англійській мові мають відповідники *not, no, never* та найповніше виражають заперечення у реченні. Для комплексного дослідження заперечення необхідно провести аналіз маркерів заперечення на парадигматичному рівні, що є завданням наступного підрозділу.

2.2. Парадигматичний метод аналізу заперечення (побудова парадигми)

Дослідження парадигматики заперечення передбачає встановлення парадигматичних відношень між заперечними засобами та побудову парадигми заперечення у трьох періодах англійської мови.

Спершу сформуємо парадигму заперечення у д.-а. мові та проведемо її аналіз.

Парадигма заперечення у давньоанглійській мові включала такі маркери запереченння:

1) афікси із заперечним значенням (складові морфологічної парадигми): *wan-, un-, mis-, for-, wip-, gain- , -læs*. Наприклад: *wansælig, miscwepan, fordeman, wipsegen:*

2.1) *wonsceaft wera. Wiht unhælo,*

grim ond grædig, gearo sona wæs (Beowulf, 120-121).

2) заперечну частку *ne* (згідно аналізу давньоанглійської пам'ятки Beowulf)*:*

2.2) *singala seað, ne mihte snotor hæleð* (Beowulf, 190).

3) мононегативні речення (складові синтаксичної парадигми):

2.3) *Nafa þu fremde зodas deforan me!* (Deutrononium, 208).

2.4) *Nelle þu elnian and elenwondian betwux awyrзyde.* (Psalter, 83).

Як видно з прикладів **2.1-2.4** давньоанглійським текстам притаманне вживання одного заперечного засобу: заперечного дієслова.

Поряд з мононегативними реченнями вживалися речення з двома і більше маркерами заперечення. У наступних прикладах **2.5-2.6**, одним із засобів заперечення виступає частка *ne*.

4) полінегативні речення (складові синтаксичної парадигми):

2.5) *ne þær nænig witena wenan þorfte* (Beowulf, 157).

2.6) *ne hie huru heofena helm herian ne cuþon* (Beowulf, 182).

Отже, морфологічна та синтаксична парадигма англійського заперечення у VII-XI ст. є досить простою, здебільшого заперечення реалізувалося за допомогою *ne*.

Перевіримо перехід та зміни у структурі англійської парадигми заперечення в XI-XV ст. Вона включає такі засоби заперечення:

1) афікси із заперечним значенням: *un-, mis-, for-, -læs*. Наприклад: *unwit, misdeed, forwerpen, skillæs.*

2) заперечні частки *not/nat, no, ne:*

2.7) *Not lat another telle as I have toold.* (The Canterbury Tales).

2.8) *Napoplexie shente nat hir heed.* (The Canterbury Tales).

2.9) *Though that he bad no dremes for to drede* (The Canterbury Tales).

2.10) *Ne mihhte þurrh himm sellfenn þa* (Ormulum).

Корпус заперечних часток у середньоанглійській мові розширився. Це відбулося завдяки вживанню заперечної частки у двох варіантах (д.а. – *ne*, с.а. – *not/nat*).

3) заперечні займенники *nothyng, noon, noone, none:*

2.11) *Nothyng ne liste hym thanne for to crowe* (The Canterbury Tales).

2.12) *Ne noon avauntour; by that God above* (The Canterbury Tales).

2.13) *Yow for to allie unto none hasardours* (The Canterbury Tales).

Заперечні займенники вживалися для позначення відсутності об’єкта чи суб’єкта.

4) заперечні прислівники *nowher, never, nevere:*

2.14) *That ther was nowher in no regioun* (The Canterbury Tales).

2.15) *Al be hise woundes never so depe and wyde* (The Canterbury Tales).

2.16) *For ther nas nevere yet no man on lyve* (The Canterbury Tales).

Заперечні прислівники вживалися для заперечення місця чи дії.

5) заперечні речення, які містять один негатор (мононегативність):

2.17) *Ne hym that is agast of every tool* (The Canterbury Tales).

6) заперечні речення, які містять більш, ніж один заперечний маркер (полінегативність):

2.18) *And secree, and no nygard, ne no fool* (The Canterbury Tales).

Парадигма заперечення у середньоанглійській мові включає не тільки заперечну частку, але й заперечні займенники та прислівники, що значно збільшило функції вираження заперечення у структурі тексту.

Наступним етапом нашого аналізу є побудова морфологічної, лексичної та синтаксичної парадигм англійського заперечення у ранньоновоанглійській мові (XV-XVII ст.). Вона складається з:

1) афіксів із заперечним значенням: *un-, in-,(il-, ir-, im-) a-, dis-, mis-, re-, de-, counter- (contr-), anti-, pseudo-, mal-, non-, -false, -less*. Наприклад: *unknown, injustice, illegal, irregular, impossible, amoral, disharmony, to misspell, reject, deluded, counterpart, antisocial, pseudogothic, maladjusted, nonstandard, heartless.*

У лексиці ранньоновоанглійської мови лексеми також вказують на заперечне значення слова, при чому значення слова не дорівнює сумі його складових. Залежно від місця знаходження афікса існують дві лексичні групи:

1) заперечний префікс + корінь слова:

un + just > unjust

2.19) *For truth's sake suffering death unjust, lives now* (Paradise Regained, Part 3, 97).

in + corruptible > incorruptible

2.20) *Still hanging incorruptible, till men* (Paradise Lost, 260).

im + possible > impossible

2.21) *Impossible is held; as argument* (Paradise Lost, 308).

ir + regular > irregular

2.22) *Then most, when most irregular they seem* (Paradise Lost, 150).

dis + order > disorder

2.23) *Entered, and foul disorder; all the ground* (Paradise Lost, 174).

mis + chief > mischief

2.24) *Was absent, after all his mischief done* (Paradise Regained, Part 4, 439).

2) корінь + заперечний суфікс:

match + less > matchless

2.25) *By matchless deeds express thy matchless Sire* (Paradise Regained, Part 1, 232).

child + less > childless

2.26) *By death brought on ourselves, or childless days* (Paradise Regained, 316).

fountain + less > fountainless

2.27) *For barren desert, fountainless and dry* (Paradise Regained, Part 3, 263).

Отже, в ранньоновоанглійській мові визначається група префіксів: *un-*, *in -*, *im -*, *ir-*, *dis-*, *mis-* та суфікс *-less*, які приєднуючись до кореня утворюють слова з протилежним (заперечним) значенням.

2) заперечної частки *not (n't), no:*

2.28) *All is not lost – the unconquerable will,*

And study of revenge, immortal hate (Paradise Lost).

Заперечна частка *not* у даному випадку вживається для заперечення дії.

2.29) *O, no! the apprehension of the good*

Gives but the greater feeling to the worse (King Richard II).

Заперечна частка *no* у даному випадку заперечує щось, відкидає, перекреслює.

3) заперечних займенників *no one, none, nobody, nothing:*

2.30) *Than this weak arm: discomfort guides my tongue*

And bids me speak of nothing but despair (King Richard II).

Заперечний займенник *nothing* у даному випадку вживається у порівнянні та для вираження уточнення.

2.31) *Thir shape, thir colour, and attractive grace,*

None are, thou think'st, but taken with such toys (Paradise Regained).

Заперечний займенник *none* у даному випадку вживається для заперечення суб'єкта.

4) заперечного сполучника *neither nor:*

2.32) *The womb of Nature, and perhaps her grave,*

Of neither sea, nor shore, nor air, nor fire (Paradise Lost).

Заперечний сполучник *neither…nor* вживається у даному випадку у сполученні з іменниками. При цьому в одному реченні мова йде про два твердження, які мають негативне значення; зміст пропозиції не відноситься ні до першої, ні до другого суб’єкта/об'єкта/дії.

5) заперечних прислівників *never, nowhere, rarely, hardly:*

2.33) *That it shall never end, so when begin*

The Father in his purpose hath decreed (Paradise Regained).

2.34) *For both the when and how is nowhere told,*

Thou shalt be what thou art ordain’d, no doubt (Paradise Regained).

Заперечні прислівники вживаються для заперечення місця, дії чи частоти виконання певної дії.

6) у мононегативних реченнях:

2.35) *I slew him not; but to my own disgrace*

Neglected my sworn duty in that case (King Richard II).

У цьому реченні вживається один маркер негації для заперечення дії.

7) у полінегативних реченнях:

2.36) *Mine ear shall not be slow, mine eye not shut.*

And I will place within them as a guide (Paradise Lost).

Дане полінегативне речення містить два маркери, які заперечують певну фізичну характеристику людини.

Парадигма заперечення на кожному етапі розвитку англійської мови охоплює мовні засоби різних рівнів. Кожен період характеризується сталою системою лексичних одиниць, які надають заперечного/негативного значення фразі та реченню.

Важливим кроком є дослідження відношень між послідовно розташованими одиницями за їхнього безпосереднього поєднання в тексті, тобто сполучуваність заперечних мовних одиниць, що є завданням наступного підрозділу.

2.3. Синтагматичний метод аналізу заперечення

Тексту притаманні не лише парадигматичні відношення, але й синтагматичні. За словами М. П. Кочергана, синтагматичні відношення – це відношення одиниць, розташованих лінійно; це здатність мовних елементів поєднуватися [102, с. 212]. На відміну від парадигматичних відношень, які є вертикальними, синтагматичні називають горизонтальними, оскільки вони завжди реалізуються між одиницями, які розташовуються одна за одною. Синтагматика – це система закономірного з'єднання (зчеплення, поєднання) одиниць та категорій мови у процесі їх мовного функціонування [45, с. 215].

Англійській мові притаманні два види заперечення у реченні: загальне та часткове [201, с. 153]. Загальне заперечення – це заперечення, коли сферою дії заперечення виступає усе речення. Наприклад:

2.37) *He could not lose himself, but went about*

His Father's business. What he meant I mused (Paradise Regained, Part 2, 97-98).

Семантична функція даного речення – заперечення дії суб'єкта.

Загальне заперечення виражає розподіл понять між підметом і присудком, інакше кажучи, воно показує поняття, по відношенню до підмета в заперечній формі. В цьому випадку присудок завжди виражений в заперечній формі (крім речень англійської мови, в яких вживаються заперечні займенники, прислівники, а також заперечні сполучники) [198, с. 83].

Часткове заперечення – це заперечення, при якому заперечується лише один із значимих членів речення [198, с. 93]. Заперечення у англійській мові може належати до різних членів речення:

1) Часткове заперечення підмета.

Якщо заперечення стосується підмета і виражає розподіл понять в реченні, де присудок вжитий в стверджувальній формі, то в англійській мові ми маємо часткове заперечення підмета. В такому випадку заперечна частка *not* вживається перед підметом. Прикладом часткового заперечення в англійській мові є наступне речення:

2.38) *Let not my cold words here accuse my zeal:*

'Tis not the trial of a woman's war (King Richard II).

Семантична функція такого речення – вираження уточнення.

2) Часткове заперечення додатка.

Часткове заперечення додатка виражає відсутність зв’язку між присудком та додатком. Його вживання можна простежити у наступних прикладах:

2.1) Часткове заперечення у першому реченні складного речення. Присудок такого типу речень вжитий у стверджувальній формі, а частка *not* знаходиться перед додатком, якому вона належить:

2.39) *This said, he paused not, but with venturous arm*

He plucked, he tasted; me damp horrour chilled (Paradise Lost, 131).

Семантична функція такого речення – заперечення дії, вираженої присудком.

Окрім заперечної частки *not* часткове заперечення можуть виражати заперечні займенники *no one, nothing, nobody:*

2.40) *Than this weak arm: discomfort guides my tongue*

And bids me speak of nothing but despair (King Richard II).

2.2) Часткове заперечення у другій частині зіставленого речення. Як і у першому випадку, тут аналогічно явища та факти стверджуються або уточнюються. При цьому частка *not* стоїть перед заперечуваним словом:

2.41) *Landlord of England art thou now, not king:*

Thy state of law is bondslave to the law; And thou (King Richard II).

Семантична функція такого речення – вираження уточнення.

2.3) Часткове заперечення також може бути виражене за допомогою безособових форм дієслова (дієприкметника, інфінітива чи герундія). В цьому випадку присудок речення у стверджувальній формі, а заперечна частка *not* перед інфінітивом чи герундієм, які виступають у ролі додатка:

2.42) *Such grace shall one just man find in his sight,*

That he relents, not to blot out mankind (Paradise Lost, 350).

Семантична функція такого речення – заперечення дії.

3) Часткове заперечення обставини.

3.1) Часткове заперечення обставини часу:

2.43) *But thou, Infernal Serpent! shalt not long*

Rule in the clouds. Like an autumnal star (Paradise Regained, Part 4, 617-618).

Семантична функція такого речення – заперечення тривалості дії.

Найбільш вживаним маркером обставини часу є заперечний прислівник *never*, який абсолютизує повне заперечення в англійській мові, незважаючи на його місце у реченні. Інколи інверсія підсилює заперечення, зокрема у ранньоновоанглійській мові:

2.44) *And never will I rise up from the ground*

Till Bolingbroke have pardon'd thee. Away, be gone (King Richard II).

2.45) *Still will be tempting him who foils him still,*

And never cease, though to his shame the more (Paradise Regained, Part 4, 12-13).

Семантична функція таких речень – заперечення дії.

3.2) Часткове заперечення обставини місця:

2.46) *Of men innumerable, there to dwell,*

Not here; till, by degrees of merit raised (Paradise Lost, 198).

Семантична функція такого речення – заперечення місця.

3.3) Часткове заперечення обставини способу дії:

2.47) *But not in silence holy kept: the harp*

Had work and rested not; the solemn pipe (Paradise Lost, 213).

Семантична функція такого речення – заперечення способу дії.

3.4) Часткове заперечення обставини мети:

2.48) *Our being ordained to govern, not to serve* (Paradise Lost, 156).

2.49) *That thou may'st know I seek not to engage*

Thy virtue, and not every way secure (Paradise Regained, Part 3, 346-347).

Семантична функція таких речень – заперечення мети.

У текстах У. Шекспіра та Дж. Мільтона найбільш широко вживаною є заперечна частка *not*, яка може належати будь-якому члену речення, тим самим заперечуючи як предикативний центр, так і другорядні члени речення:

2.50) *I slew him not; but to my own disgrace*

Neglected my sworn duty in that case (King Richard II).

2.51) *Man lives not by bread only, but each word*

Proceeding from the mouth of God, who fed (Paradise Regained, Part 1, 348-349).

2.52) *Unless where moral virtue is expressed*

*By light of Nature, not in all quite los*t (Paradise Regained, Part 4, 350-351).

Окремою групою маркерів заперечення в англійській мові виступають заперечні займенники: *none, nothing*; заперечні прислівники: *never, nowhere*; заперечні сполучники: *neither, nor, neither ... nor.*

2.53) *But since it would not, he had none of me* (King Richard II).

2.54) *Have nothing merited, nor can perform* (Paradise Lost, 107).

2.55) *And never cease, though to his shame the more* (Paradise Regained, Part 4, 13).

2.56) *For both the when and how is nowhere told* (Paradise Regained, Part 4, 471).

2.57) *Thou neither dost persuade me to seek wealth* (Paradise Regained, Part 3, 43).

2.58) *Of archers; nor of labouring pioners* (Paradise Regained, Part 3, 329).

2.59) *Neither her outside formed so fair, nor aught* (Paradise Lost, 236).

Вивчення маркерів заперечення свідчить про те, що вони можуть вступати у відносини з іншими мовними одиницями. У залежності від частин мови з якими сполучаються маркери заперечення, розрізняють загальне та часткове заперечення. Повний аналіз категорії заперечення та її засобів вираження неможливий без дослідження та опису лексем, які вербалізують поняття “negation” в англійській мові. Це є завданням наступного підрозділу.

2.4. Семантичний метод аналізу концепту заперечення (концептуальний аналіз)

Семантичний аналіз засобів заперечення полягає у дослідженні та добору лексичних одиниць на основі їх семантичного значення. Та передусім побудуймо концептосферу заперечення в англійській мові для виокремлення його домінантних концептів.

Концепт – це термін, що служить поясненню одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання й досвід людини. У сучасній когнітивній науці під концептом розуміють оперативну змістову одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (lingua mentalis), усієї картини світу, відображеної у людській психіці [229]. Концептуалізація визначається як один із найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні інформації, яка надходить, і призводить до утворення концептів, концептуальних структур та всієї концептуальної системи у мозку (психіці) людини [229]. На даний час існує ієрархічна структура концепту, яка має такий вигляд:

1) ядро концепту: базова когнітивно-пропозиціональна структура, яка виражає істотні знання про концепт;

2) приядерна зона: регулярні і найбільш типові лексико-синтаксичні репрезентації концепту, ізосемічні лексико-синтаксичні конструкції, які повною мірою відображають денотативну структуру ситуації, відображеної концептом;

3) ближня периферія: лексеми, семеми, які містять яскраву диференційну сему імені поля;

4) дальня периферія: лексико-синтаксичні репрезентації концепту, ускладнені сукупністю різних суб'єктно-модальних смислів, включених в концептуальне поле;

5) крайня периферія: лексеми, в семемах яких є приховані семи, що вказують на певне відношення до імені поля. [129, с. 48-49].

Для моделювання лексико-семантичного поля заперечення у системі англійської мови спочатку визначимо основні лексеми, що вербалізують поняття “negation”. Для цього проаналізовано тезаурус англійської мови [257]. Схематично концептосферу заперечення можна представити у вигляді наступної схеми:

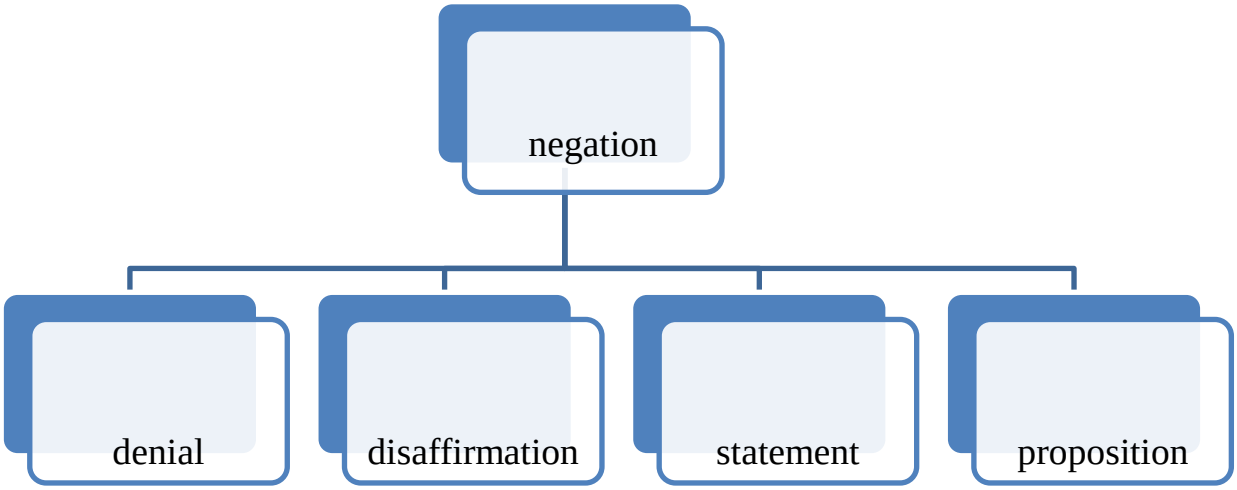

Рис. 2.1. Концепт заперечення у системі англійської мови

Концептосфера “negation” (див. рис. 2.1.) у системі англійської мови вербалізується такими лексемами: *denial*, *disaffirmation*, *statement*, *proposition*. Проте не усі елементи пов’язані між собою. Наприклад, лексеми denial та disaffirmation мають заперечне значення. Їх протичленами виступають лексеми statement та proposition, які мають стверджувальне значення.

Ядро ЛСП заперечення становлять лексеми: *negation (negate)* і *denial (deny)*. *Denial (deny*), на відміну від свого гіпероніма negation (negate), має широку синтаксичну сполучуваність і як результат – високу частотність. Воно може виражати таке лексичне значення: self-abnegation, self-denial, self-renunciation, abnegation, disaffirmation, deny, speech act, demurrer, defense, defense mechanism, defense reaction.

Лексеми *disaffirmation* та *denial* мають спільний ядерний компонент заперечення.

Лексема *statement* об’єднує такі мовні одиниці: argument, state, financial statement, program line, command, instruction, assertion, affirmation, message, subject matter, substance, content, melodic theme, musical theme, theme, idea.

Лексема *proposition* охоплює лексеми labor, project, task, undertaking, proposal, term, statement, offer, offering, suggestion, proffer, propose, advise, suggest.

Щодо дієслова *negate*, то воно може виражати таке лексичне значення: affirm, neutralize, nullify, neutralise, contravene, contradict, belie.

Прикметник *negative* має найбільше лексичних значень, а саме: unfavourable, bad, dissenting, unfavorable, dissident, dissentient, disinclined, affirmative, neutral, positive (antonyms), film, photographic film, negate, counter, destructive, unsupportive, antagonistic, perverse, quality, pessimistic, veto, blackball, denial, negatively charged, electronegative, damaging, disconfirming, minus [257].

На ближній периферії знаходяться лексеми, які зафіксовані у лексикографічних джерелах як синоніми negation: absence (absent), antonym, blank, cancellation (cancel), contrary (contrary – adj.), converse (converse – v. and adj.), gainsaying (gainsay), lack (lack), neutralization (neutralize), nonexistence (nonexistent), nothingness, opposition (opposite, oppose, opposed), refusal (refuse), rejection (reject), reversal (reverse), veto (veto), void (void – v. and adj.), negative (adj.), annulment, antithesis, inverse, proscription (proscribe), nullification, nullity, слово no.

Дальня периферія містить конституенти: disavowal (disavow), disclaimer, counterpart, nugatory; сполучення neither…nor; фразеологічну одиницю forget it; словотворчі засоби mal-, mis-, ill-, anti-, counter-, contra-, -proof , de-, un-, dis-, -less, a-, no-, non-, un-, in-, -free; сполучення: against (anti, but, unlike, without) + іменник; no + іменник (прикметник, прислівник); until-phrase; not + вираження кількості; словосполучення: negative answer; answer in the negative; declare invalid та речення з негативною предикацією [50, с. 16-17].

Іншу групу мовних засобів, які виражають заперечення, становлять:

1) *no* (used as a function word to express the negative of an alternative choice or possibility): *The pen employed in finishing her story, and making it what you now see it to be, has had no little difficulty to put it into a dress fit to be seen, and to make it speak language fit to be read (The Fortunes & Misfortunes of the Famous Moll Flanders);*

2) *not* (used as a function word to make negative a group of words or a word): *All possible care, however, has been taken to give no lewd ideas, no immodest turns in the new dressing up of this story; no, not to the worst parts of her expressions (The Fortunes & Misfortunes of the Famous Moll Flanders);*

3) *nobody* (no person, not anybody): *It was his younger sister's chamber that I was in, and as there was nobody in the house but the maids below-stairs, he was, it may be, the ruder (The Fortunes & Misfortunes of the Famous Moll Flanders);*

4) *none* (not any, not one): *The agonies of my mind, in a word, threw me into a high fever, and long it was, that none in the family expected my life (The Fortunes & Misfortunes of the Famous Moll Flanders);*

5) *nothing* (not any thing, no thing): *I believe nothing of it,' says the old gentlewoman (The Fortunes & Misfortunes of the Famous Moll Flanders);*

6) *never* (not ever, at no time): *But I could never make the jade believe I was in earnest (The Fortunes & Misfortunes of the Famous Moll Flanders);*

7) *nor* (used as a function word to introduce the second or last member or the second and each following member of a series of items each of which is negated): *I have nothing to say to Mrs. Betty, nor to any of the Mrs. Bettys in the parish (The Fortunes & Misfortunes of the Famous Moll Flanders);*

8) *neither* (not either): *We could neither of us see our way through it, nor see how it could be safe to open such a scene to him (The Fortunes & Misfortunes of the Famous Moll Flanders);*

9) *nowhere* (not in or at any place): *We are not tied by the canons to marry nowhere but in the church (The Fortunes & Misfortunes of the Famous Moll Flanders)* [246].

В ядерній зоні ЛСП заперечення знаходяться *no* та *not*. Таке значення є семантичним інваріантом для них і одним з варіантів для всіх інших одиниць поля. Навколоядерну зону ЛСП заперечення формують *nobody*, *none*, *nothing*, *never*, *nor*, *neither*, *nowhere*.

Отже, ЛСП заперечення можна представити наступним чином:

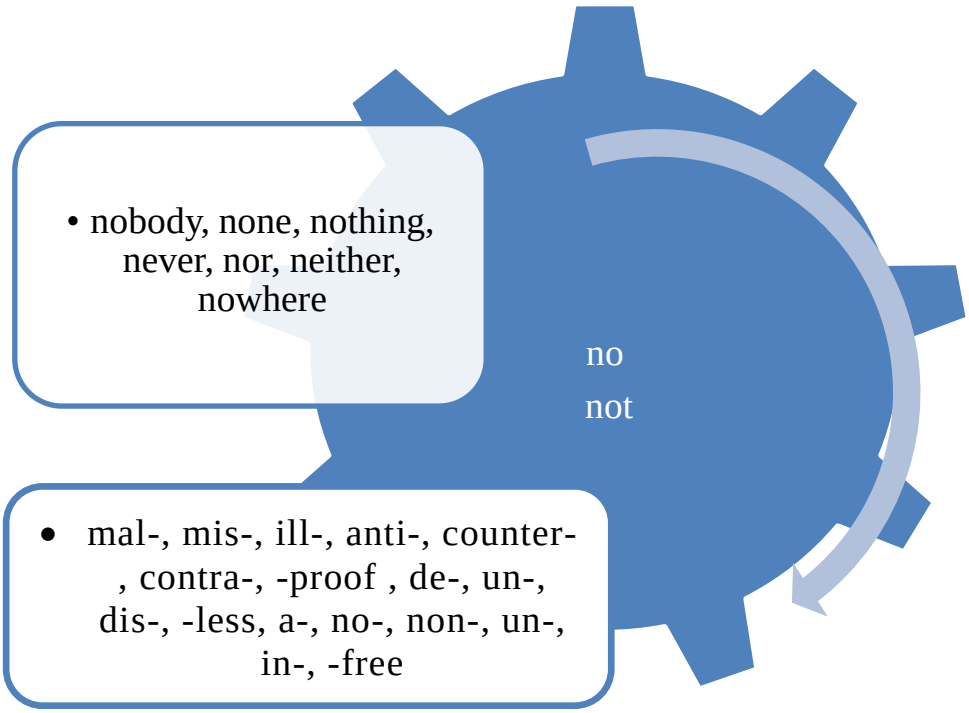

Рис. 2.2. ЛСП заперечення у сучасній англійській мові

Ядро ЛСП “negation” у системі сучасної англійської мови становлять *no* та *not*. Периферія охоплює такі мовні засоби як *nobody*, *none*, *nothing*, *never*, *nor*, *neither*, *nowhere*.

Семантичний аналіз дав можливість представити лексико-семантичне поле, яке репрезентує концептосферу заперечення (див. Рис. 2.3.).

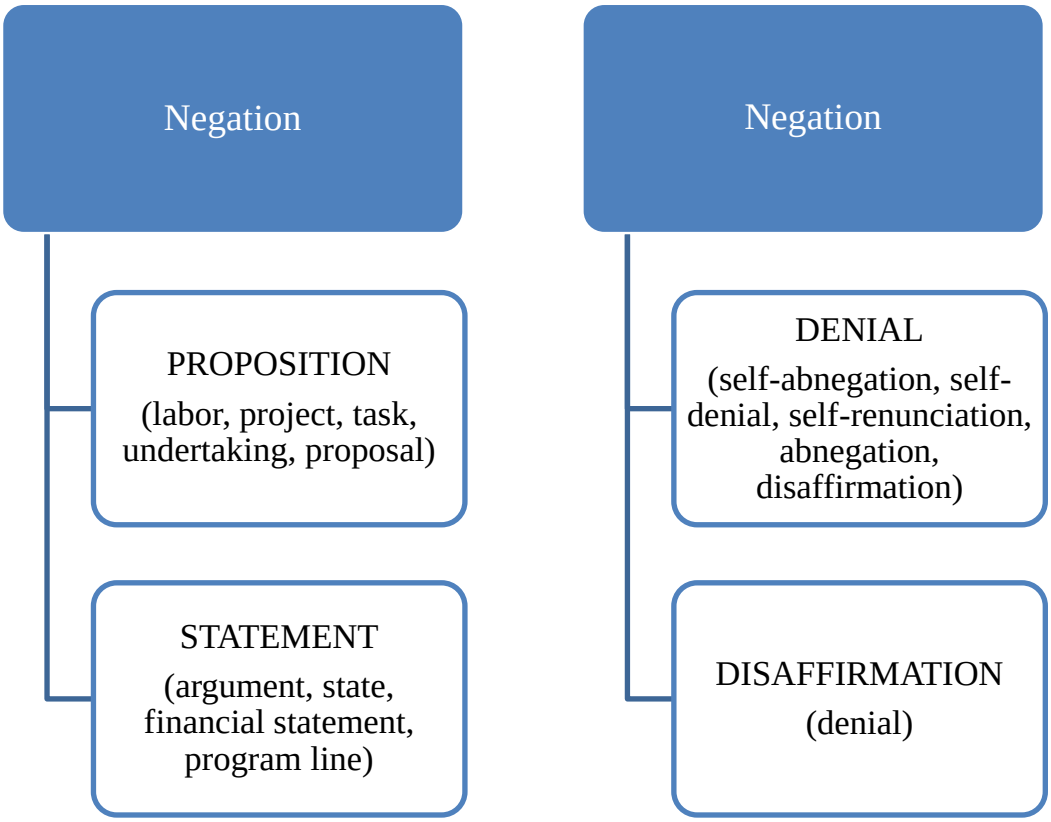

Рис. 2.3. Об'єктивація концепту ЗАПЕРЕЧЕННЯ у сучасній англійській мові

Для отримання об'єктивних кількісних даних щодо вживання вище згаданих засобів заперечення у структурі текстів трьох періодів англійської мови, необхідно провести квантитативний аналіз, що є завданням наступного підрозділу.

2.5. Квантитативний метод дослідження заперечення

Квантитативний аналіз необхідний у нашому дослідженні для визначення домінантних засобів вираження заперечення у діахронії та для підтвердження або заперечення результатів якісного аналізу. Оскільки ми аналізуємо заперечення у трьох періодах англійської, визначимо відсоткове співвіднесення вживання для д.-а., с.-а. та н.-а. Також ми застосовуємо квантитативний аналіз [114] для визначення частотності вживання маркерів заперечення у трьох періодах англійської мови. Розділ науки, який займається кількісним аналізом мови та мовлення називається по-різному: математична лінгвістика, квантитативна лінгвістика, статистика мови, лінгвостатистика. Лінгвістична

статистика (лінгвостатистика) – це сфера застосування статистичних методів у мовознавстві. Іншими словами, це вивчення деяких математичних проблем, які пов'язані з лінгвістичним матеріалом, головним чином з типами статистичного розподілу мовних одиниць у тексті [179, с. 269]. Статистична лінгвістика, за словами О. С. Ахманової, – це галузь мовознавства, яка вивчає виділення та опис синхронізованого зрізу в мові, повністю виключаючи момент розвитку та змін [228, с. 218]. Лінгвістична статистика, на думку О. Селіванової, – це розділ мовознавства, спрямований на статистичний аналіз частотності різнорівневих явищ мови в текстах і мовленні. Лінгвістична статистика вважається частиною більш широкої квантитативної лінгвістики. Її завданнями є дослідження частотності звуків, букв, їхніх сполук, слів, речень, їхньої довжини [152, с. 294-295]. Передусім визначимо частоту вживання засобів заперечення в текстах VII-XI ст.

Таблиця 2.2.

Частотність вживання засобів заперечення в текстах VII-XI ст.

№ з/п	Маркер	Кількість	Відсоток
1.	ne	459	65.8%
2.	næs / wære	115	16.5%
3.	no	54	7.7%
4.	nalles / nealles	32	4.6%
5.	nis	16	2.3%
6.	næfre	14	2.0%
7.	nænig	8	1.1%

Загальна кількість слововживань – 698. Найвищий відсоток вживання має давньоанглійський маркер заперечення *ne*, а найменший – *nænig*. Для порівняння засобів заперечення у структурі текстів середньоанглійської мови, поглянемо на таблицю 2.3.:

Таблиця 2.3.

Частотність вживання засобів заперечення в текстах XI-XV ст.

№ з/п	Маркер	Кількість	Відсоток
1.	nat / not	465	25.4%
2.	no	464	25.3%
3.	ne	422	23%
4.	never / nevere	303	16.5%
5.	noon	133	7.3%
6.	neither	19	1.04%
7.	nothyng	17	0.93%
8.	nowher	8	0.44%

Загальна кількість слововживань – 1831. Цей кількісний показник є значно більшим, ніж у давньоанглійських текстах. Найвищий відсоток вживання мають *nat* / *not* та *no*. Найнижчий відсоток вживання має *nowher*.

Щодо текстів ранньоновоанглійської мови, то частоту вживання засобів заперечення можна представити у наступній таблиці:

Таблиця 2.4.

Частотність вживання засобів заперечення в текстах XV-XVII ст.

№ з/п	Маркер	Кількість	Відсоток
1.	not	835	53.4%
2.	no	293	18.7%
3.	nor	230	14.7%
4.	none	78	5.00%
5.	never	70	4.5%
6.	nothing	39	2.5%

Продовження таблиці 2.4.

7.	neither	19	1.2%

Загальна кількість слововживань заперечення – 1564. Ранньоновоанглійська мова характеризується розгорнутою системою засобів вираження заперечення. Заперечна частка *not* має найвищий відсоток вживання, а *neither* – найнижчий.

Динаміку засобів заперечення можна узагальнити у наступній таблиці:

Таблиця 2.5.

Відсоткове співвідношення заперечних лексем д.-а., с.-а. та р.-н.-а. мови у діахронічному розвитку

№ з/п	Маркер (д.-а - с.-а - р.-н.-а)	Кількість	VII-XI ст.	Кількість	XI-XIV ст.	Кількість	XIV-XVII ст.
1.	ne - nat - not	459	65.8%	465	25.4%	835	53.4%
2.	wære / næs	115	16.5%		-		-
3.	no / no / no	54	7.7%	464	25.3%	293	18.7%
4.	nalles / nealles	32	4.6%		-		-
5.	nis > ne + is	16	2.3%		-		-
6.	næfre - never / nevere - never	14	2.0%	303	16.5%	70	4.5%

Вживання заперечної частки у структурі текстів будь якого періоду є найчастотнішим (давньоанглійська мова – ne (459); середньоанглійська – not/nat

(465), новоанглійська – not (835)). При дослідженні похибка не перевищує критичної величини (0.33). Тому висновки, зроблені на основі аналізу, можна вважати достовірними.

Висновки до розділу 2

Завдяки порівняльно-історичному аналізу доведено становлення та динамічний розвиток категорії заперечення та її мовних засобів. У процесі історичного розвитку англійська мова здатна змінювати одну систему заперечення на іншу в циклічному розвитку, який виявляється в тому, що морфологічно ослаблене з певних причин первинне заперечення стає функціонально недостатнім, через що підсилюється іншим словом, яке з часом переймає функції заперечення, проте також може зазнавати такого ж регресивного розвитку, як і первинне заперечення.

Побудовано функціонально-семантичні парадигми заперечення у структурі текстів та визначено їх наповнення для кожного періоду в історії англійської мови (афікси із заперечним значенням, заперечні частки, прислівники, сполучники, займенники, моно- та полінегативні речення).

Особливості функціонування мовних засобів заперечення в англійських текстах різних історичних періодів виявлено завдяки синтагматичному аналізу. Здійснено опис граматичних характеристик заперечення, розкрито семантичні та синтаксичні аспекти заперечення, тобто яке семантичне значення мають окремі заперечні засоби та заперечення в цілому, а також виділено синтаксичні функції характерні для мовних заперечних засобів у реченні (здебільшого вони включають: заперечення дії, місця, часу, способу дії, вираження уточнення, опис).

Виокремлено мовні одиниці, які виражають заперечення, а також основні лексеми, які вербалізують поняття заперечення (denial, disaffirmation, statement, proposition). Завдяки застосуванню семантичного аналізу побудовано лексико-семантичне поле заперечення, визначено ядро, ближню та дальню периферію мовних засобів заперечення.

Квантитативний аналіз визначив активність конституентів ЛСП заперечення у трьох історичних періодах англійської мови, а також кількісне співвідношення маркерів заперечення. Вирізнено, що найпродуктивнішим

типом граматичної реалізації заперечення є його вираження за допомогою частки.

Основні положення розділу відображені у чотирьох одноосібних публікаціях [60; 72; 74; 75] автора.

Побудова функціонально-семантичної парадигми заперечення у структурі текстів трьох періодів є завданням наступного розділу.

РОЗДІЛ 3.
ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНА ПАРАДИГМА ВИРАЖЕННЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ

Розділ 3 присвячений побудові окремої парадигми кожного періоду, яка включає морфологічну, лексичну та синтаксичну мікропарадигми. Для дослідження заперечення на морфологічному рівні, необхідно дослідити заперечні афікси (префікси, суфікси) та їх значення. За допомогою дистрибутивного аналізу потрібно визначити високопродуктивні типи граматичної реалізації заперечення у діахронії. Для побудови лексико-граматичної парадигми заперечення доцільно сформувати корпус із заперечних займенників, прислівників та сполучників, а також розкрити особливості функціонування моно- та полінегативних речень у структурі тексту кожного періоду.

3.1. Розвиток функціонально-семантичної парадигми заперечення в текстах VII-XI ст.

Для дослідження заперечення у діахронії необхідно виявити та простежити становлення функціонально-семантичної парадигми заперечення у давньоанглійській мові. Однією з найхарактерніших рис давньоанглійської мови у порівнянні з іншими германськими мовами є способи вираження давньоанглійського заперечення. Р. Хогг у своїй праці “An Introduction to Old English” виділяє з поміж усіх інших засобів заперечення – заперечну частку *ne* та вказує на її місце у реченні, а саме*:* при запереченні дієслова, заперечна частка *ne* передує йому. При цьому *ne* вживається у препозиції до дієслова, формує таким чином дієслівно-граматичний центр, за яким слідує номінативно-граматичний центр: VP + NP , наприклад:

3.1) *OE Ne cōm hē.*

NE not came he [194, с. 94].

У прикладі **3.1)** відмічено заперечну конструкцію, в якій заперечна частка *ne* вживалася перед дієсловом і таким чином заперечувала дію без вживання допоміжного дієслова, пор. р.-н.-а. *he didn't come*.

Про відсутність допоміжних дієслів у давньоанглійських текстах наголошує Е. ван Гельдерен. Вона звертає увагу на те, що допоміжне дієслово *do* не вживається у питальному реченні або із запереченням [192, с. 69], наприклад:

3.2) *OE Gehyrest Þu eadwacer?*

NE Hear you Eadwacer?

NE Do you hear, Eadwacer? [192, с. 68].

Приклад **3.2)** представляє питальну конструкцію, в якій допоміжне дієслово не вживалося.

Хоча дієслова *be (beon)* та *have (habban)* відмічені у функції допоміжних, проте їх вживання у текстах не є частотним. Е. ван Гельдерен теж вказує на місце заперечного прислівника перед дієсловом та зазначає, що інколи він приєднувався до нього як префікс. Наприклад:

3.3) *OE Hleoþre ne miþe.*

NE Sound not conceal.

NE I don't conceal sound [192, с. 70].

У результаті проведених аналізів текстів д.-а. мови (поетичні пам'ятки англо-саксонської мови, переважно військової ("Beowulf", "The Battle of Maldon" та "The Battle of Brunanburh", що є поетичною вставкою до прозових „Хронік англо-саксів") і теологічної (оригінальна давньоанглійська поема "Christ and Satan" і переклад відповідних біблійних уривків "Daniel", "Exodus" та "Genesis A, B") тематики), можна констатувати, що єдиним способом утворення заперечення було вживання *ne* перед дієсловами:

3.4) *OE Né þæt se áglaéca yldan þóhte* (Beowulf 739).

NE That the monster did not think to delay.

3.5) *OE Né húru Hildeburh herian þorfte* (Beowulf 1071).

NE Truly, Hildeburh did not have need to praise.

З прикладів **3.1)**, **3.2)**, **3.3)**, **3.5)** простежується відмінна риса, характерна для давньоанглійського заперечення – відсутність допоміжного дієслова перед заперечною часткою *ne*.

Для давньоанглійської мови дієслівне заперечння узгоджувалося із запереченням приномінативним, на яке вказував Р. Хогг (див. 3.6):

3.6) *OE Ne mēttre hē ǣr nān gebūn land.*

NE Not found he earlier no occupied land [194, с. 94].

На перший погляд, приклад **3.6)** відповідає полінегативному стандарту. Нестандартні форми для сучасної англійської мови безпосередньо походять з давньоанглійської мови. Їх регулярне використання відбувалось наступним чином: у заперечних реченнях *ne* вживалось перед особовим дієсловом та приєднувалось до будь-якого неозначеного займенника чи квантифікатора. Заперечне узгодження показує, що сферою дії заперечення є всі члени речення, до яких може приєднатися придієслівний маркер заперечення + приномінативний маркер заперечення, або приадвербіальний маркер заперечення.

Необхідно звернути увагу на те, що придієслівне заперечення узгоджується виключно часткою. Для прикладу розглянемо зразок поширеного заперечення:

3.7) *OE … ðā ðā wē hit nōhwæðer ne selfe ne lufedon, ne ēac ōðrum monnum ne lēfdon.*

NE … when we it neither not selves not loved, nor also to other men not allowed.

Як видно з прикладу **3.7)**, заперечна частка *ne* вживається у реченні тричі, при цьому, два рази – перед дієсловами та один раз – перед іменником.

Приклади **3.1)-3.7)** свідчать про те, що у давньоанглійській мові спостерігався процес, коли заперечний маркер приєднувався до іншого слова: вживання *nān* та *nāhwæðer*.

Про зникнення приголосних говорить О. І. Смирницький у „Давньоанглійській мові”. На його думку, у формах дієслів *wesan „бути”* та

witan „знати” початкове *w* зникає при злитті цих слів у одне ціле із запереченням *ne „не”*. Порівняймо наступні приклади: *д.а. næs < ne wæs не був; neron < ne weron не були; nāt < ne wāt не знаю, не знає; nisse, nysse < ne wisse не знав* [157, с. 99].

О. І. Смирницький також згадує проклітичне заперечення у розділі про голосні переднаголошених складів. На його думку, у давньоанглійській мові спостерігається повернення старого *e > i* у переднаголошених складах. Він вважає, що якщо ненаголошений (проклітичний) звуковий варіант слова з *i* витісняв старий варіант з *e,* то *i* зберігалося. Якщо ж варіант з *i* продовжував вживатися переважно без наголосу, то *i* знову перетворювалося в *e,* пор.: *д.а. ne < ni > ne не (ne cān ic не вмію я)* [157, с. 153].

Термін проклітика та енклітика введений Д. Аберкромбі [20]. За його словами, *клітики* – це слова, які не мають самостійного значення, наголосу та приєднуються до повнозначних слів, утворюючи разом з ними фонетичне слово. Фонетичне слово, у свою чергу, визначають, як відрізок мовлення, що має один словесний наголос. Серед клітиків виділяють *проклітики* та *енклітики*. Ненаголошене слово, яке стоїть перед наголошеним повнозначним і приєднується до нього називається *проклітиком*. Проклітиками бувають прийменники (no one), сполучники (ne-either), частки (no).

Ненаголошене слово, яке стоїть після повнозначного наголошеного називається *енклітиком*. Іншими словами, енклітика – це те, що приєднується до слова справа, позбавлене наголосу слово, що стоїть після наголошеного і утворює з ним одну акцентуаційну одиницю. Дієслова із заперечною проклітикою можна виокремити у структурі д.-а. текстів. Аналіз текстового матеріалу виявив такі дієслівні форми з заперечною проклітикою як: *nabban, nytan, næs* та *nyllan*. Усі ці дієслова утворилися завдяки приєднання частки *ne* до відповідних форм дієслів, а саме: *nabban < ne + habban, nytan < ne + witan, næs < ne + wæs, nyllan < ne + willan*.

Слабке дієслово *habban (to have), hæfde, hæfd* у давньоанглійській мові мало три форми: інфінітив, минулий час, дієприкметник минулого часу [242;

243]. Дієслово *habban* вирізняє стверджувальну та заперечну форми. У результаті фонетичної атракції, воно приєднує заперечну частку *ne* та утворює дієслово *nabban:* nabban = ne + habban (NE: not to have; to be without). Заперечні форми цього дієслова наступні: *næbbe, nafast, næfst, næft, nænige, næfþ, nabbaþ, næfdest, næfde, nafa, næbben, næfd* [237]:

Ne mæg ðæt ná beón ðæt ða bearn langunga nabban,Blickl. Homl. 131, 26.

*Tó genim þearfan, and for næfte his ne forlǽt hyne ídelne adsume pauperem et propter inopiam eius ne dimittas illum vacuum,*157, 3:7.

Порівняймо вище наведені приклади з аналогічними формами дієслів, виокремлених нами у структурі проаналізованих текстів.

3.8) *OE Þæt þe Saé-Géatas sélran næbben* (Beowulf, 1850) < *OE Þæt þe Saé-Géatas sélran ne+ hæbben.*

3.9) *OE Sweostor wære. Næbbe ic synne wið hie* (Genesis A, B, 2651) < *OE Sweostor wære. Ne+ hæbbe ic synne wið hie.*

Давньоанглійське дієслово *witan* “know” відмінюється як сильне, так і як слабке дієслово [250]. У результаті фонетичної атракції, дієслово *witan* приєднало заперечну частку *ne* та утворило дієслово *nytan = ne + witan*, заперечні форми якого наступні: *nāt, nāst, nyton, nyte, neton, niton, nyste, nysse, nystest, nysstest, nesse, nestest, nysðon, nyston, neston, nytende, nytendum* [237]:

Wé witon ðæt God spæc wið Moyses; nyte wé hwanon ðes is, Jn. Skt. 9, 29.

Nyte ðín wynstre hwæt dó ðín swýðre, Mt. Kmbl. 6, 3.

3.10) *OE Heo dyde hit þeah þurh holdne hyge, nyste þæt þær hearma swa fela* (Genesis A, B, 708) < *OE Heo dyde hit þeah þurh holdne hyge, ne+wiste þæt þær hearma swa fela*.

3.11) *OE Somod on sande, nyston sorga wiht* (Genesis A, B, 709) < *OE Somod on sande, ne+wiston sorga wiht.*

Щодо неправильних дієслів, то у давньоанглійській мові вони використовують різні корені, залежно від часової форми. Ці дієслова вживаються у давньоанглійських текстах: *wesan* (*to be*), *béon* (*to be*), *willan* (*will*). Слід зазначити, що у давньоанглійській мові не існувало форми

майбутнього часу, тому майбутня дія виражалася теперішніми формами, інколи використовуючи дієслова *willan* (*lit.* “*to wish to do*”) *or sculan* (*lit.* “*to have to do*”*)* (див. Babaev C. “The historical grammar of the English language”). У результаті фонетичної атракції, дієслово *wesan* приєднало заперечну частку *ne* та утворило форму *næs = ne + wæs (NE: was not)* з такими заперечними формами: *nǽre, nǽron, nǽran* [237], див.:

Búton hit riht sprǽc sý and behéfe næs ídel nisi recta locutio sit et utilis, non anilis, Coll. Monast. Th. 18, 16.

Gif hit fæger is, ðæt is of heora ágnum gecynde, næs of ðínum; heora fæger hit is, næs ðín, Bt. 14, 2 ; Fox 42, 33.

3.12) *OE Næs þæt na se Godric þe ða guðe forbeah* (The Battle of Maldon, 325) < *OE Næ+ wæs þæt na se Godric þe ða guðe forbeah.*

3.13) *OE "Wendest þu, awyrgda, þæt awriten nære"* (Christ and Satan, 674). < *OE "Wendest þu, awyrgda, þæt awriten næ+wære".*

3.14) *OE "Næron ge swa eacne ofer ealle men"* (Daniel, 136). < *OE "Næ+wæron ge swa eacne ofer ealle men".*

Щодо дієслова *willan*, то воно, у результаті фонетичної атракції, приєднало заперечну частку *ne* та утворило дієслово *nyllan* < *ne* + *willan*, заперечні форми якого наступні: *nylle, nelle, nellan, nelt, nellaþ, nyllaþ, nellendes* [237].

Ic nelle nolo, ðú nelt non vis, hé nele non vult, wé nellaþ nolumus ... nelle ðu noli, nelle gé nolite, . . . nellan nolle, Ælfc. Gr. 32; Som. 36, 16-19.

Gif ðæt wíf nele si noluerit mulier, Gen. 24, 5.

3.15) *OE Nelle ic þa rincas rihte benæman* (Genesis A, B, 2153). < *OE Ne+wille ic þa rincas rihte benæman.*

3.16) *OE Forþan ic hine sweorde swebban nelle* (Beowulf, 679). < *OE Forþan ic hine sweorde swebban ne+wille.*

3.17) *OE Bord ond byrnan. Nelle ic beorges weard* (Beowulf, 2524). < *OE Bord ond byrnan. Ne+wille ic beorges weard.*

Дієслова із заперечною проклітикою у давньоанглійській мові узагальнимо у наступній таблиці:

Таблиця 3.1.

Дієслова із заперечною проклітикою у давньоанглійській мові

№ з/п	Дієслово із заперечною проклітикою	Форми	Відповідник у сучасній англійській мові
1.	nabban = ne + habban	næbbe, nafast, næfst, næft, nænige, næfþ, nabbaþ, næfdest, næfde, nafa, næbben, næfd	not to have, to be without
2.	nytan = ne + witan	nāt, nāst, nyton, nyte, neton, niton, nyste, nysse, nystest, nysstest, nesse, nestest, nysðon, nyston, neston, nytende, nytendum	not to know
3.	næs = ne + wæs	nǽre, nǽron, nǽran	was not
4.	nyllan = ne + willan	nylle, nelle, nellan, nelt, nellaþ, nyllaþ, nellendes	not to wish to do

Процесу клітизації у давньоанглійських текстах зазнавали дієслова: *wesan (to be), wile (will), witan (to know), habban (to have), āgan (to own/owe).* Усі ці дієслова, за винятком *witan*, у сучасній англійській мові належать до ряду допоміжних дієслів. Дієслово *āgan* розвинулось у модальне дієслово *ought*. Усі інші дієслова не відображають процесу клітизації, навіть такі з них, як *weorþan (to become)* та форми дієслова *beōn (*протилежного до *wesan).* Клітизація у давньоанглійській мові відома як заперечне скорочення, див. **3.18), 3.19)**:

3.18) *OE Blaédfæstne beorn --næs Béowulf ðaér* (Beowulf, 1299), де *næs* < *ne + wæs*.

NE The glorious man --Beowulf was not there.

3.19) *OE Þæt mid Scyldingum sceaðona ic nát hwylē* (Beowulf, 274), де *nat* < *ne + wat*.

NE That amongst the Scyldings, some enemy, I know not what.

Приєднання заперечної частки *ne* до дієслів досліджували К. Хью та Дж. Корбет. Серед усіх груп дієслів вони виділили наступні: *nis (ne + is 'isn't'), nylle (ne + wille 'don't wish'), nyste (ne + wiste 'don't know')*. Такого ж способу формування зазнає займенник *nān (ne + ān 'none')*:

3.20) *OE Hīe nyston þæt nān sweord ne mihte þone fēond grētan.*

NE They did not know that no sword could harm the enemy [196, с. 91].

Заперечна частка *ne* у давньоанглійській мові могла сполучатися з іншими заперечними елементами такими як *nan (none), naþing (nothing), næfre (never)*. Також допускалося вживання *ne* з *na 'never'* чи *naht (*від *nawiht 'nothing')*. Слід зауважити, що вживання з *naht* часто мало відтінок емфатичного заперечення (*'by no means', 'not at all'*). У реченні *na* і *naht* передували дієслову, як і заперечна частка *ne*, пор:. О. Фішер [189, с. 85].

При аналізі особливостей давньоанглійського заперечення, слід наголосити на полінегативному запереченні. Його функціонування можна простежити у структурі давньоанглійського тексту "Cura Pastoralis" Короля Альфреда. Наприклад: *"Nan + wuht"*розвивається у сучасній англійській мові у > *no creature/thing*, вживається поряд з *ne:*

3.21) *OE forþæmþe hie hiora nan wuht ongietan ne meahton*

NE because they of-them no thing understand not could

NE because they couldn't understand anything of them [192, с. 70].

3.22) *OE Ne gemealt him se modsefa, ne his mæges laf* (Beowulf, 2628).

3.23) *OE Ne ængla ðreat, ne we upheofon* (Christ and Satan, 94).

3.24 *OE þa he ne wisse word ne angin* (Daniel, 125).

3.25) *OE feorran gefered, ne þæt nu fyrn ne wæs* (Genesis A, B, 498).

Приклади **3.21)-3.25)**свідчать про те, що у давньоанглійській мові на синтаксичному рівні вживалися мононегативні та полінегативні речення, які й сформували синтаксичну парадигму заперечення.

Аналіз прикладів **3.1)-3.25)** переконливо доводить, що у давньоанглійській мові високочастотним маркером заперечення була заперечна частка *ne,* яка вживалася перед дієсловом (див. Таблиця 3.2.):

Таблиця 3.2.

Частотність вживання заперечної частки *ne* у структурі текстів давньоанглійської мови

Ne	Beowulf	The Battle of Maldon	The Battle of Brunanburh	Christ and Satan	Daniel	Exodus	Genesis A, B
	180	20	6	39	42	24	148
Відсоток вживання	39.2%	4.4%	1.3%	8.5%	9.2%	5.2%	32.2%

Отже, заперечення формувалося у більшості давньоанглійських текстах за допомогою *ne*:

3.26) *OE Ne mæg ic hira swā fela gefōn swā ic sellan mæge.*

NE I cannot catch as many as I might sell [196, с. 90].

Приклад **3.27)** також підтверджує відмінність давньоанглійського типу від сучасного англійського типу заперечення, в якому недопустимо вживати у реченні подвійне заперечення (*I can't get no satisfaction*). Проте, подвійне та навіть потрійне заперечення часто вживалися у текстах ранньої англійської мови.

3.27) *OE Ne ielde Grendel nā lange.*

NE Grendel did not delay long (Literally 'Grendel didn't delay not long') [196, с. 90].

Проте, К. Хью та Дж. Корбет у своїй праці "Beginning Old English" вказують на те, що окрім *ne* у давньоанглійській мові вживалося й слово *nā,* яке у сучасній англійській мові має відповідник *not*. Вони зауважують, що інколи ці два слова використовувалися в одному реченні для емфази придієслівного заперечення.

Для виокремлення засобів заперечення ми скористаємося декількома словниками та перевіримо їх вживання на основі пам'яток давньоанглійської мови. Оскільки давньоанглійський період охоплює часові рамки VII – XI століття, ми дослідимо заперечення у синхронії (у межах одного століття), а також порівняємо засоби вираження заперечення у розрізі окремих століть, що становить мікродіахронію. Саме такий аналіз заперечення дасть змогу виокремити домінанти вираження заперечення та прослідкувати їх динаміку.

Розглянемо функціонування заперечних маркерів у структурі епічної поеми VII століття – „Беовульф". З усіх зареєстрованих засобів заперечення найчастотнішими є – *ne* (180), *næs* (44) та *no* (39):

3.28) *OE ne hyrde ic cymlicor ceol gegyrwan*

hildewæpnum ond heaðowædum (Beowulf, 38-39).

NE No ship have I known so nobly dight with weapons of war and weeds of battle [248].

3.29) *OE Deniga frean, ne sceal þær dyrne sum*

wesan, þæs ic wene. (Beowulf, 271-272).

NE to the lord of the Danes; nor deem I right that aught be hidden [248].

3.30) *OE Hæbbe ic eac geahsod þæt se æglæca*

for his wonhydum wæpna ne recceð. (Beowulf, 433-434).

NE More I hear, that the monster dire, in his wanton mood, of weapons recks not [248].

У прикладах **3.28)- 3.30)** заперечення виражене за допомогою частки *ne*.

Приклади **3.31)- 3.33)** ілюструють вживання проклітики N + wæs:

3.31) *OE Næs hie ðære fylle gefean hæfdon,*

manfordædlan, þæt hie me þegon (Beowulf, 562-563).

NE Nowise had they bliss from their booty then to devour their victim, vengeful creatures [248].

3.32) *OE Næs þæt þonne mætost mægenfultuma*

þæt him on ðearfe lah ðyle Hroðgares (Beowulf, 1455-1456).

NE Nor was that the meanest of mighty helps which Hrothgar's orator offered at need [248].

3.33) *OE Næs ic him to life laðra owihte,*

beorn in burgum, þonne his bearna hwylc (Beowulf, 2432-2433).

NE Ne'er, while I lived there, he loathlier found me, bairn in the burg, than his birthright sons [248].

Вживання заперечної частки *no* ілюструють приклади **3.34)- 3.36)**:

3.34) *OE No ic me an herewæsmun hnagran talige,*

guþgeweorca, þonne Grendel hine (Beowulf, 677-678).

NE "Of force in fight no feebler I count me, in grim war-deeds, than Grendel deems him [248].

3.35) *OE No þær wegflotan wind ofer yðum*

siðes getwæfde; sægenga for (Beowulf, 1907-1908).

NE nor did wind over billows that wave-swimmer blow across from her course. The craft sped on [248].

3.36) *OE no ðy ær he þone heaðorinc hatian ne meahte*

laðum dædum, þeah him leof ne wæs (Beowulf, 2466-2467).

NE or e'en could he harass that hero at all with loathing deed, though he loved him not [248].

Лексико-граматичну парадигму засобів вираження заперечення у поемі ”Beowulf ” наведено у наступній таблиці:

Таблиця 3.3.

Лексико-граматична парадигма заперечення у поемі ”Beowulf” VII ст.

№ з/п	Давньоанглійський маркер заперечення	Відповідник у сучасній англійській мові	Кількість слововживань	Відсоток
1.	Ne	not, non, nor, neither	180	51,3%
2.	Næs	not	44	12,54%
3.	No	no, not, non	39	11,11%
4.	Wære (næs)	was not	18	5,13%
5.	Nalles	not, not at all	10	2,85%
6.	Næfre	never	8	2,28%
7.	Nealles	not, not at all	8	2,28%
8.	Næfre > Æfre	never	7	1,99%
9.	Nænig	not any, none, no	6	1,71%
10.	Nis > ne is	is not	5	1,42%
Разом			351	100 %

(продовження таблиці у додатку А)

Як видно з таблиці, домінантами давньоанглійської парадигми заперечення у поемі “ Beowulf ” є заперечна частка *ne, næs* та *no* (відповідно 180:44:39).

Наступним кроком є аналіз давньоанглійської пам’ятки X ст. – “The Battle of Maldon ” для виокремлення домінант вираження заперечення. Розглянемо наступні приклади:

3.37) *OE and bæd þæt hyra randas rihte heoldon fæste mid folman, and ne forhtedon na* (The Battle of Maldon, 20-21).

NE bade them their round-shields rightly hold fast with hands, not at all frightened.

3.38) *OE Ne þurfe we us spillan, gif ge spedaþ to þam* (The Battle of Maldon, 34).

NE Nor need we kill each other if you perform it.

3.39) *OE Ne sceole ge swa softe sinc gegangan;* (The Battle of Maldon, 59).

NE Not so softly shall you carry off riches.

3.40) *OE Ne mihte hyra ænig oþrum derian, buton hwa þurh flanes flyht fyl gename.* (The Battle of Maldon, 70-71).

NE nor might any bring harm to the other, but those who through flane-flight took death.

3.41) *OE Næs þæt na se Godric þe ða guðe forbeah* (The Battle of Maldon, 325).

NE That was not the Godric who fled from battle.

Лексико-граматичну парадигму засобів вираження заперечення у поемі ”The Battle of Maldon” представимо у наступній таблиці:

Таблиця 3.4.

Лексико-граматична парадигма заперечення у поемі ”The Battle of Maldon”

№ з/п	Давньоанглійський маркер заперечення	Відповідник у сучасній англійській мові	Кількість слововживань	Відсоток
1.	Ne	not, nor	20	95,2%
2.	Næs	not	1	4,8%
Разом			21	100%

Частота вживання заперечних слів у структурі даного тексту є досить незначною (21). Приклади **3.37)- 3.41)** ілюструють утворення заперечення за допомогою таких мовних засобів як *ne* та *næs*.

Для наступного аналізу складників давньоанглійської парадигми заперечення, проаналізуємо ще одну пам’ятку X ст. – ”The Battle of Brunanburh”:

3.42) *OE Myrce ne wyrndon*

heardes hondplegan hæleþa nanum (The Battle of Brunanburh, 24-25).

NE The Mercians did not refuse hard hand-play to any warrior.

3.43) *OE har hilderinc,* *hreman ne þorfte*

mæca gemanan; *he wæs his mæga sceard* (The Battle of Brunanburh, 39-40).

NE He had no reason to exult the great meeting; he was of his kinsmen bereft.

3.44) *OE Gelpan ne þorfte*

beorn blandenfeax *bilgeslehtes* (The Battle of Brunanburh, 44-45).

NE That grizzle-haired warrior had no reason to boast of sword-slaughter.

3.45) *OE eald inwidda, ne Anlaf þy ma;*

mid heora herelafum *hlehhan ne þorftun* (The Battle of Brunanburh, 46-47).

NE old deceitful one, no more did Anlaf; with their remnant of an army they had no reason to.

3.46) *OE Ne wearð wæl mare*

on þis eiglande *æfre gieta* (The Battle of Brunanburh, 65-66).

NE Never was there more slaughter on this island, never yet as many.

Лексико-граматичну парадигму засобів вираження заперечення у поемі ”The Battle of Brunanburh” можна представити у наступній таблиці:

Таблиця 3.5.

Лексико-граматична парадигма заперечення у поемі ”The Battle of Brunanburh”

№ з/п	Давньоанглійський маркер заперечення	Відповідник у сучасній англійській мові	Кількість слововживань	Відсоток
1.	Ne	not, nor, never	6	75%
2.	Nanum	any	1	12,5%
3.	Næfre >Æfre	never	1	12,5%
Разом			8	100%

У даній пам’ятці зареєстровано вживання таких мовних засобів заперечення як *ne*, *nanum* та *næfre*.

Наступним кроком буде аналіз давньоанглійської поеми “Christ and Satan” та перекладів відповідних біблійних уривків “Daniel”, “Exodus” та “Genesis A, B” для виокремлення засобів заперечення:

3.47) *OE for oferhygdum æfre ne wene."*
ða him andsweradan atole gastas (Christ and Satan, 50-51).

3.48) *OE wloncra winsele, ne worulde dream,*
ne ængla ðreat, ne we upheofon (Christ and Satan, 93-94).

3.49) *OE Ne ðurfon we ðes wenan, þæt us wuldorcyning*
æfre wille eard alefan (Christ and Satan, 114-115).

3.50) *OE Ne mot ic hihtlicran hames brucan,*
burga ne bolda, ne on þa beorhtan gescæft (Christ and Satan, 137-138).

3.51) *OE Ne mæg ic þæt gehicgan hu ic in ðæm becwom,*
in þis neowle genip, niðsynnum fah (Christ and Satan, 178-179).

Лексико-граматичну парадигму засобів вираження заперечення у поемі ”Christ and Satan” можна навести у наступній таблиці:

Таблиця 3.6.

Лексико-граматична парадигма заперечення у поемі ”Christ and Satan”

№ з/п	Давньоанглійський маркер заперечення	Відповідник у сучасній англійській мові	Кількість слововживань	Відсоток
1.	Ne	not, non, nor, neither	39	47,6%
2.	Næfre >Æfre	never	15	18,3%
3.	Wære > næs	was not	5	6,1%
4.	Nalles	not, not at all	4	4.9%
5.	Eom		4	4,9%
6.	Nis > ne is	is not	3	3,7%

Продовження таблиці 3.6.

7.	No	no, not, non	3	3,7%
8.	Næs	not	2	2,4%
9.	Na	no, not, non	1	1,2%
10.	Nænig	not any, none, no	1	1,2%
11.	Nænigne	not any, none, no	1	1,2%
12.	Nære > næs	was not	1	1,2%
13.	Nagan > ne agan	not ot have, not to be allowed, ought not	1	1,2%
14.	Nan	not one, none, no, no man, nothing	1	1,2%
15.	Āwa > nāwa	adv. never	1	1,2%
Разом			82	100%

Як свідчать дані таблиці, д.-а. лексико-граматична парадигма засобів заперечення включає наступні заперечні маркери *(ne, wære, nalles, nis, no, næs, na, nænig, nænigne, nære, nagan, nan, āwa.)*, проте їх частота вживання – низька, на відміну від вживання заперечної частки *ne*.

Тепер перейдемо до аналізу поеми “Daniel” та виділимо основні засоби заперечення для побудови парадигми заперечення:

3.52) *OE and hie of Egyptum ut aforon,*
mægene micle. þæt wæs modig cyn (Daniel, 6-7).

3.53) *OE þæt þam gengum þrym gad ne wære*
wiste ne wæde in woruldlife (Daniel, 102-103).

3.54) *OE þa he ne wisse word ne angin*
swefnes sines; het him secgan þeah (Daniel, 125-126).

3.55) *OE gif þu his ærest ne meaht or areccan?"*
þa him unbliðe andswarode (Daniel, 133-134).

3.56) *OE Nu ge mætinge mine ne cunnon,*
þa þe me for werode wisdom berað (Daniel, 141-142).

Лексико-граматичну парадигму засобів вираження заперечення у поемі ”Daniel” наведено у наступній таблиці:

Таблиця 3.7.

Лексико-граматична парадигма заперечення у поемі ”Daniel”

№ з/п	Давньоанглійський маркер заперечення	Відповідник у сучасній англійській мові	Кількість слововживань	Відсоток
1.	Ne	not, non, nor, neither	42	52,5%
2.	Wære > næs	was not	13	16,25%
3.	No	no, not, non	9	11,25%
4.	Næs	not	5	6,25%
5.	Agan > nagan > ne agan	not to have, not to be allowed, ought not	2	2,5%
6.	Nis > ne is	is not	2	2,5%
7.	Nales	not, not at all	2	2,5%
8.	Nalles	not, not at all	1	1,25%
9.	Na	no, not, non	1	1,25%
10.	Æfre > næfre > ne + æfre	never	1	1,25%
11.	Nænig	not any, none, no	1	1,25%
12.	Næron > næs	was not	1	1,25%
Разом			80	100%

Як показав аналіз тексту ”Daniel”, домінантою вираження заперечення є заперечна частка *ne*, парадигму доповнюють усі інші засоби, такі як: *na, no, nænig, næs, wære, næron, nis, nalles, nales.* Дана лексико-граматична парадигма заперечення включає 12 позицій, першу з яких займає заперечна частка *ne* (42 слововживання).

Розглянемо вживання засобів заперечення у поемі “Exodus” для побудови парадигми заперечення:

3.57) *OE ðone yldo bearn ær ne cuðon,*

frod fædera cyn, þeah hie fela wiston (Exodus, 28-29).

3.58) *OE ne ða seglrode geseon meahton,*

eorðbuende ealle cræfte (Exodus, 83-84).

3.59) *OE scinon scyldhreoðan, sceado swiðredon,*

neowle nihtscuwan neah ne mihton (Exodus, 113-114).

3.60) *OE wean witum fæst. Wære ne gymdon,*

ðeah þe se yldra cyning ær ge... (Exodus, 140-141).

3.61) *OE mihtig engel, se ða menigeo beheold,*

þæt þær gelaðe mid him leng ne mihton (Exodus, 205-206).

Лексико-граматичну парадигму засобів вираження заперечення у поемі ”Exodus” можна представити у наступній таблиці:

Таблиця 3.8.

Лексико-граматична парадигма заперечення у поемі ”Exodus”

№ з/п	Давньоанглійський маркер заперечення	Відповідник у сучасній англійській мові	Кількість слововживань	Відсоток
1.	Ne	not, non, nor, neither	24	72,73%
2.	Wære > næs	was not	5	15,15%
3.	No	no, not, non	1	3,03%
4.	Nahton	not ot have, not to be allowed, ought not	1	3,03%
5.	Nalles	not, not at all	1	3,03%
6.	Āwa > nāwa	adv. never	1	3,03%
Разом			33	100%

Лексико-граматична парадигма заперечення формується за допомогою 6 заперечних маркерів.

Наступний крок – аналіз давньоанглійської пам’ятки “ Genesis A, B”:

3.62) *OE frea ælmihtig. Næs him fruma æfre,*

or geworden, ne nu ende cymþ (Genesis A, B, 5-6).

3.63) *OE swiðe gesælige. Synna ne cuþon,*

firena fremman, ac hie on friðe lifdon (Genesis A, B, 18-19).

3.64) *OE hehste wið þam herge. Ne mihton hygelease,*

mæne wið metode, mægyn bryttigan (Genesis A, B, 51-51).

3.65) *OE Ne wæs her þa giet nymþe heolstersceado*

wiht geworden, ac þes wida grund (Genesis A, B, 103-104).

3.66) *OE Ne gelyfe ic me nu þæs leohtes furðor þæs þe he him þenceð lange niotan,*

þæs eades mid his engla cræfte. Ne magon we þæt on aldre gewinnan, (Genesis A, B, 401-402).

Лексико-граматичну парадигму засобів вираження заперечення у поемі ”Genesis A, B” можна зобразити у вигляді наступної таблиці:

Таблиця 3.9.

Лексико-граматична парадигма заперечення у поемі ”Genesis A, B”

№ з/п	Давньоанглійський маркер заперечення	Відповідник у сучасній англійській мові	Кількість слововживань	Відсоток
1.	Ne	not, non, nor, neither	148	67,9%
2.	Wære > næs	was not	20	9,17%
3.	Æfre > næfre = ne + æfre	never	12	5,5%
4.	Nalles	not, not at all	8	3,7%
5.	Nis > ne is	is not	6	2,75%
6.	Næfre	never	6	2,75%
7.	Nales	not, not at all	3	1,38%
8.	No	no, not, non	2	0,9%
9.	Næs	not	2	0,9%

Продовження таблиці 3.9.

10.	Nære	was not	2	0,9%
11.	Na	no, not, non	1	0,46%
12.	Næbbe > ne habban	not to have, to be without	1	0,46%
13.	Næron > næs	was not	1	0,46%
14.	Nan	not one, none, no, no man, nothing	1	0,46%
15.	Nelle > ne willan		1	0,46%
16.	Nele > ne willan		1	0,46%
17.	Nat > nytan > ne witan	do not know	1	0,46%
18.	Nyste > ne + wiste	do not know	1	0,46%
19.	Nyston > ne + wiste	do not know	1	0,46%
Разом			218	100%

Як показав аналіз тексту „Генезис А, Б”, домінантою вираження заперечення є заперечна частка *ne* (148).

Для того, щоб визначити аналітичні та синтетичні засоби вираження заперечних відношень у давньоанглійській мові, ми провели порівняльно-історичний аналіз текстів д.-а. мови, який показав, що основними аналітичними функціональними маркерами заперечення є заперечні слова, які мають таку семантику у д.-а. мові:

1) ná, nó; *adv. No, not;* non. I. *qualifying a verb expressed or implied,* (a) *without any other negative particle* :-- Ná cunne *nesciat,*Wülck. Gl. 257, 28. Fela gódra háma ðe wé genemnan ná cunnan, Chr. 1001; Erl. 136, 29. Fremde ná

heom God setton on gesyhþe, Ps. Th. 53, 3. Ná ðú andwlitan ðínne áwend fram mé, 101, 2. Swá sceal man dón, ðonne hé gegán þenceþ longsumne lof, ná ymb his líf cearaþ, Beo. Th. 3077; B. 1536. Ealle hí scínaþ, ná hwæðre ðeáh ealle efenbeorhte,

Bt. Met. Fox 20, 460; Met. 20, 230. Gewíte ðes calic fram mé, ðeáh-hwæðere ná swá swá ic wylle, Mt. Kmbl. 26, 39. Ða habbaþ twegen casus and ná má on gewunan, Ælfc. Gr. 14; Som. 17, 3. Ðæt is se éþel ðe nó geendad weorþeþ, Exon. Th. 100, 12; Cri. 1640. Ic gelýfe nó ðæt him eorþwelan éce stondeþ, 309, 33; Seef. 66. Nó ðæt ðín aldor wolde Godes goldfatu in gylp beran, ne ðý hraðor hrémde ... ac ðæt oftor gecwæþ . . . ðæt hé wǽre ána Drihten, Cd. Th. 263. 34; Dan. 754. Nó seoððan ðæt hí mósten in ðone écan andwlítan, 288, 8; Sat. 377 : 304, 23; Sat. 634. (b) *with other negatives* :-- Hyt ná ne feóll *non cecidit,* Mt. Kmbl. 7, 25. Ne eom ic ná Crist, Jn. Skt. 1, 20. Ráde ðe mon ná ne rímde, Chr. 871; Erl. 76, 12. Næs ðæt ná ðæt hé nyste, Blickl. Homl. 19, 33. Ne hé hine ná ne onstyreþ, 21, 27. Ðæt ðás láreówas ne sceolan Godes dómas náwðer ne ná wanian, ne ne écan, 81, 4. Ne wandige ná se mæssepreóst nó for ríces mannes ege, 43, 9. Nǽron gé nó mín gemunende, ne gé nó geþohton, Past. 21; Swt. 151, 21. Swá nán óðer ná déþ, Menol. Fox 392; Men. 197. Nabbaþ ðás naman ná óðre gebígednysse, Ælfc. Gr. 11; Som. 15, 24. Nis ná má casa on gewunan ... nis ná má mislícra casa, 14; Som. 17, 4-7. Ne behófaþ náðor ðyssera pronomina ná má stemna búton twegra, 15; Som. 17, 38. Ne synd ná má namanspeligende bútan ðás fífténe, Som. 17, 46 : Blickl. Homl. 35, 24. Nó má, Exon. Th. 441, 25; Kl. 4. Telle ic ða weorþ-mynd ðæm wyrhtan, næs ná ðé, Bt. 14, 1; Fox 42, 19. Næs ná for ðam ðe ðæs landes swá fela wǽre, ac for ðam ðe se Wendelsǽ hit hæfþ swá tódǽled, Ors. 1, 1; Swt. 24, 25. Lufian wé hine ... næs nó on gesundum þingum ánum, ac eác swylce on wiðerweardum þingum, Blickl. Homl. 13, 7. II.*qualifying* (a) *an adjective* :-- Mid langum scipum ná manegum, Chr. Erl. 3, 7. Ðý ilcan sumera forwearþ nó læs (= *not a smaller number*) ðonne xx scipa, 897; Erl. 96, 14. Wíse sweltende samod ná wís *sapientes morientes, simul insipiens,* Ps. Spl. 48, 9. (b) *an adverb or adverbial phrase* :-- Nis nó ðæt án ... ac eác *not only ... but also,* Blickl. Homl. 85, 15. Næs hit ná ðæt án ðæt ðú on ungemetlícum ungesǽlþum wǽre, ac eác ðæt ðú fulneáh mid ealle forwurde, Bt. 5, 3; Fox 14, 6. Ðe ná ðæt án mé, ac eác swylce míne geféran, mæg besencan, Coll. Monast. Th. 24, 31 : L. Ecg. P. iii. 1; Th. ii. 196, 13. Ná ðá git *non dum,* Wrt. Voc. ii. 59, 55. Ná swá *numquam ita,* Wülck. Gl. 248, 9. Ná lancge *non diu,* Coll. Monast. Th. 28, 31. Ná elles *haud secus,* Ælfc. Gr. 38; Som. 42,

3. Đú hit ná hú elles begitan ne miht, Bt. 32; Fox 114, 8. Ne mæg hé nó ðé raþor, Bt. tit. 32; Fox xvi, 15. Næs him nó ðý læs underþeóded eall ðes middangeard, 16, 4; Fox 58, 10. Đá ná ðé læs beseah Lothes wíf underbæc, Scrd. 22, 42. Nó ðý fægra wæs, Cd. Th. 203, 6; Exod. 399. Nó ðý sél dyde, 246, 35; Dan. 489. Ne sý ná tó ðæs hwón (*on no account*) geendod náðer ne dægrédsang ne æfensang bútan ðam drihtlícan gebede, R. Ben. 38, 14 : 84, 1, 10 : 95, 7. Ná tó hwón (ná tó ðæs hwón, MS. T.), 111, 10. v. lytes-ná [237, c. 705].

Прислівники ná, nó у сучасній англійській мові мають відповідники *no, not.*

2) nabban (= ne habban, *the verb is conjugated throughout*) *not to have, to be without* :-- Næbbe ic synne gefremed, Cd. Th. 160, 15; Gen. 2650, Næbbe ic welan, Andr. Kmbl. 601; An. 301. Nafast hláfes wiste, 621; An. 311. Đú næfst nán þing, Jn. Skt. 4, 11. Næft ðú, Bt. Met. Fox 20, 71; Met. 20, 36. Hé nænige mehte nafaþ, Blickl. Homl. 31, 33. Hé wilnaþ ... ðæs ðe hé næft, Bt. 11, 1; Fox 34, 2. Næfþ, Ps. Th. 71, 12. Wé nabbaþ, Mk. Skt. 9, 13. Earmra manna gehelpan ðe sylfe nabbaþ and ðæra myhta nabbaþ ðæt hié wyrcen mágon, L. E. I. 3, Th. ii. 404, 22. Hí heora nabbaþ má ðonne hí heora habban, Bt. 26, 1;Fox 90, 19. Đonne ðú hæfdest ðæt ðú noldest oðde næfdest ðæt ðú woldest, Fox 90, 31. Næfde heó nóht on hire, Blickl. Homl. 147, 15. Næfde gé, Jn. Skt. 9, 41. Nafa ðú fremde godas, Deut. 5, 7. Đonne gé faran næbbe gé mid eów hláf, Blickl. Homl. 233, 17. Gif hé wíf næbbe, Ex. 21, 4. Ne mæg ðæt ná beón ðæt ða bearn langunga nabban, Blickl. Homl. 131, 26. Næbben, Beo. Th. 3705; B. 1850. Hét mé fremdne god hergan, oðde hí nabban, Exon. Th. 247, 12; Jul. 77. Sint hí ðé pliólícran hæfd ðonne næfd, Bt. 14, 1; Fox 42, note 10. [*O. Frs.* combines the negative with the verb in the same way.] v. ge-næfd [237, c. 705].

Дієслово nabban походить від частки ne та дієслова habban, що у сучасній англійській мові відповідає *not to have, to be without.*

3) náfre (= ne áfre); *adv. Never.* I. alone :-- Náfre ætýwde swylc, Mt. Kmbl. 9, 33. Náfre ic máran geseah eorl ofer eorþan, Beo. Th. 500 ; B. 247. Náfre gé mid blóde beódgereordu eówre þicgeaþ, Cd. Th. 91, 26; Gen. 1518. Eádig biþ se ðe in his éþle geþíhþ; earm se him his frýnd geswícaþ; néfre (?) sceal se him his nest áspringeþ

(*never shall he thrive whose provision fails him* (?). Grein takes *nefre* = infirmus), Exon. Th. 335, 23; Gn. Ex. 38. II. with another negative :-- Ne hit nǽfre ne gewurðe *nec unquam fiat,* Ælfc. Gr. 38 ; Som. 40, 14. Ðæt hí nǽfre ne gedóþ, Bt. 14, 2 ; Fox 44, 15. Nǽfre siðan Rómáne ne rícsodon on Bretone, Chr. 409; Erl. 10, 7. Hié nǽfre his banan folgian noldon, 755 ; Erl. 50, 20. Nán man ne dorste sleán óðerne man, næfde hé nǽfre swá mycel gedón wið ðone óðerne, 1086; Erl. 222, 6 [237, c. 706].

Прислівник nǽfre походить від частки ne та дієслова ǽfre, що у сучасній англійській мові відповідає *never*.

4) nǽnig (= ne ǽnig). I. used as an adjective, *not any, none, no,* (a) without another negative :-- Nǽnig óðer hý ǽfre má eft onlúceþ, Exon. Th. 20, 27; Cri. 324. Ðeáh ðe nǽnegu nédþearf wǽre, Met. 20, 25. Ðǽr nǽngu biþ niht on sumera, 16, 13. Naenge earbeðe *nullo negotio,*Wrt. Voc. ii. 115, 5. Nǽnigne ic sélran hýrde hordmádmum, Beo. Th. 2398; B. 1197. Hafaþ tóþ nǽnigne, Exon. Th. 439. 24; Rä. 59, 8 : Cd. Th. 272, 20; Sat. 122. Him ðæs nǽnige bót dydon, Blickl. Homl. 201, 23. (b) with other negatives :-- Nǽnig mon ne sceal lufian ne ne géman his gesibbes, 23, 16. Ðæt wíte ðe nǽfre nǽnig ende ne becymeþ, 51, 31. Ne hé nǽnigne man unrihtlíce fordémde, ne hine nǽnig man yrne ne funde, 223, 32. Ðǽr him nǽnig wæter wihte ne sceþede, Beo. Th. 3032; B. 1514. Óðer nǽnig sélra nǽre, 1723; B. 859. Nis nǽnigu gecynd, Salm. Kmbl. 839; Sal. 419. Ne sý eów nǽnigu cearo, Blickl. Homl. 145, 8. Ne hié nǽnigo firen ne gewundode, 161, 33. Næs nǽnig ylding, 87, 17. Nis nǽnig máre mægen, 31, 30. Eów nǽnig wuht ne deraþ, And. 14, 8. God ðonne ne gýmeþ nǽnges mannes hreówe, Blickl. Homl. 95, 29. Nǽnges þinges máre þearf nǽre, 175, 8. Hé nǽfre nǽnigum woruldrícum men onbúgan nolde, 223, 27. Warna ðé ðæt ðú hyt nǽnegum men ne secge, Mt. Kmbl. 8, 4. Ðæt hé nǽnigum óðrum men ne sǽde, Bd. 5, 9; S. 623, 3 : Blickl. Homl. 221, 16. Hié eów tó nǽnigre áre ne belimpeþ, Blickl. Homl. 41, 23 : 179, 15. Hí ne mihtan ðære heorde nǽnige góde beón, 45, 16. Hé nǽnige mehte wið ús nafaþ, 31, 33 : 79, 7. Ne bideþ hé æt ús nǽnig óðor edleán, 103, 21. Ne ðǽr nǽnige þingunga ne beóþ, 95, 30 : 157, 13 : 185, 9. Hé nǽfre nǽnige godcunde englas næfde, 181, 28. II. as a substantive, *no one, not any one,* (a) without

another negative :-- Nǽnig bihelan mæg wom unbéted, Exon. Th. 80, 23; Cri. 1311 : 294, 20; Crä. 18 : Beo. Th. 3870; B. 1933. Nǽnig óðerne freóþ, Frag. Kmbl. 69; Leás. 36 : Exon. Th. 491, 29; Rä. 81, 6. Nǽnegum þuhte dæg on þonce, Met. 12, 15. Se ðe nǽngum scód, Exon. Th. 90, 1; Cri. 1467. Nǽnige *neminem,* Hpt. Gl. 457, 57. Ðǽr hé nǽnige forlét bendum fæstne, Andr. Kmbl. 2074 ; An. 1039. (b) with other negatives :-- Nis nǽnig swá snotor nymþe God seolfa, Cd. Th. 286, 8 ; Sat. 349. Ðone nǽnig heonon ne sceáwaþ, Blickl. Homl. 31, 9. Nǽnigne tweógean ne þearf, 83, 9. III. with partitive gen. (a) without another negative :-- Nǽnig fira ðæs fród leofaþ, Exon. Th. 351, 6 ; Sch. 76. Nǽnig wera gewiste, 412, 13 ; Rä. 30, 13. Nǽnig manna is, Andr. Kmbl. 1088; An. 544 : Salm. Kmbl. 120; Sal. 59. Him nǽnig wæs ǽlǽrendra óðer betera, Elen. Kmbl. 1008; El. 505. Nǽnig heora þohte, Beo. Th. 1385; B. 691. Nǽnegum áraþ leóde Deniga, 1201; B. 598. Ic nǽngum sceðde burgsittendra, Exon. Th. 407, 9 ; Rä. 26, 2. Mid ðý se cyning nǽnige þinga (*nulla tenus*) his bénum geþafian wolde, Bd. 3, 24 ; S. 556, 11. (b) with other negatives :-- Ne ðǽr nǽnig wihte wénan þorfte, Beo. Th. 316; B. 157 : 490; B. 242. Nǽnig gumena ongitan ne mihte, Andr. Kmbl. 1971; An. 988 : Salm. Kmbl. 867; Sal. 433. Nǽniges Godes háligra gebyrd, ne his heáhfædera . . . ciricean ne mǽrsiaþ nemþe . . . , Blickl. Homl. 161, 9. Nis ðæt mín miht ne nǽnges úres (= úre nǽniges), 151, 29. Be ðare nǽnigum gecweden beón ne mihte, 161, 22. Ne eart ðú ðon leófre nǽngum lifgendra, Exon. Th. 370, 5 ; Seel. Ex. 54. Ðeós dǽd nǽnige þinga forholen ne wurþe, Lchdm. iii. 60, 24 : Met. 10, 16 : 19, 37. Ne sculon mæssepreóstas náteshwón nǽnig þinga bútan óðrum mannum mæssan syngan, L. E. I. 7 ; Th. ii. 406, 21 [237, c. 707].

Прикметник nǽnig утворився завдяки злиттю ne та ǽnig, що у сучасній англійській мові відповідає *not any, none, no.*

5) nǽnig-wiht; *adv. Nothing, not, not at all* :-- Andreas nǽnigwuht ðú gefirnodest *Andrew, thou host nothing sinned,* And. 10, 20. v. nán-wiht [237, c. 707].

Прислівник nǽnig-wiht має відповідник у сучасній англійській мові *nothing, not, not at all.*

6) næs = ne wæs *was not* :-- Wǽre ðú tódæg on huntnoþe ? Ic næs, Coll. Monast. Th. 22, 1 : 34, 9. Ðú nǽre mildsiend ofer heora cild, Blickl. Homl. 249, 6.

Man næs, ðe ða eorþan worhte, Gen. 2, 5. Nǽron ðá welige hámas, ne diórwyrþra hrægla hí ne girndan, forðam hí ðá git nǽran, Bt. 15; Fox 48, 4-6. Ða cyningas Rómeburg begeáton ðǽr Mutius nǽre (*if it had not been for Mucius*), Ors. 2, 3 ; Swt. 68, 20. Gif hé nǽre yfeldǽde, ne sealde wé hine ðé, Jn. Skt. 18, 30. Hié wýscaþ ðæt hié nǽfre nǽron ácennede Blickl. Homl, 93, 28. [*O. Frs.* nas = ne was ; nére = ne wére.] [237, c. 707].

Næs; *adv. Not.* I. alone :-- Búton hit riht spræc sý and behéfe næs ídel *nisi recta locutio sit et utilis, non anilis,* Coll. Monast. Th. 18, 16. Ic wylle mildheortnesse næs onsægdnesse, Mt. Kmbl. 9, 13. Gif hit fæger is, ðæt is of heora ágnum gecynde, næs of ðínum; heora fæger hit is, næs ðín, Bt. 14, 2 ; Fox 42, 33. Heó wæs ful cweden, næs æmetugu, Blickl. Homl. 5, 5. Ic cýðe mid dǽdum, næs mid wordum ánum, 181, 25 : Ps. Th. 48, 12. Næs hié ðære fylle gefeán hæfdon, Beo. Th. 1128; B. 562 : 6140; B. 3074. II. with another negative :-- Ábréd of ða fiðeru, næs ne cerfe, Lev. 1, 17. Ic ondræde ðæt hé wirige mé, and næs ná bletsige, Gen. 27, 12. Ðonne telle ic ða weorþmynd ðæm wyrhtan, næs ná ðé, Bt. 14, 1 ; Fox 42, 19. Gif ðú gesáwe þeóf, ðú urne mid him, næs ná ongeán hine, Ps. Th. 49. 19. Gesceapene tó ðon écan lífe, næs ná tó ðon écan deáþe, Blickl. Homl. 61, 8. Næs ná mid golde, ac mid gódum dǽdum, 95, 19. Lufian wé hine næs nó on gesundum þingum ánum, ac eác swylce on wiðerweardum þingum, 13, 7. [*O. Frs.* nas.] [237, c. 707].

Дієслово næs утворилося завдяки приєднанню запереченої части ne до дієслова wæs (< *was not*). Також воно вживалося як прислівник та відповідало сучасному англійському *not.*

7) nafa *a nave.* v. nafu : nafa = ne hafa. v. nabban [237, c. 708].

Дієслово nafa – це одна з форм дієслова із заперечною проклітикою nabban.

8) nágan = ne ágan. I. *not to have,* (a) with acc. :-- Náh se sacerd náne þearfe (*sacerdoti non opus est*), ðæt hé forwyrne ðam men rihtre andetnysse, L. Ecg. P. i. 2 ; Th. ii. 172, 11. Gif hé náh his selfes geweald, Met. 16, 21. Helle hlinduru nágon hwyrft, Exon. Th. 364, 29; Wal. 78. Ðeáh ðú hí nǽfre náhtest, Bt. 14, 2 ; Fox 44, 1. Hé náhte his líchoman geweald, Blickl. Homl. 223, 11. Náhton hié náðer ne mete ne

freónd, Ors. 2, 8; Swt. 92, 34. Sí on cynges dóme hwæðer hé líf áge ðe náge, L. Eth. vii. 9; Th. i. 330, 25. (b) with gen. :-- Nágan wé ðæs heolstres, ðæt wé ús gehýdan mágon, Cd. Th. 271, 5 ; Sat. 101. II. *not to be allowed, ought not* :-- Náh náðer tó farenne ne Wylisc man on Ænglisc land, ne Ænglisc man on Wylisc, L. O. P. 6 ; Th. i. 354; 23. Náge hé hié út on elþeódig folc tó bebycgganne *it shall not be allowable for him to sell her abroad into a foreign people,* L. Alf. 12; Th. i. 46, 13. On ða gerád ðæt hine náge nán man of tó áceápienne, Chart. Th. 151, 13. Ðæt hit náge nán man fram ðære stówe tó dǽlanne, 157, 6 [237, c. 708].

Дієслово nágan утворилося шляхом приєднання заперечної частки ne до дієслова ágan, що має відповідник у сучасній англійській мові *not to have.*

9) ná-hwǽr, -hwár, -wér; *adv.* I. *no-where, in no place* :-- Ná-hwǽr *nusquam,* Ælfc. Gr. 38; Som. 41, 55. Ðú ne ætstande náhwár on ðisum earde *nec stes in omni circa regione,* Gen. 19, 17. Hé sóhte his wǽpnu, ac hé ne geseah hí náhwǽr, Homl. Skt. 3, 257 : Blickl. Homl. 59, 20 : 181, 23. Ðeáh hé hire náwér ne geneálǽce on ǽlcere stówe hé is hire emnneáh *though the sky nowhere approach the earth, it is everywhere equally near to it,* Bt. 33, 4; Fox 130, 22. II. *in no case, never* :-- Ðás *prepositiones* ne beóþ náhwár ána, ac beóþ ǽfre tó sumum óðrum worde gefégede, Ælfc. Gr. 47; Som. 48, 50. Ne heard sweopu húse ðínum náhwǽr sceþþan [mágon], Ps. Th. 90, l0. Ðú mé náhwár forléte *thou didst never forsake me,* Homl. Th. i. 74, 32. III. *in no respect, not at all* :-- Eall moncynn and ealle nétenu ne notigaþ náwér neáh feórþan dǽles ðisse eorþan *men and animals do not use anywhere near a fourth part of this earth,* Bt. 18, 1; Fox 62, 8 : 18, 2 ; Fox 64, 6. Nese lá nese ne náwér neáh, Shrn. 196, 28. No trúige ús swá wel, ne náwér neáh swá ðám, 197, 13. [Cf. *Icel.* hvergi nær.] [237, c. 708].

Прислівник ná-hwǽr, -hwár у сучасній англійській мові має відповідники *no-where, in no place.*

10) ná-hwǽrn (?), -wérn; *adv. No-where* :-- Náwem *non usquam,* Wrt. Voc. ii. 61, 9 : 95, 8. Cf. ǽgwérn, Ors. Swt. 154, 22 [237, c. 708].

Прислівник ná-hwǽrn (?), -wérn у сучасній англійській мові має відповідник *no-where.*

11) ná-hwæðer, náwðer, náðer, nóðer; *pron. Neither* :-- Náðor *neuter, neutra, neutrum;* náðres *neutri;* náðrum *neutro,* Ælfc. Gr. 18; Som. 21, 49. Getácnigende oððe sum þyngc tó dóne, oððe sum þingc tó þrowigenne, oððe náðor, 19; Som. 22, 23, 25. Náuðær næ síe tó ðon gedurstig ne cyning næ bisceop ne nánes hádes man *nullus rex aut episcopus, vel, aliquis alius potens, sit tam audax,* Cod. Dip. Kmbl. v. 218, 26. Ne fornime nóder óðer ofer will *let neither of you deprive the other against his or her will,* Past. 51; Swt. 399. 34. Hí gecýðaþ ðonne hié endiaþ ðæt hié náwðer ne bióþ, 16, 3 ; Fox 56, 27. Ða þing ða ðe náuðer ne sint, ne getréwe tó habbenne ne eác éðe tó forlætanne, 7, 2 ; Fox 18, 15. Dydon swá hwæðer swá hý dydon ne dohte him náwðer *whichever of the two they did, neither did them any good,* Bt. 29, 2; Fox 106, 2 : Exon. Th. 12, 22; Cri. 189. His rihtwísnys nolde hí neádian tó náðrum Homl. Th. i. 112, 3. Godes gelaþung nis búton náðrum ðæra (*the strong and the weak*), ii. 390, 29. Swá mín sáwl bád ðæt ðú swylce heó for náhwæðer nówiht háele *sicut expectavit anima mea, pro nihilo salvos facies eos,* Ps. Th. 55, 6. Ðæt se yfela mége dón yfel ðeáh hé gód ne mége, and se deáda ne mége náuðer dón, Bt. 36, 7 ; Fox 182, 25. Hié náðer (náwðer, Cott. MS.) ne mágon, ne ðín helpan ne heora selfra, 14, 1 ; Fox 42, 9. Hié náðer næfdon siððan, ne heora namon ne heora anweald, Ors. 3, 1 ; Swt. 98, 7, Se ðe náðor nele, ne leornian ne tæcan, Ælfc. Gr. pref. ; Som. I, 34. v. next word [237, c. 708].

Займенник ná-hwæðer, náwðer, náðer, nóðer має відповідник у сучасній англійській мові *neither*.

12) ná-hwæðer, náwðer, náðor; *conj. Neither* :-- Ðá ðá wé hit nó-hwæðer ne selfe ne lufodon ne eác óðrum monnum ne léfdon *when we neither loved it ourselves nor allowed it to other men,* Past. Swt. 5, 6. Wé nóhwæðér ne hit witan nyllaþ ne hit bétan nyllaþ, ne furðum ne récaþ hwæðer wé hit ongieten, 28; Swt. 195, 5. Náwðer ne ða wóhhémendan, ne ða ðe diófulgieldum þiówiaþ, ne ða unfæsðrádan, ne ða þiófas, ne ða giétseras, ne ða reáferas Godes ríce ne gesittaþ, 51 ; Swt. 401, 26. Næron náwðer ne on Fresisc gescæpene, ne on Denisc, Chr. 897; Erl. 95, 15 : Blickl. Homl. 45, 14. Láreówas ne sceolan Godes dómas náwðér ne ná wanian, ne ne écan, 81, 4. Hié náwðer ne him sylfum helpan ne mihton, ne nánum ðara ðe tó him áre

wilnodan, 223, 2 : Bt. 29, 2; Fox 106, 5. Đá nolde hé ásendan náðor ne engel, ne heáhengel, ne wítegan, ne apostolas, Homl. Th. ii. 6, 15. v. preceding word [237, c. 708].

Ná-hwæðer, náwðer, náðor вживалися у давньоанглійській мові і виконували функцію сполучника *neither*.

13) ná-hwanon; *adv. From nowhere* :-- Sió his gesǽlþ him náhwonan útane ne com, ac wæs simle on him selfum, Bt. 34. 7 ; Fox 144, 20 [237, c. 708].

Ná-hwanon вживався у структурі давньоанглійських текстів та виконував функцію прислівника *nowhere*.

14) ná-hwider; *adv. No-whither, to no place* :-- Hý náhwider faraþ bútan ðæs abbodes ræde, R. Ben. 137, 10 [237, c. 708].

Ná-hwider вживався у давньоанглійській мові та виконував у реченні функцію прислівника *no-whither, to no place.*

15) nán [= ne án]; *pron.* I. as adjective, *not one, none, no,* (a) without other negatives :-- Nán mǽrra man wurde ácenned, Menol. Fox 319; Men. 161. Hit is nánum men getiohhod ac is eallum monnum *it is not intended for one man, but for all men,* Bt. 37, 2 ; Fox 188, 15. (b) with other negatives :-- Ne nán heora án nis ná læsse ðonne eall seó þrynnys *and no one of them is less than all the Trinity,* Homl. Th. i. 284, 1. Nán heort ne onscunode nǽnne león, ne nán hara nǽnne hund, ne nán neát nyste nǽnne andan ne nǽnne ege tó óðrum, 35, 6 ; Fox 168, 9-11. Nán swylc ne cwom....brýd, Exon. Th. 18, 28; Cri. 290. Swá nán óðer ná déþ mónaþ, Menol. Fox 392; Men. 197. Nán þing ðæs folces belyfen næs *there was nothing left of the people,* St. And. 34, 13. Næs ðæt nán þing wundor ðæt ... *it was no wonder that,* Deut. i. 37. Ða cild ðe niton nánes þinges nán gesceád ne gódes ne yfeles, 1, 39.

Seó leáse wyrd ne mæg ðam men dón nǽnne dem, forðam heó nis nánes lofes wyrðe, Bt. 20; Fox 70, 22-24. Ne cyning næ bisceop ne nánes hádes man *nullus rex aut episcopus, vel aliquis alius potens,*Cod. Dip. Kmbl. v. 218, 28. Hié nǽfre tó nánum men ne becumaþ, Bt. 11, 1 ; Fox 30, 27. Hé on náne wísan ne mæg forbúgan *he can in no wise avoid,* 16, 2 ; Fox 54, 5. Ðá ne mihton hig him nán word andswarian ne nán ne dorste hyne nán þing máre áxigean, Mt. Kmbl. 22, 46. Ne

sǽdon hyt mé náne swá sóðfeste men, Shrn. 204, 22. II. as predicate :-- Forhwí ðé hátan dysige men wuldor nú ðú náne eart (nán neart, MS. Cott.) *why do foolish men call thee glory, when thou art none,* Bt. 30, 1 ; Fox 108, 3. III. as substantive, (a) absolutely, *none, no man, nothing* :-- Nán mihtigra ðé nis, ne nán ðín gelíca, 33, 4; Fox 128, 11. Nán in nearowe néþan móste, Exon. Tb. 436, 12; Rä. 54, 13. Đam wæs nán tó gedále, Cd. Th. 84, 20; Gen. 1400. Hé nolde nǽnne forlǽtan ðe him fylgian wolde, Hy. Grn. 10. 38. Deáþ náne forlét, Met. 10, 66. (b) with partitive genitive :-- Næs ǽnig engel geworden, ne ðæs miclan mægen-þrymmes nán, Exon. Th. 22, 17 ; Cri. 352. Him ne mæg ealdfeónda nán átre sceþþan, 229, 2 ; Ph. 449. Gúþbilla nán, Beo. Th. 1610; B. 803: 1980; B. 988. Næs heora neáta nán geyfelad *jumenta eorum non sunt minorata,* Ps. Th. 106, 37. Ne þearf hæleþa nán wénan, Met. 7, 6. Hwæt wille gé cueðan hwæs oððe hwæs gé síen ? gé habbaþ gecýðed ðæt gé úres nánes (= úre nánes) ne siendon *quid vos hujus vel illius dicitis, qui nullius vos esse monstratis ?* Past. 32, 1 ; Swt. 211, 14. Nánne ne sparedon ðæs herefolces, Judth. 11 ; Thw. 24, 40 ; Jud. 233. Náne þinga beór ne drince *on no account let him drink beer,* Lchdm. ii. 88, 10. [*Icel.* neinn : cf. *O. Sax.* nén : *O. H. Ger.* nein (*particle of negation*).] v. nǽnig [237, c. 709].

Nán утворилося шляхом злиття заперечної частки ne та án, у сучасній англійській мові має відповідник *not one, none, no.*

16) nán-wiht, nán-uht. I. as subst. *nothing* :-- Nánwiht *nihil,* Wrt. Voc. i. 47, 32. Heó hire self gecýþ ðæt heó nánwuht ne biþ *she herself shews that she is nothing,* Bt. 20; Fox 70, 24. Đú wéndest ðæt ðé nánwuht unrihtlíces on becuman ne mihte, 7, 3 ; Fox 22, 15 : 16, 3 ; Fox 56, 31: 38, 2 ; Fox 198, 6. Đæt gecynd nyle nǽfre nánwuht wiðerweardes lǽtan gemengan, 16, 3; Fox 54, 36. Hió nánwuht elles ne lufaþ bútan ðé, 10; Fox 28, 24. Hé nánwuht ealles (*nothing at all*) næbbe ymbe tó sorgienne, 11, 1 ; Fox 32, 12. Hié hiora nánwuht ongiotan ne meahton, Past. Swt. 5, 12. Đone ðe ðú nánwiht yfles on nystest, Blickl. Homl. 85, 36. Nánuht berendes, ne wíf ne niéten, ne mehton nánuht libbendes geberan, Ors. 4, 1 ; Swt. 158, 18. Nánuht ágiefan nolde ðæs ðe hié béna wǽron, 3, 11 ; Swt. 146, 35. Gé nánuht nabbaþ fæstes ne stronges, 2, 4 ; Swt. 74, 28. *The Northern gospels have* nǽniht (*from* nǽnig?) :--

Nǽniht unmæht biþ *nihil impossibile erit,* Mt. Kmbl. Lind. 17, 20. Tó nówihte ł nǽnihte *ad nihilum,* 5, 13. Bibeód him ðæt nǽniht (ne ǽniht, Lind.) hiǽ gilǽdde on woeg *praecepit ne quid tollerent in via,* Mk. Skt. Rush. 6, 8. Náneht ł ne óht (nǽniht ł nóht, Rush.) *nullam,* Lk. Skt. Lind. 23, 22. II. as an adverb, *nothing, not at all, no whit* :-- Hé his godcundnesse nánwiht ne gewanode *he no whit diminished his divinity,* Blickl. Homl. 91, 9. Ne gefyrenodest ðú nánwuht *thou hast done no sin,* 235, 34. v. ná-wiht [237, c. 709].

Nán-wiht, nán-uht у сучасній англійській мові має відповідник *nothing.*

17) nátes-hwón; *adv. Not at all, by no means* :-- *Haud, adverbium,* ðæt is on Englisc nátes-hwón, Ælfc. Gr. 50, 16; Som. 51, 25. Náteshwón *haud, minime, nullatenus,* 38 ; Som. 40, 13-15 : *nequaquam,* Som. 41, 55 : *nequaquam, nullo modo,* Hpt. Gl. 433, 60 :*haud,* 466, 70 : *minime,* 470, 24. Ne eart ðú náteshwón wacost burga *thou art by no means least of towns,* Homl. Th. i. 78, 14. Ne mæg ic náteshwón búton mynstre nihtes wunian, ii. 182, 33: 80, 16. Sume teolunga sind ðe man earfoþlíce mæg oðde náteshwón (*hardly or not at all*) búton synnum begán, 288, 22 : Homl. Skt. 7, 104. Hé ne áwyrpþ náteshwón his wǽpna him fram, ǽr ðam ðe ðæt gewinn wurðe geendod, Basil admn. 2 ; Norm. 36, 9. Ne sculon mæssepreóstas náteshwón bútan óðrum mannum mæssan syngan, L. E. I. 7; Th. ii. 406, 21. v. ná-wiht [237, c. 709].

Nátes-hwón у сучасній англійській мові відповідає *not at all, by no means.*

18) náwa [= ne áwa]; *adv. Never* :-- Ðæt is swíðe strang ðam ðe ðæt náwa ǽr þigde *it is very strong for him who never before tasted it,*Lchdm. ii. 252, 14. [Cf. *O. Sax. O. H. Ger.* néo : *Goth.* ni aiw.] v. áwa [237, c. 709].

Náwa утворилося у результаті приєднання ne до áwa, у реченні виконувало функцію прислівника *never.*

19) ná-wiht, nó-wiht, ná-uht, náwht, náht, nóht. I. as subst. *with gen.* es; *n.* (a) *nothing, naught, a thing of no value, an evil thing* :-- Is tó cýðanne hwelc náwuht (náuht, Cott. MSS.) ðes woruldgielp is *intimandum est, quam sit nulla temporalis gloria,* Past. 41,1 ; Swt. 299, 6. Náwuhtes cearu ofer ða ryhtwísnesse *care for nothing besides righteousness,* Swt. 302, 9. Ðú hí miht tó náwihte (*ad nihilum*)

forniman, Ps.Th. 72, 16, 17 : 107,12. Spoede míne swé swé nówiht beforan ðé biþ *substantia mea tanquam nihil ante te est,* Ps. Surt. 38, 6. Tó nówihte, 14, 4 : 80, 15. Fore nówihte *pro nihilo,* 55, 8. Hé nówiht ne fremede *nec ipse aliquid profecisset,* Bd. 5, 9 tit.; S. 622, 6. Hé nówiht elles ne dyde, 2, 14; S. 518, 8. Yfel is náuht. Ðár yfel áuht wære, ðonne mihte hit God wyrcan. For ðý hit is náuht, Bt. 35, 5 ; Fox 164, 10-11. Heore þincþ eall náuht (nóht, Cott. MS.) ðæt heó hæfþ, 10; Fox 28, 28. Hú ne is se anweald ðár náuht? 16, 2 ; Fox 54, 7. Hú ne wást ðú ðæt hit nis náuht gecynde ne náuht gewunelíc ðæt ænig wiðerweard þing bión gemenged wið óðrum wiðerweardum *do you not know that it is not a natural or usual thing, for contraries to be mingled with other contraries,* 16, 3; Fox 54, 11. Ne eart ðú nó eallunga tó náuhte gedón *thou art not altogether brought to naught,* 10 ; Fox 30, 4. Weorðan tó náuhte *to come to naught,* Met. 11, 87. For náuht tó habbene *to be considered worthless,* Bt. 30, 1 ; Fox 108, 17. Mon ongiet mid hwelcum stæpum ðæt náwht (náuht, Cott. MSS.) wæs þurhtogen *quibus vestigiis nequitia sit perpetrata,* Past. 35, 3; Swt. 241, 18. Náht *nichil,* Wrt. Voc. i. 83, 68: *nihili,* 47, 33; *nihil,* Ælfc. Gr. 9, 8 ; Som. 9, 13. Náht mé wana biþ *nihil mihi deerit,* Ps. Spl. 22, 1. Nis ðæs mannes fæsten náht, ðe hine, sylfne on forhæfednysse dagum fordrencþ, Homl. Th. ii. 608, 23. Heora dýre gold ne biþ náhte wurð wið ða foresædan mádmas *their precious gold will be worth nothing in comparison with the aforesaid treasures,* Glostr. Frg. 2, 29. Tó náhte *ad nihilum,* Ps. Spl. 14, 5 : Ps. Th. 59, 11. Ne ðæt tó náhte nyt ne biþ *it is to no purpose,* Blickl. Homl. 57, 5. Hig tellaþ mín wedd for náht *irritum facient pactum meum,* Deut. 31, 20. For náhtum *pro nihilo,* Ps. Lamb. 80, 15. Ungeleáfsumum nóht biþ cláene *infidelibus nihil est mundum,* Bd. 1, 27; S. 494, 40. Mon nóhtes wyrþe his

sáule ne déþ ne his goldes ne his seolfres *a man does not make his soul worthy of anything, of his gold or of his silver,* Blickl. Homl. 195, 5. Næfdon heó nóht on hire, búton ðæt án ðæt heó hæfde mennisce onlícnesse, 147, 15. Ne fqrstent hit him nóht, ne him nóhte ðon má ne beóþ forlætna his ágna synna, Past. 21 ; Swt. 163, 19. genitive used as predicate :-- Ða sælþa ðe hé ár wénde ðæt gesælþa beón sceoldan, náuhtas náran (*were worthless*), Bt. 10. tit.; Fox xii. 6. Eówer godas ne synd náhtes, Homl. Skt. 7, 205. (b) with a genitive :-- Eallinga náwiht mægenes hæfeþ seó

æfæstnys *nihil omnino virtutis habet religio illa,* Bd. 2, 13 ; S. 516, 3. Ic ðæs nówiht wát, Exon. Th. 393, 5 ; Rä, 12, 5. Ealles náuht *nothing at all,* Bt. 36, 6; Fox 182, 8. Náuht elles *nothing else,* 3, 2; Fox 6, 11. Hé ne mæg útane náuht ágnes habban, 27, 2 ; Fox 98, 8. Ðes náht yfeles ne dyde *hic nihil mali gessit,* Lk. Skt. 23, 41. Náht elles búton *nothing but,* Blickl. Homl. 215, 3. Nóht elles ne wunaþ, búton ðæt án, 101, 4. Gif wé yfles nóht gedón habbaþ, Exon. Th. 262, 8 ; Jul. 329. II. as an adverb, *not* :-- Hit gelamp neáht micelre tíde æfter his slæge (*non multo exacto tempore*), Bd. 3, 9 ; S. 533. 30. Náht feor eást, 2, 13 ; S. 517, 15 : Blickl. Homl. 43, 26. Mannum ðe náht swíðe God ne lufiaþ, 53. 18: Wrt. Voc. ii. 55, 27. Ic wát ðæt ðú náht (áuht, Cott. MSS.) ne forsláwodest, Bt. 10; Fox 28, 15. Heó nóht lata ne wæs, Blicki. Homl. 163, 8. Ne þurfan gé nóht besorgian hwæt gé sprecan, 171, 18. Ne wæs hé nóht feor on oferhygd áhafen, 215, 32. Nóht longe ofer ðis, Exon. Th. 172, 15 ; Gú. 1144. Æfter nóht langre tíde, Bd. 5, 11 ; S. 626, 10. Ic nóht ðon ær ðære ærninge blon, 5, 6; S. 619, 15. [*O. Frs.* ná-wet : *O. Sax. O. H. Ger.* neó-wiht.] v. nátes-hwón *and following words* [237, c. 709].

Ná-wiht, nó-wiht, ná-uht, náwht, náht, nóht у давньоанглійських текстах виконували функцію іменника *nothing, naught, a thing of no value, an evil thing.*

20) ne. I. *adv.* (a) *Not;* non, ne :-- Ic ne dyde *non feci,* Ælfc. Gr. 38; Som. 40, 13. Nis hit swá hit nys *non, non,* 40, 23. Warna ðæt ðú ðæt ne dó *cave ne hoc facias,* 40, 9. Hwí forbeád God eów, ðæt gé ne æton of ælcum treówe? Gen. 3, 1. Hí nyllaþ geswícan ðæt hí óðre men ne reáfigen, Past. 45, tit; Swt. 335, 4. Ne gæst ðú ðanone *non exies inde,* Lk. Skt. 12, 59. Ne sleh ðu, Ne synga ðú. Ne stel ðú, Ex. 20, 13-15. (b) *no, nay* :-- Ne secge ic eów *I tell you, Nay,* Lk. Skt. 12, 51 : 13, 5. Ne secge ic ná, 13, 3. II. *conj. Nor, neither;* ne, neque, nec :-- Ne tunge ne handa oððe eágan syngion *ne lingua nec manus oculive peccent,* Ælfc. Gr. 44; Som. 45. 47. Ne ic ne herige ne ic ne tæle *nec laudo, nec vitupero,* 45, 49. Ne ic ne dyde ne ic ne dó *neque feci, neque faciam,* 38; Som. 40, 9. Ne fare gé ne ne fyliaþ, Lk. Skt. 17, 23. Ne hig ne cweðaþ *neque dicent,* 17, 21. Ne him eác næfre genóg ne þincþ ær hé hæbbe eall ðæt hine lyst, Bt. 33, 2 ; Fox 124, 6. Suelcum ingeþonce geríst ðæt hé for lícuman tiedernesse ne for woroldbismere ánum wið ða scíre ne winne, ne hé ne síe

giétsiende óðerra monna æhta, Past. 10; Swt. 61, 9-11. Ða ðe nóhwæðer ne óðerra monna ne wilniaþ, ne hiora ágen nyllaþ sellan, Past. 45, tit. ; Swt. 335, 1. *The word often occurs with other negatives.* v. ná, ná-wiht, ná-hwæðer; *it also coalesces with many words beginning with a vowel, with* w *or with* h. v. nabban, nágan, næs, neom, nic, nyllan, nytan ; nán, ná-, nát-, náfre, nénig. [*Goth.* ni : *O. Sax.* ne, ni : *O. Frs.* ne : *O. H. Ger.*ni.][237, c. 710].

Доведено, що ne у давньоанглійських текстах є найчастотнішим засобом вираження заперечних відношень, у сучасній англійській мові має відповідник *not.*

21) nealles, nalles, nallæs, nallas, nales, nalæs, nalas ; *adv. Not, not at all* :-- (a) in the second clause of a sentence. Ðonne telle ic ða weorþ-mynd ðæm wyrhtan, nealles ðé *I ascribe the honour to the maker, not to thee,* Bt. 14, 1 ; Fox 42, 19 note. Swá sceal mǽg dón, nealles inwitnet óðrum bregdan, Beo. Th. 4340; B. 2167 : 4365; B. 2179. Hé spræc þurh feóndscipe, nalles hé hié freme lǽrde, Cd. Th. 38, 22 ; Gen. 610 : 14, 2 ; Gen. 212. Hét hine ðære sweartan helle grundes gýman, nalles wið God winnan, 22, 26; Gen. 346. Nallæs, Soul Kmbl. 206; Seel. Verc. 104. Hwæðere him on ferhþe greów breósthord blódreów, nallas beágas geaf, Beo. Th. 3443; B. 1719: 3503; B. 1749. Ic feówer men geseó tó sóðe, nales mé selfa [sefa?] leógeþ, Cd. Th. 242, 9; Dan. 416. Ðǽr heó brynewelme bídan sceolden, nales swegles leóht habban, 266, 27; Sat. 28. Waraþ hine wræclást, nales wunden gold; ferþloca freórig, nalæs foldan blǽd, Exon. Th. 288, 16-19. Ðis ic cweþe æfter forgifenysse nalæs æfter bebode *hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium,* Bd. 1, 27; S. 495, 45. Hí áwendan áweg, nalæs wel dydan, Ps. Th. 77, 57: Andr. Kmbl. 92 ; An. 46. Ðú eart geong, nalas wintrum fród, 1012 ; An. 506: Beo. Th. 2991 ; B. 1493 : Blickl. Homl. 207, 17. (b) in the first clause :-- Nealles him handgesteallan ymbe gestódon, ac hý on holt bugon, Beo. Th. 5185 ; B. 2596 : 4296 ; B. 2145 : 4446; B. 2222. Nealles ... hwæðre, 5738; B. 2873. Heó nalles on goldes wlite ne scíneþ, ac on sundorweorþunge heó gewuldrad stondeþ, Blickl. Homl. 197, 8 : Cd. Th. 173, 19; Gen. 2863 : 249, 14; Dan. 530. Nales, Exon. Th. 60, 1 ; Cri. 963 : 111, 3 ; Gú. 121. Nalæs ... ðágyt, Beo. Th. 85; B. 43. Nalas ... ah, Blickl. Homl. 121, 11: Andr. Kmbl.

3180; An. 1593. Nales ðæt án ðæt ... ac eác swelce *not only ... but also,* Ors. 1, 2 ; Swt. 30, 27: 1, 7; Swt. 40, 4. Nalæs ðæt án ðæt ... ac swylce eác, Bd. 3, 13; S. 538, 4 : 1, 14; S. 482, 24 : 4, 29; S. 608, 17. Nalæs ðæt án ... ac eác, 2, 12 ; S. 514, 8. Écan gesǽlþa sóhtan nallas þurh ðæt án ðæt hí wilnodon ðæs líchomlícan deáþes, ac eác manegra sárlícra wíta hié gewilnodon, Bt. 11, 2 ; Fox 36, 3. (c) with an adjective or adverb :-- Nealles swǽslíce, Beo. Th. 6169; B. 3089. Nalles hólinga, 2156; B. 1076. Nalles hneáwlíce, Cd. Th. 108, 20; Gen. 1809. Nales feám síðum, Elen. Kmbl. 1633; El. 818. Nales hólunge, Cd. Th. 61, 14; Gen. 997. Nales swá wíde, Wrt. Voc. ii. 60, 55. Nales [nalles, 60, 69] ungeráde *non dissona,* 86, 12. Monge, nales feá, Exon. Th. 72, 11 ; Cri. 1171. Nalæs æfter myclum fæce *non multo post,* Bd. 1, 14; S. 482, 33. Nalæs æfter mycelre tíde, 4, 23; S. 593, 24. Oft, nalæs seldan, Ps. Th. 74. 4 [237, c. 712].

Nealles, nalles, nallæs, nallas, nales, nalæs, nalas у текстах давньоанглійських мови виконували функцію прислівника *not, not at all.*

22) neom, neam, nam = ne eom *am not,* nis = ne is *is not* :-- Ðæs gescý neom (nam, Lind.: næm, Rush.) ic wyrðe tó berenne, Mt. Kmbl. 3, 11. Neam ic *non sum,* Ps. Surt. 118, 30. Sí eówer sprǽc: Hyt ys, hyt ys;nyt nys, hyt nys, Mt. Kmbl. 5, 37. Nis álýfed *it is not allowed,* Homl. Th. i. 94. 29 [237, c. 714].

Neom, neam, nam це відповідні форми дієслова eom, до якого приєдналася заперечна частка ne < *am not.* Nis утворилося шляхом злиття частки ne до дієслова is < *is not.*

23) nese (= ne sí) ; *adv. No* (*the opposite of* gese) :-- Wylt ðú ðis? Nese *vis hoc ? Non,* Ælfc. Gr. 38; Som. 40, 13. Wylt ðú wé gadriaþ hig? Ðá cwæþ hé, Nese (*non*), Mt. Kmbl. 13, 29. Syllaþ ús of eówrum ele ... Ðá andswarudun ða gleáwan, Nese, 25, 9. Ðá cwæþ hé : Nese (Lind. næsæ) fæder Abraham, Lk. Skt. 16, 30. Sume cwǽdon, he is gód; óðre cwǽdon, nese (Lind. næse), ac hé beswícþ ðis folc, Jn. Skt. 7, 12. Næsi, Jn. Skt, Lind. 21, 5. Hwæðer ðú swelces áuht geworhtes habbe. Nese, nese, Bt. 14, 1 ; Fox 40, 26, 33 [237, c. 716].

Nese – засіб заперечення, який утворився з частки ne та sí, у реченні виконував функцію прислівника *no.*

24) nic = ne ic *not I* :-- Wilt ðú fón sumne hwæl? Nic *vis capere aliquem cetum? Nolo,* Coll. Monast. Th. 24, 17. Eart ðú wítega? Hé cwæþ nic, Jn. Skt. 1, 21. Eart ðú of ðysses leorningcnihtum? Ðá cwæþ hé : Nicc, ne eom ic, 18, 17 [237, c. 717].

Nic ілюструє спосіб утворення заперечення у давньоанглійській мові, коли частка *not* вживалася перед підметом без допоміжного дієслова.

25) nó, nóh, nóht, nolde, nom-, noma. v. ná, ge-nóh, ná-wiht, nyllan, nam-, nama [237, c. 724].

26) nyllan = ne willan :-- Nylle ic út wítan, Met. 24, 52. Ic nelle *nolo,* ðú nelt *non vis,* hé nele *non vult,* wé nellaþ *nolumus* ... nelle ðu *noli,*nelle gé *nolite,* . . . nellan *nolle,* Ælfc. Gr. 32; Som. 36, 16-19. Ðú nelt, Exon. Th. 250, 12; Jul. 126. Nyle hé, Ps. Th. 74, 8. Nán eówer nele*nemo vestrum vult,* Coll. Monast. Th. 28, 1. Nellaþ *nolunt,* 29, 3. Nyllaþ, Past. 5; Swt. 45, 18. Nolde, Jn. Skt. 7, 1. Nalde, Ps. Surt. 35, 4. Noldon, Mt. Kmbl. 22, 3. Gif ðæt wíf nele *si noluerit mulier,* Gen. 24, 5. Sam wé willan, sam wé nyllan, Bt. 35, 12; Fox 154, 7. Nyllan gé*nolite,* Ps. Th. 61, 11. Nellaþ, 61, 10. Bútan nellendes andsware, R. Ben. 20, 19 [237, c. 727].

Дієслово nyllan теж належить до ряду дієслів із заперечною проклітикою оскільки утворилося з частки ne та дієслова willan < not to want.

27) nytan = ne witan :-- Ic nát *nescio,* Jn. Skt. 9, 25. Nát ic hwile wundorlíc þing, Shrn. 36, 18. Gif ðú nást *if you do not know,* Ælfc. Gr. 50, 17; Som. 51, 34. Gyt nyton hwæt gyt biddaþ, Mk. Skt. 10, 38. Wé witon ðæt God spæc wið Moyses; nyte wé hwanon ðes is, Jn. Skt. 9, 29. Wé nyton (nutu wé, Lind. : niton wé, Rush.), Mt. Kmbl. 21, 27. Gé neton, Exon. Th. 282, 9; Jul. 660. Ic wiste ðæt ðú út áfaren wǽre, ac ic nyste hú feor, Bt. 5, 1; Fox 8, 33. Ðæt ðæt ic ǽr sǽde ðæt ic nyste (Cott. MS. nesse) ... Ðú sǽdest ðæt ðú nystest (Cott. MS. nesse), 34, 12; Fox 154, 12-13. Ðú nysstest (Cott. MS. nesse) . . . ic nyste (Cott. MS. nysse), 35, 2; Fox 156, 33-34. Ðú nestest, 5, 3; Fox 12, 34. Hé nyste, Past. 15; Swt. 91, 13. Hí nysðon (nyston, MS. A.), Mt. Kmbl. 24, 39, Wé neston, Blickl. Homl. 17, 12. Wénst ðú ðæt ic nyte, Bt. 5, 3; Fox 12, 17. Ðæt hé nán ryht andwyrde nyte, 35, 1; Fox 156, 8. Nyte ðín wynstre hwæt dó ðín swýðre, Mt. Kmbl. 6, 3. Nytende, Lchdm. i. 164, 5, Him nytendum, 228,

1. Nytendum weardmannum *clam custodibus,* Ælfc. Gr. 47; Som. 47, 58. v. nát- [237, с. 727].

Дієслово nytan поєднує частку ne та дієслово witan та у сучасній англійській мові має відповідник not to know.

За допомогою англо-саксонського словника [250] можемо класифікувати мовні засоби заперечення та проаналізувати їх відповідники у сучасній англійській мові:

1) Nā, nō, adv. No, not; non;

2) nabban (= ne habban) not to have, to be without.

Залежно від особи, форми дієслова можуть бути наступними: næbben, næbbe, nafast, næfst, næfd, næft, nænige, næfp, nabbap, næfdest, næfde, nafa;

3) næfde (= ne hæfde) v. nabban;

4) næfig “not having means”;

5) næfre (= ne æfre) adv. Never;

6) nænig (= ne ænig) not any, none, no.

Відповідні форми дієслова наступні: nænegu, nængu, nænigne, nænige.Також це дієслово може вживатися з іншими заперечними словами і мати такі форми: nænig, nænigne, nænigu, nænges, nænigum, nænigre, nænige.

Nænig може вживатися як іменник – no one, not any one, тоді його форми будуть такими: nænig, nænegum, nængum, nænegum, nænige.

З іншими заперечними маркерами він може мати такі форми: nænig, nænegum, nængum, nænige, næniges, nænigum.

7) nænig-wiht nothing, not, not at all з відповідною формою nænigwuht;

8) næs (= ne wæs) was not з наступними формами: wære, nære, næron, næran, næfre; næs adv. Not;

9) nafa (= ne hafa) v. habban;

10) nagan (= ne agan) not ot have, not to be allowed, ought not з такими формами: nãne, nāh, nāgon, nǣfre, nāhte, nāhton, nāgan, nāge;

11) nā-hwær nowhere, in no place, in no case, never, in no respect, not at all з формами: nāhwar, nāhwær, nāwær;

12) nā-hwæðer, nāwðer, nāðer, noðer neither з такими формами: naðer, naðres, naðrum;

13) nā-hwanon від nowhere;

14) nān (= ne ān) not one, none, no, no man, nothing з формами: nanum, nānes, nāne;

15) nān-wiht, nān-uht nothing з формами: nānwuht, nānuht, nāniht;

16) nātes-hwon not at all, by no means, hardly;

17) nawa (= ne āwa) never;

18) nā-wiht, nāwiht, nawht, nāht, nāht nothing, naught, a thing of no value, an evil thing з формами: nāwuht, nāuht, nāwuhtes, nāwihte, nāwihte, nāht, nāhtum, nāhtes;

19) ne adv. Not; non, ne з формами: nis, nyllaþ; nor, neither: ne, neque, nec;

20) nealles, nalles, nallæs, nallas, nales, nalæs, nalas not, not at all;

21) neom, neam, nam (= ne eom) am not; nis (= ne is) is not;

22) nese (= ne si) no;

23) nis (= ne ic) not I;

24) niwiht nothing з формою: niwihte;

25) nyllan (= ne willan) з формами: nylle, nelle, nele, nyllaþ, nellendes, nellaþ;

26) nytan (= ne witan) з формами: nāt, nyton, nyte, neton, nyste, nyston, nysðon, nytendum.

Отже, у даному словнику зареєстровано 26 мовних засобів заперечення.

Англо-саксонський словник за ред. Т. Ф. Хоуда [248] включає такі заперечні слова:

1) nā adv. conj. not, no, not at all, not even, never, by no means. У сполученні з іншими словами nā може також мати такі варіанти перекладу: nā ðæt ān not only, nā … nā neither … nor, ne nā nor, nā mā no more, nā māre sb. nothing more;

2) nabban not to have, to lack, be without з формами: næbbe, næfst, nafað, næfð, nabbað, næbbað, næfde;

3) nefre (= ne + efre) adv. Never;

4) neftcyrrend neft, ne eft not returning;

5) nænig (= ne + ænig) pron. No one, none, not any, no; словосполучення nænige ðinga перекладалось як not at all, in no wise adv.;

6) næs (= ne + wæs) adv. Not, not at all з такими формами: nalæs, næss, nesan;

7) nāgan (= ne + āgan) not to owe, not to be bound, not to be allowed, to have no right to, not ot own, not to have, to lose, be unable to з такими формами: nāh, nāhte, nāhton; також nāhte міг мати також такий варіант перекладу ought not;

8) nāht (e, āu, b) ‘naught’ nothing, adv. Not, not at all;

9) nāhtlic good for nothing, worthless, of no avail;

10) nāh-wer adv. Nowhere, in no case, never, not at all;

11) nāhweðer pron., conj. Neither;

12) nāhwider ‘no-whither’ nowhere;

13) nāhwonan adv. від nowhere;

14) nān (= ne + ān) nenne, nānne pron., adj. none, not one, no; nāna ðinga on no account;

15) nān-wiht, - (w) uht nothing, naught; adv. Not at all, in no wise;

16) nāðinc n. nothing;

17) nāwa (= ne + āwa) adv. Never;

18) nāwern (= nāhwern) adv. Nowhere;

19) ne adv. Not, no; conj. Neither, nor;

20) nealles adv. Not, not at all, by no means;

21) nese (æ) adv. No;

22) nytan (e, i) (= ne + witan) not to know, to be ignorant з формами: nāt, nāst, nyton, nyste, nysse.

У словнику представлено 22 маркери заперечення, більшість з яких співпадають зі словником Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary.

У процесі порівняння засобів вираження заперечення на основі двох словників давньоанглійської мови, ми прийшли до висновку, що більшість із зареєстрованих засобів мають спільні риси. Проте, вживання засобів заперечення таких як neftcyrrend neft, ne eft not returning; nāhtlic good for nothing, worthless, of no avail; nāhwiðer ‘no-whither’ nowhere; nāhwonan adv. від nowhere; nāðinc n. nothing; nāwern = nāhwern) adv. nowhere не представлені у словнику Bosworth-Toller Anglo-Saxon Dictionary та у свою чергу доповнюють парадигму засобів заперечення у давньоанглійській мові.

Комплексний аналіз пам’яток давньоанглійської літератури дає змогу стверджувати, що більшість із зареєстрованих у словниках заперечних слів вживаються у текстах VII-XI ст. На їх основі ми виокремлюємо такі домінанти вираження заперечення: *ne, no, næs, wære, nalles, næfre, nealles, nænig* та *nis.* Кількість їх вживань можна представити у наступній таблиці:

Таблиця 3.10.

Домінанта д.-а. лексико-граматичної парадигми заперечення

№ з/п	Давньоанглійський маркер заперечення	Відповідник у сучасній англійській мові	Кількість слововживань	Відсоток
1.	Ne	not, non, nor, neither	459	63,1%
2.	Wære < næs	was not	61	8,4%
3.	Næs	not	54	7,4%
4.	No	no, not, non	54	7,4%
5.	Æfre < næfre < ne + æfre	never	29	4,0%
6.	Nalles	not, not at all	24	3,3%
7.	Nis < ne + is	is not	16	2,2%
8.	Næfre	never	14	1,9%

Продовження таблиці 3.10.

9.	Nealles	not, not at all	8	1,1%
10.	Nænig	not any, none, no	8	1,1%
Разом			727	100%

Варто зазначити, що більшість із відповідників у сучасній англійській мові даних заперечних слів є – *not* або *nor*. Зазвичай заперечна частка *ne* має такі ж варіанти перекладу.

Для дослідження розвитку функціонально-семантичної парадигми заперечення в текстах середньоанглійського періоду та визначення її домінант необхідно дослідити засоби вираження заперечення в текстах XI-XV ст., що є завданням наступного підрозділу.

3.2. Зміна функціонально-семантичної парадигми заперечення в текстах XI-XV ст.

Між давньоанглійським та середньоанглійським періодами відбулися зміни у системі вираження заперечення в реченні. Давньоанглійському запереченню було характерне вживання заперечного прислівника *ne*, який у свою чергу міг поєднуватися з іншими заперечними елементами, такими як: *nan ‘non’, naþing ‘nothing’* та *næfre ’never’; ne* з *na ‘never’* чи *naht* (з *nawiht ‘nothing’*) [189, с. 85].

За словами О. Фішер, у ранній середньоанглійській мові емфатичне заперечення *ne … naht* почало вживатися частіше. Заперечення такого типу не вважалося емфатичним. У збереженому ранньоанглійському тексті *the Peterborogh Chronicle* відсоток вживання *ne … naht* є досить низьким – 17%, але у *Ancrene Wisse* вживання даного типу заперечення стрімко зросло до 40 %.

Також відмінністю середньоанглійської мови було те, що *naht* потребувало фіксованої позиції та вживалося після *ne* та особового дієслова.

У середньоанглійський період *ne … naht* (також *nat, nought, not*) стали частотним мовними засобами вираження заперечення. Коли *ne* не вживалося у

сполученні з *naht*, воно сполучалося з іншим заперечним елементом таким як *noon* чи *never*. У зв'язку з тим, що вживання *ne* зазвичай підсилювалось іншим заперечним словом, часто у текстах воно опускалося.

Саме у середньоанглійській мові, *nat/not* стали високочастотними негаторами, які ставилися після особового дієслова, в той час як вживання *ne* та *not* стало рідкісним. Проте існували тексти південно-східного регіону (здебільшого проза Дж. Чосера) у яких *ne… not* та *ne* все ще вживалися. Проте, *ne* та *ne… not* були лише взаємо-заперечними, окрім випадку коли *ne… not* могло приєднуватись до допоміжного дієслова, особливо *is,* а *not* вживалося самостійно після сполучника *ne 'nor'.* Наступний приклад ілюструє дане твердження:

3.67) *ME Ther nys nat oon kan war by other be.*

NE there not-is not one can aware by other be.

NE 'There is not a single person who learns from the mistakes of others' (Chaucer Trolius I 203).

Самостійно *ne* вживається також із (заперечним) прислівником *but,* а також у додатках, які супроводжуються заперечними чи запитальними речення, як у наступному прикладі:

3.68) *ME For ther nys no creature so good that hym ne wanteth somwhat.*

NE for there not-is no creature so good that him not lacks somewhat.

3.69) *ME of the perfeccioun of God.*

NE of the perfection of God.

NE 'No one is so good that he doesn't lack something compared to the perfection of God' (Chaucer Melibee 1080) [189, с. 86].

У прикладах **3.68)-3.69)** вживання *ne* є прикладом заперечного узгодження завдяки заперечному змісту головного речення.

Інші типи речень (порівняльні та умовні), у яких аналогічно вживалося самостійне *ne* траплялися досить часто, здебільшого у контекстах, які є семантично заперечними і тому можуть обходитися без певного негатора.

Прикладом є порівняльні та умовні речення, після слів *douten, denyen, forsaken* та після *lest:*

3.70) *ME And thanne al the derknesse of his mysknowynge shall [schewen].*

NE and then all the darkness of his mis-knowing shall show.

3.71) *ME more evydently to the sighte of his undirstondynge then the sonne.*

NE more evidently to the sight of his misunderstanding than the sun.

3.72) *ME ne semeth to the sighte withoute-forth.*

NE not seems to the sight on-the-outside.

NE 'And then all the darkness of his wrong thoughts shall show up more clearly to his mental sight than the clarity of the sun does to his outward sight' (Chaucer Boece III m. 11, 24).

3.73) *ME If God ne kepe the cite, in ydel waketh he that it kepeth.*

NE if Gof not keep the city, in idelness watches he that it keeps.

NE 'If God may not guard the city, he who does guard it, keeps watch in vain' (Chaucer Melibee, 1304).

3.74) *ME … ther bihoveth greet corage agains Accidie, lest that it ne.*

NE there behoves great courage against Sloth lest that it not.

3.75) *ME swolwe the soule by the synne of sorwe, or destroye it by wanhope.*

NE swallow the soul by the sin of sorrow or destroy it by despair.

NE 'great strength is needed against Sloth lest it swallows up the soul through the sin of sorrow or destroys it through despair' (Chaucer, Parson 731) [189, с. 87].

У прикладах **3.70)-3.75)** спостерігається явище заперечного узгодження: вживаня *ne* зумовлене (імпліцитним) заперечним словом, яке вже існує у реченні. Така ситуація була схожою до вживання несамостійного *ne* у давньоанглійській та середньоанглійській мовах у поєднанні з іншим заперечним маркером у реченні.

У середньоанглійській мові форма *ne* перестає вживатися, що здебільшого було результатом зменшення частоти використання полінегативного заперечення у текстах. До початку новоанглійського періоду полінегативне заперечення не вживалося у структурі середньоанглійських

текстів. Проте, поява двох або більше неозначених займенників чи прислівників стала звичною у середньоанглійській мові, заперечний елемент приєднувався тільки до першого неозначеного у реченні (або виражалися *not*):

3.76) *ME but nevere gronte he at to strook but oon.*

NE 'But never groaned he at no blow but one' (Chaucer Monk 2709).

Приклад **3.76)** у сучасній англійській мові має такий вигляд: *'but he never groaned at any of the blows except one'.* Для середньоанглійської мови було характерним вживаня *nothing, never* (це використання продовжувалося у XVII та XVIII століттях) на відміну від *not … anything, not… ever* у новоанглійській:

3.77) *ME He was despeyred; no thyng dorste he seye.*

NE 'He was in despair; nothing dared he say' (Chaucer, Franklin 943) [189, с. 88].

Е. ван Гельдерен, досліджуючи середньоанглійську мову, зауважує про зміни у заперечних прислівниках. А саме, заперечний прислівник *ne* стає слабшим дієсловом та підсилюється іншим заперечним словом. У середньоанглійській мові підсилення після-дієслівним прислівником, наприклад *nawiht ('no creature')* є досить часто вживаним. У пізній середньоанглійській мові після-вербальне заперечення трансформується у заперечення *not* чи *nat*:

3.78) *ME for of al his strengðe ne drede we nawiht.*

NE because of all his strength not dread we nothing.

3.79) *ME for nis his strengðe noht wurð buter hwer-se he i-findeð eðeliche.*

NE because not-is his strength not worth except where he finds frailty.

NE 'Because we do not dread his strength since it is only relevant where he finds frailty' (Sawles Warde, d'Ardenne 175/9-10).

3.80) *ME He may nat weþe, althogh hym soore smerte.*

NE 'He may not weep, althought he hurts sorely' (CT, Prologue 230) [192, с. 130].

Як показує перший приклад, у реченні присутні декілька заперечних слів. Полінегативне заперечення припиняє своє функціонування до кінця

середньоанглійського періоду. Натомість заперечне *not* починає вживатися у скороченій формі, наприклад *cannot (1380).* Перше заперечне слово стає слабким, а друге вживається у різних формах. Це явище відоме як ‘Цикл Єсперсена’, датського лінгвіста, котрий вперше описав це явище.

Отже, можна зробити висновок, що у середньоанглійській мові *na* та його варіанти були витіснені на *not* і до кінця середньоанглійського періоду *ne* (проклітизоване до особового дієслова) майже зникло, вживання *ne* було замінене на *not.*

Наступним кроком є дослідження функціонування заперечних засобів у структурі „Кентерберійських оповідань” Дж. Чосера. Категорія заперечення на морфологічному рівні виражається за допомогою афіксів. Афікси зберігають семантичне значення слова від якого вони етимологічно походять, при цьому надаючи слову, до якого вони приєднуються, певний відтінок заперечення. Основним джерелом збагачення парадигми заперечних афіксів та їхнього значення є афікси, запозичені з інших мов. До парадигми заперечних афіксів у давньоанглійській мові належали: *wan-, un-, mis-, for-, wip-, gain-, -læs*. Середньоанглійська мова була представлена такими з них: *un-, mis-, for-, -læs*. Афікси в загальному зберігають семантику та сполучуваність тих лексичних одиниць, від яких вони походять, але все ж таки певні зміни можна спостерігати. Логічно, що семантичні відтінки заперечення відповідають основному лексичному значенню заперечного прикметника:

3.81) *ME And Frenssh she spak ful faire and fetisly*
After the scole of Stratford-atte-Bowe,
For Frenssh of Parys was to hir unknowe.

3.82) *ME Mars! O Atazir! as in this cas,*
fieble Moone, unhappy been thy paas!

3.83) *ME bussh unbrent, brennynge in Moyses sighte,*
That ravysedest doun fro the deitee.

3.84) *Wondrynge upon this word, quakynge for drede,*
She seyde, "Lord, undigne and unworthy

Am I to thilke honour, that ye me beede,

But as ye wole yourself, right so wol I.

3.85) *ME To whom Almachius, "Unsely wrecche,*

Ne woostow nat how far my myght may strecche?

У середньоанглійській мові заперечна частка *nat (ne + at = nat)* була варіантом заперечної частки *not,* яка збереглась у сучасній англійській мові. Заперечні частки можуть сполучатися з будь-яким членом речення (*nat/not, no* властиво поєднуватися з іменниками, прикметниками та дієсловами; *ne* – здебільшого з дієсловами, рідше – іменниками), тим самим вказуючи на тип загального чи часткового заперечення. Частота вживання заперечних часток серед інших засобів заперечення, зареєстрованих в авторському дискурсі Дж. Чосера – найвища (1351 слововживання), про що свідчать дані таблиці 3.11.:

Таблиця 3.11.

Лексико-граматична парадигма заперечних часток у „Кентерберійських оповіданнях” Дж. Чосера

№ з/п	Середньоанглійський маркер заперечення	Кількість слововживань	Відсоток
1.	No	464	34,3%
2.	Nat	458	34,0%
3.	Ne	422	31,2%
4.	Not	7	0,5%
Разом		1351	100%

Заперечні маркери *nat/not, ne, no* мають високу частоту вживання. На початку середньоанглійського періоду, *ne* вживалося у реченнях і частота його вживання як і у давньоанглійській мові була досить високою (див. Таблиця 3.10.). У порівнянні з заперечними займенниками та прислівниками вони вживаються у структурі тексту досить часто. Приклади **3.86)-3.97)** ілюструють це:

3.86) *ME And therto hadde he riden, no man ferre,*
As wel in Cristendom as in Hethenesse,
And evere honoured for his worthynesse.
3.87) *ME In al his lyf unto no maner wight;*
He was a verray parfit gentil knyght.
3.88) *ME Syn that his lord was twenty yeer of age;*
Ther koude no man brynge hym in arrerage
3.89) *ME Nat greveth us youre glorie and youre honour,*
But we biseken mercy and socour.
3.90) *ME What, wiltow seyn thou wistest nat yet now*
Wheither she be a womman or goddesse?
3.91) *ME Wostow nat wel the olde clerkes sawe*
That `who shal yeve a lovere any lawe?
3.92) *ME Ther nas noon oother remedie ne reed,*
But taketh his leve and homward he him spedde
3.93) *ME Ne creature, that of hem maked is,*
That may me heelp, or doon confort in this
3.94) *ME Ne for the drede of deeth shal I nat spare*
To se my lady that I love and serve
3.95) *ME Seyde the Shipman, "here shal he not preche,*
He shal no gospel glosen here, ne teche.
3.96) *ME But it shal not ben of Philosophie,*
Ne phislyas, ne termes queynte of lawe;
3.97) *ME As taketh not agrief of that I seye,*
For myn entente nis but for to pleye.

Парадигму заперечних займенників у ,,Кентерберійських оповіданнях” Дж. Чосера можна представити у наступній таблиці:

Таблиця 3.12.

Лексико-граматична парадигма заперечних займенників у „Кентерберійських оповіданнях” Дж. Чосера

№ з/п	Середньоанглійський маркер заперечення	Кількість слововживань	Відсоток
1.	Noon	133	78,7%
2.	Neither	19	11,2%
3.	Nothyng	17	10,1%
Разом		169	100%

Заперечні займенники *noon, neither, nothyng* виступають членами речення і розглядаються як показники заперечення у функції підмета та додатка.

Парадигма вираження заперечних прислівників у „Кентерберійських оповіданнях” була представлена такими середньоанглійськими негаторами як *nowher* та *nevere (never)* (приклади **3.98)-3.106)**). Ці два прислівники виражають заперечення місця або часу, тому відповідно вони виконують синтаксичну функцію обставини місця чи часу.

3.98) *ME Ne noon so grey goos gooth ther in the lake*
As, seistow, wol been withoute make;

3.99) *ME Ther is noon oother incubus but he,*
And he ne wol doon hem but dishonour.

3.100) *ME Thou art my wyf, ne noon oother I have,*
Ne nevere hadde, as God my soule save.

3.101) *ME Neither his collect ne hise expans yeeris,*
Ne hise rootes, ne hise othere geris

3.102) *ME Neither to been yburyed nor ybrent,*
But maketh houndes ete hem in despit

3.103) *ME That neither veyne-blood, ne ventusynge,*
Ne drynke of herbes may ben his helpynge

3.104) *ME She nys nothyng of swich pacience*

As was this Melibeus wyf, Prudence

3.105) *ME Nothyng ne liste hym thanne for to crowe,*

But cride anon, "cok! cok!" and up he sterte

3.106) *ME He wente his wey, as hym nothyng ne roghte,*

But to Boloigne he tendrely it broghte.

Парадигму заперечних прислівників у „Кентерберійських оповіданнях” Дж. Чосера наведено у наступній таблиці:

Таблиця 3.13.

Лексико-граматична парадигма заперечних прислівників у „Кентерберійських оповіданнях” Дж. Чосера

№ з/п	Середньоанглійський маркер заперечення	Кількість слововживань	Відсоток
1.	Never	165	53,0%
2.	Nevere	138	44,4%
3.	Nowher	8	2,6%
Разом		311	100%

Заперечні прислівники у середньоанглійській мові формуються за допомогою заперечних часток *no* та *ne.* Вони виражають відсутність місця та часу, тому відповідно виконують синтаксичну функцію обставини місця чи часу. Частотність вживання заперечних прислівників *never* та *nevere* в авторському дискурсі Дж. Чосера є більшою, ніж *nowher:*

3.107) *ME She shal eek knowe, and whom it wol do boote,*

Al be hise woundes never so depe and wyde.

3.108) *ME Everich a word, if it be in his charge,*

Al speke he never so rudeliche or large

3.109) *ME Upon my peril, frete hem never a deel-*

And wostow why? for they were used weel!

3.110) *ME "Ye wol," quod he, "myn owene peple deere,*

To that I nevere erst thoughte, streyne me.

3.111) *ME Were chaunged, but he nevere hir koude fynde,*

But evere in oon ylike sad and kynde.

3.112) *ME Was seyn in hir, ne nevere hir doghter name*

Ne nempned she, in ernest nor in game.

3.113) *ME That ther was nowher in no regioun*

So excellent a lord in alle thyng.

3.114) *ME Nowher so bisy a man as he ther nas,*

And yet he semed bisier than he was;

3.115) *ME His breed, his ale, was alweys after oon,*

A bettre envyned man was nowher noon.

У процесі аналізу заперечення у структурі „Кентерберійських оповідань” Дж. Чосера, прийшли до висновку, що парадигма заперечних засобів у середньоанглійській мові була представлена такими маркерами заперечення: *no, nat, ne, never, nevere, noon, neither, nothyng, nowher, not*. Їх домінанта вираження наведена у наступній таблиці:

Таблиця 3.14.

Домінанта лексико-граматичної парадигми заперечення у „Кентерберійських оповіданнях” Дж. Чосера

№ з/п	Засіб заперечення	Кількість слововживань	Відсоток
1.	no	464	25,3%
2.	nat	458	25,0%
3.	ne	422	23,0%
4.	never	165	9,0%
5.	nevere	138	7,5%
6.	noon	133	7,3%
7.	neither	19	1,0%
8.	nothyng	17	0,9%

Продовження таблиці 3.14.

9.	nowher	8	0,4%
10.	not	7	0,4%
Разом		1831	100%

Парадигма заперечення розширюється і, таким чином, відбувається диференціація мононегативних та полінегативних речень. На ранньому етапі свого становлення англійська мова носила полінегативний характер, тобто в одному висловлюванні була можливою наявність більше одного маркера заперечення. Відповідно у структурі „Кентерберійських оповідань” Джефрі Чосера простежується вживання як моно- так і полінегативних речень:

заперечні речення, які містять один маркер заперечення (мононегативність), у даному прикладі *ne*, яка заперечує об’єкт:

3.116) *Ne hym that is agast of every tool* (The Nun's Priest's Tale, 150).

заперечні речення, які містять більш, ніж один маркер заперечення (полінегативність):

3.117) *Ne fynde yow nat repleet of humours hoote* (The Nun's Priest's Tale, 191).

Результати проведеного комплексного дослідження свідчать про те, що категорія заперечення є однією з фундаментальних на кожному з історичних етапів розвитку англійської мови, а також про наявність маркерів заперечення, які повністю або частково можуть виступати носіями заперечної семантики. Ядерні складові давньоанглійської парадигми заперечення продовжили свій розвиток у середньоанглійській мові та зареєстровані у структурі авторського дискурсу Дж. Чосера (*no, nat, ne, never, nevere, noon, neither, nothyng, nought, nowher, not*). Перспективою подальшого дослідження є функціонально-семантичний аналіз заперечних засобів у новоанглійській мові, що є завданням наступного підрозділу.

3.3. Становлення функціонально-семантичної парадигми заперечення в текстах XV-XVII ст.

Для відстеження процесів становлення мовних засобів заперечення у діахронії, необхідне їх дослідження у новоанглійській мові, що дасть змогу виявити зміни домінант вираження заперечення в історії мови та пересуви у функціонально-семантичних парадигмах заперечення.

Заперечення, на думку В. Матезіуса, є однією з основних рис, які характеризують речення в цілому. Він класифікує його на три види:

1. заперечуване є значенням слова як названої одиниці;
2. заперечуване є значенням слова як елемента речення;
3. заперечуване є значенням речення в цілому [212, с. 165].

Новоанглійська мова, на думку М. Ендлі, багата на лексичне заперечення з декількома префіксами, які заперечують форму, до яких вони приєднуються. Перевіримо вживання наступних слів: *il- (illiterate, illegal, illogical), im- (immoral, impatient, impossible), in- (incapable, informal, invisible), ir- (irregulal, irrational, irresponsible), non- (nonfunctional, nonsense, nonviolence), un- (unhappy, unnecessary, unusual)* [188, с. 295].

Афіксальне заперечення у новоанглійській мові характеризується префіксацією та суфіксацією, наприклад, суфікс *–less*. За допомогою цього суфікса іменник переходить у прикметник, із значенням *‘без’*. Антонімічною парою до суфікса *-less* є суфікс *-ful*. Наприклад: *useful-useless, helpful-helpless, pitiful-pitiless.* Порівняймо з Г. Мезон ”A History of English Negation” [213, с. 111].

Парадигма заперечних префіксів включає:

1) префікс *a-*, який інколи вживається у формі *an-*, грецького походження, який вказує на нестачу чогось *(moral-amoral);*

2) префікс *dis-*, романського походження, поєднується з іменниками, дієсловами та прислівниками *(order-disorder);* проте, даний префікс не вживається у сучасній англійській мові;

3) префікс *in-* (з комбінаторними варіантами *il-/im-/ir-*), який приєднується тільки до прикметників латинського та французького походження *(legible-illegible; possible-impossible)*;

4) альтернативою до попереднього префікса є префікс *un-* германського походження. Він є найбільш звичним та продуктивним з групи заперечних префіксів, адже приєднується до більшості прикметників та виражає комплементарні та протилежні зв'язки;

5) префікс *non-* почав вживатися у текстах сучасної англійської мови порівняно недавно. Він є латинського походження та вирізняється тим, що відділяється здебільшого від основи дефісом; вживається зазвичай із зневажливим та іронічним тоном або евфемістичним значенням *(nonsense, non-entity, nonstardard).*

6) префікс *de-* є протилежним *(decentralize, defrost)* та заперечним *(decapitate, denude)*. Такі ж дві функції можуть виконувати префікси *dis-* та *un-*.

Дане явище може бути результатом двозначності. Наприклад, фраза *'an unlocked door'* може трактуватися по-різному: *a door 'that is ulocked'* чи *a door 'that has been unlocked'* (див. Gabriella Mazzon "A History of English Negation").

Я. Фізіак у своїй праці "Historical Semantics, Historical Word Order" виокремлює заперечні префікси, проте значну увагу приділяє префіксу *in-* та зазначаючи, що у ранній англійській мові він сполучається з усіма прикметниками латинського чи французького походження та згідно з латинськими правилами, якими керує асиміляція: *im-* перед губними (m, b, p), *il-* перед l, *ir-* перед r: *inceremonious, incertain, inchangeable, ingrateful, incomfortable, impleasing, impopular*. Хоча, у сучасній англійській мові цим прикметникам характерна un-префіксація, наприклад: *uncomfortable, ungrateful, unpopular*. Я. Фізіак зазначає, що існують випадки, коли відбувався зворотній процес, тобто слова, які вживалися з префіксом *un- (uncredible, undubitable, uneffable, unexpert, unfirm, unformal, unglorious, unperfect, unpitious, unpossible)* повернулися до етимологічного вживання з *in- (incredible, informal, imperfect, impossible).* Слід зауважити, що дані зміни відбувалися з прикметниками

латинського чи французького походження. Щодо слів англійського походження, то у структурі тексту ми ніколи не помітимо вживання таких форм: *imborn – not born; irrocky – not rocky; illoved – not loved* [190, с. 34].

Заперечення за допомогою префіксів досліджував В. Матезіус у своїй праці “A Functional Analysis of Present Day English on a General Linguistic Basis”, де порівнює низку заперечних префіксів, характерних для англійської мови, з єдиним заперечним префіксом *ne-* чеської мови. Він теж зазначає, що у деяких прикладах суфікси *in-* та *un-* змінюються у різних похідних однієї основи: *unjust-injustice; unable-inability* [212, с. 166].

Якщо говорити про „не-афіксальне” реченнєве заперечення, то у новоанглійській мові прийнято розрізняти два способи:

1) заперечення за допомогою часток *not* чи *n’t;*

2) заперечення за допомогою заперечних слів:

2.1) *never* (прислівник),

2.2) *neither* (прислівник),

2.3) *nobody* (неозначений займенник),

2.4) *no* (прислівник),

2.5) *none* (прислівник),

2.6) *nor* (сполучник),

2.7) *nothing* (прислівник),

2.8) *nowhere*(прислівник).

Перший тип заперечення можна назвати ‘Not-заперечення’, а другий – ‘No-заперечення’ (див. Г. Тотті ”Negation in the History of English”). Кверк наводить також список заперечних слів разом з відповідними non-стверджувальними формами. Існує два заперечних еквіваленти на кожне речення у стверджувальній формі. Так, у наступному прикладі речення *We’ve had some lunch* є дві заперечних форми:

3.118) *We haven’t had any lunch.*

3.119) *We’ve had no lunch.*

Стверджувальне речення *‘He sometimes visits us’* має аналогічні два заперечні варіанти, а саме: *He doesn’t ever visit us. / He never visits us* [216, с. 34].

Д. Кастовський вивчав заперечення, яке формується за допомогою *not* та *no* у праці”Historical English Syntax”. Форми, які можуть функціонувати разом з *not* та *no* у новоанглійській мові [206, с. 442] можна представити у наступній таблиці:

Таблиця 3.15.

Способи вираження заперечення в новоанглійській мові

	NOT-заперечення	NO-заперечення
Детермінатор	not … a/an/any	no
	not … anybody	nobody
	not … anything	nothing
	not … any	none
	not … anyone	no one
Прислівники	not … ever	never
	not … anywhere	nowhere
Корелятивний вираз	not … either … or	neither … nor

Для підтвердження своїх слів наведемо приклади:

3.120) *a) All were who heard; dim sadness did not spare (Paradise Lost).*

b) All were who heard; dim sadness spared.

Порівняємо заперечення у сучасній англійській мові:

a) He did not see any books.

b) He saw no books.

3.121) *a) From them who could return him nothing else,*

And, not returning that, would likeliest render (Paradise Regained).

b) From them who could return him not anything else,

And, not returning that, would likeliest render.

Порівняємо:

a) He did not see anything.

b) He saw nothing.

3.122) *a) He did not see it any longer.*

b) He no longer saw it.

3.123) *a) He did not see either me or my brother.*

b) He saw neither me nor my brother (див. Dieter Kastovsky ”Historical English Syntax”).

Як видно з попередніх речень, змінні заперечні інкорпорування можливі тільки після дієслова. Перед дієсловом вони є обов’язковими, у таких випадках немає жодних шляхів для варіації, як у наступних двох прикладах:

3.124) *a) Nobody left.*

*b) * Not anybody left.*

3.125) *a) Nothing imperfect or deficient left*

Of all that he created, much less Man (Paradise Lost).

b) Not anything imperfect or deficient left

Of all that he created, much less Man.

Порівняємо:

a) Nothing happened.

*b) * Not anything happened* [206, с. 442].

Елементи всіх типів, за словами Ш. Гремлі та К.-М. Петцьольда, можуть заперечуватися на різних рівнях та різноманітними способами, а саме слова *(partisan: non-partisan; skilled: unskilled)*, фрази *(with malice: without malice; very carefully: not very carefully)* та речення: *(Someone yelled: No one yelled; I went: I didn’t go)*. На рівні речення зазвичай заперечується присудок. Заперечення даного типу формується за допомогою *not*. Саме на синтаксичному рівні, *not* виступає найчастотнішим негатором.

Вживання *not* для заперечення особової форми дієслова реалізується наступним чином: *not* ставиться після оператора: *(I am working: I am not working)*. У випадку відсутності оператора у реченні, вживається відповідна

форма *do (I left: I didn't leave).* Проте, слід звернути увагу на два виняткових вживання. Перше з них - заперечення імператива, при якому навіть дієслово *be* (хоча оператор) приймає форму *don't* чи *do not (Don't be upset)* (пор. з М. Ендлі, який вказує на вживання *do* у наказових реченнях та наголошує на тому, що, незважаючи на головне дієслово у реченні, *do* буде вживатися на початку, інколи перед ще одним дієсловом *do,* наприклад:

3.126) *Do as thou find'st permission from above (Paradise Regained).* → *Don't do as thou find'st permission from above.* [188, с. 296].

3.127) *'Don't go on like that; you worry me,' returned his bride (Holiday Romance).*

3.128) *'Well, my dear,' says he, 'don't be concerned at that now; if I am not your husband, I'll be as good as a husband to you; and do not let those things trouble you now, but let me look a little farther into this affair, and I shall be able to say more next time we meet (The Fortunes & Misfortunes of the Famous Moll Flanders).*

Приклади **3.127)- 3.128)** свідчать про вживання допоміжного дієслова *do* із заперечною часткою *not* перед основним дієсловом *do.*

В іншому випадку йдеться про заперечення герундія, інфінітива чи *ing*-форм, усі з яких вживаються з *not* без *do (I suggest that you not be late again; To be or not to be; Not eating sweets is my New Year's resolution)* [191, с. 140].

Сучасна англійська мова характеризується пост-вербальним запереченням. Розглянемо наступний приклад:

3.129) *The Time is panting for an answer to the question, Will Lord John*

Russell consent to take office under Lord Palmerston? (Contributions to All The Year Round).

Заперечення даного речення формується за допомогою *not* після допоміжного дієслова *is:*

3.130) *The Time is not (isn't) panting for an answer to the question, Will Lord John*

Russell consent to take office under Lord Palmerston? (Contributions to All The Year Round).

Проте, існують випадки коли у реченні відсутнє допоміжне дієслово, наприклад:

3.131) *The first part of her lewd life with the young gentleman at Colchester has so many happy turns given it to expose the crime, and warn all whose circumstances are adapted to it, of the ruinous end of such things, and the foolish, thoughtless, and abhorred conduct of both the parties, that it abundantly atones for all the lively description she gives of her folly and wickedness (The Fortunes & Misfortunes of the Famous Moll Flanders).*

Заперечення даного типу формується вживанням *do* та заперечної частки *not:*

3.132) *The first part of her lewd life with the young gentleman at Colchester has so many happy turns given it to expose the crime, and warn all whose circumstances are adapted to it, of the ruinous end of such things, and the foolish, thoughtless, and abhorred conduct of both the parties, that it abundantly atones for all the lively description she does not (doesn't) give of her folly and wickedness (The Fortunes & Misfortunes of the Famous Moll Flanders)* [188, с. 296].

Як видно із прикладів **3.131)-3.132)**, частка *not* скорочується до *n't*, зазвичай у випадках коли за нею слідують дієслова (основні дієслова речення чи допоміжні дієслова). Винятком є перша особа однини дієслова *be* у теперішньому часі, коли дане правило не зберігається і *am not* вживається у повній формі. Наприклад:

3.133) *That is not quickly buzzed into his ears? (King Richard II)*

Як зазначалося раніше, англійській мові притаманне заперечення після допоміжного дієслова. З цього слідує, що заперечна частка заперечує все, що вживається після неї. У залежності від її розміщення, вона заперечує певну частину речення. Наприклад:

3.134) *John could not have written the review.*

3.135) *John coud have not written the review* [188, с. 298].

У першому випадку виражається неможливість виконання певної дії. У другому випадку *not* несе відтінок сумніву щодо виконання певного завдання.

Інколи *not* у новоанглійській мові заперечує підрядні речення. Прикладом є наступне речення, де *not* вживається для заперечення *that*-речення:

3.136) *No, not that name was given me at the font (King Richard II).*

Підтвердження знаходимо у Дж. Мартіна Ендлі, порівняємо:

The Manchester United players were unable to cope with Barcelona's brilliance: not that they didn't try.

Частину речення *not that they didn't try to cope with Barcelona's brilliance* можна перефразувати так: *they did try*. Іншими словами *not* вживається для підтвердження факту чи дії [188, с. 302].

Також *not* може вживатися у реченні без дієслова, як у прикладі:

3.137) *'Tis not the trial of a woman's war (King Richard II).*

Порівняємо:

Not an experienced public speaker, he struggled through his speech.

Дане речення семантично-еквівалентне реченню:

He struggled through his speech because he was not an experienced public speaker.

Окрім того, що *not* є високочастотним негатором серед низки заперечних засобів у англійській мові, він також виступає складовим комплексних негаторів, які мають місце у структурі текстів. Наприклад: *not all, not always, now even, not every, not just, not many, not often, not once, not only*. Зазвичай, *not* сполучується з прислівником та вживається на початку речення:

3.138) *Not all the water in the rough rude sea*

Can wash the balm off from an anointed king (King Richard II).

Порівняємо:

Not all linguists are formalists. (Some linguists are not formalists.)

3.139) *Not even her best friends knew her secret. (Her best friends didn't know her secret.)*

3.140) *Not just, not God; not feared then, nor obeyed:*

Your fear itself of death removes the fear (Book IX, Paradise Lost).

Порівняємо:

Not just her enemies, but her best friends believed the rumour. (Her best friends, as well as her enemies, believed the rumour.)

3.141) *Not once did she ask me how I was. (She didn't ask me how I was.)*

Комплексні негатори *not a few* та *not a little* вживаються, коли мова йде про відносно велике (чи невизначене) число; їх значення корелює з такими відповідниками *'several'* та *'a lot'*:

3.142) *Not a few of his colleagues were surprised by his promotion. (His promotion caused several of his colleagues to be surprised.)*

3.143) *Not a little time at a meeting was taken up discussing the issue. (The discussion of the issue took up a lot of time at the meeting.)*

Найскладнішим з комплексних негаторів є *not the least (of which):*

3.144) *Among our other torments not the least,*

Still unfulfilled with pain of longing pines (Paradise Lost).

Порівняємо:

This system is composed of numerous elements, not the least of which are elements of the NL and the TL (див. M. J. Endley "Linguistic Perspectives on English Grammar: A Guilde For EFL Teachers").

Сполучення, у яких вживалося дієслово *do*, були, за словами Т. Невалайнен, дієслівні фрази, де відмічено негатор *not*. У ранній сучасній англійській мові завершується процес, який позначав негативну полярність речення шляхом розміщення негатора *not* перед допоміжним дієсловом та їх злиття*: don't, can't, shan't* та *won't*. Проте, найбільш характерною ознакою для англійського заперечення цього періоду було зникнення полінегативного заперечення, також відомого як заперечне узгодження *(you haven't seen nothing like it)* [217, с. 111]:

Queen of this universe! do not believe

Those rigid threats of death: ye shall not die (Book IX, Paradise Lost).

Disjoin us, and I then too late renounce

Deity for thee, when Fate will not permit (Book IX, Paradise Lost).

У давньоанглійській мові основним негатором на рівні речення було *ne*, яке могло вживатися з іншими заперечними елементами. У середньоанглійській мові його було замінено на *not* (скорочена форма від *nought*). Цей негатор міг супроводжуватися іншими заперечними елементами *(ne ... not ... never* і т.д. *)*.

У XIV ст. *not* прогресивно замінило *ne* як сентенціальний негатор. У ході розвитку ранньої сучасної англійської мови вживання заперечних форм з *not (not ... never/nothing)* були замінено на *non*-стверджувальні форми *(not ... ever/anything).*

Поглянемо на наступні приклади:

3.145) *Thanne is sovereyn good the somme and the cause of al that oughte ben desired; forwhy thilke thing that withholdeth no good in itselve, ne semblance of good, it ne mai not wel in no manere be desired ne requerid* (HC, Geoffrey Chaucer (transl.), Boethius, 1380 s: 433. C 2)

3.146) *Good then, is the Cause why all things are desired; for that which neither in Reality nor Shew doth retain any thing of Good, is by no means to be desired* (HC, Richard Preston (transl.), Boethius, 1695: 139).

Приклади **3.145)- 3.146)** чітко ілюструють вищезгадані зміни, моделлю яких є: с-а. *ne+not+no* > н-а. *neither ... nor+ any* У першому прикладі – версія уривку Дж. Чосера, яка відноситься до XIV ст., у другому – Р. Престона, яка датується XVII ст. У перекладі Дж. Чосера *ne* та *not* зустрічаються у контексті з *no (manere); ne* також вживається як сполучник зі значенням *'nor'*. Р. Престон трактує даний уривок по-іншому: він також використовує сполучник *neither ... nor*, який слідує *non*-стверджувальна форма *any*, на відміну від заперечної *not* у першому прикладі [217, с. 112].

До початку ранньої сучасної англійської мови *ne* перестало вживатися у текстах, проте деякі випадки вживання сполучника *ne 'nor'* могли бути зафіксованими на початку XVI ст., як у наступному прикладі:

3.147) *Nor did they not perceive the evil plight*

In which they were, or the fierce pains not feel (Paradise Lost).

Порівняємо:

the last precept concerning benefites or rewardes is, to take good hede that he contende nat agayne equitie, ne that he upholde none iniurie (HC, Thomas Elyot, The Boke Named the Gouernour, 1531: 148).

Полінегативне заперечення продовжує своє функціонуванння у сурядних реченнях *(nor/not ... nether)*. В усіх інших типах речень простежується вживання заперечення, виражене за допомогою низки *non*-стверджувальних формам, характерних стандартній англійській мові. Значна кількість письменників у Корпусі Ранньої Англійської Кореспонденції (Corpus of Early English Correspondence) вживали такий спосіб утворення заперечення до 1600 року. Наприклад:

3.148) *Aim at the highest; without the highest attained,*

Will be for thee no sitting, or not long (Paradise Regained).

Порівняємо:

and the Boy neuer neede to vnderstand any thing; for 'tis not good that chidren should know any wickednes… (HC, Shakespeare, The Merry Wives of Windsor, 1623: 46 C1) [217, с. 112].

Отже, у ранньоанглійській мові парадигма заперечення представлена такими засобами: *not, no, never, nothing, no one, nor, none, nobody, neither, nowhere.* Для того, щоб виокремити домінанту вираження заперечення серед вище згаданих засобів, ми скористаємося спершу Corpus of Contemporary American English (COCA) [239; 240].

Таблиця 3.16.

Частота вживання заперечних засобів у сучасній англійській мові

№ з/п	Заперечний маркер	Частота	Приклад
1.	not	1784767	*Which then our leisure would not let us hear,* *Against the Duke of Norfolk, Thomas*

Продовження таблиці 3.16.

			Mowbray? King Richard II.
2.	no	833269	*Our doctors say this is no month to bleed. King Richard II.* *No light, but rather darkness visible Serv'd onely to discover sights of woe. Paradise Lost Book 1, 63-64.*
3.	never	284446	*Let heaven revenge; for I may never lift* *An angry arm against His minister. King Richard II.* *Such night till this I never pass'd, have dream'd,* *If dream'd, not as I oft am wont, of thee. Paradise Lost Book 5, 31-32.*
4.	nothing	137262	*Why, then, the champions are prepared, and stay* *For nothing but his majesty's approach. King Richard II.* *Then value: Oft times nothing profits more Then self esteem, grounded on just and right.* *Paradise Lost Book 8, 571-572.*
5.	no one	61541	

Для встановлення регулярних та нерегулярних засобів вираження заперечення у структурі новоанглійської мови необхідно розглянути тексти ”King Richard II”, ”Paradise Lost” та побудувати лексико-граматичні парадигми. Першим текстом нашого аналізу є ”King Richard II” У. Шекспіра, який датується XVI ст. Кількісні показники частоти вживання заперечних маркерів можна представити у наступній таблиці:

Таблиця 3.17.

Лексико-граматична парадигма заперечення у п’єсі ”King Richard II”

№ з/п	Засіб заперечення	Кількість слововживань	Відсоток
1.	not	206	52,7%
2.	no	95	24,3%
3.	never	26	6,6%
4.	nothing	25	6,4%
5.	nor	24	6,1%
6.	none	11	2,8%
7.	hardly	2	0,5%
8.	neither	2	0,5%
Разом		391	100%

У структурі тексту зареєстроване вживання таких заперечних слів: *not, no, never, nothing, nor, none, hardly, neither*. Ядро цієї парадигми становить заперечна частка *not,* яка вживається 206 разів на загальну кількість 24 047.

Поема ”Paradise Lost” Дж. Мільтона написана у XVII ст. Аналіз тексту дав змогу виокремити такі заперечні маркери: *not, nor, no, none, never, neither, nothing, rarely, hardly.* Парадигму заперечення наведено у наступній таблиці:

Таблиця 3.18.

Лексико-граматична парадигма заперечення у поемі ”Paradise Lost”

№ з/п	Засіб заперечення	Кількість слововживань	Відсоток
1.	not	629	53,4%
2.	nor	206	17,5%
3.	no	198	16,8%
4.	none	67	5,7%
5.	never	44	3,7%
6.	neither	17	1,4%
7.	nothing	14	1,2%
9.	rarely	1	0,08%
10.	hardly	1	0,08%
Разом		1177	100%

Центральним засобом заперечення у поемі є заперечна частка *not.* Проте, при порівнянні з текстом XVI ст. ”King Richard”, можемо стверджувати, що парадигма заперечних засобів розширилась: з 8 позицій у XVI ст. до 10 у XVII ст. (див. Таблиця 3.17.).

Домінанту вираження заперечення у текстах XV-XXI ст. можна представити у наступній таблиці:

Таблиця 3.19.

Домінанта лексико-граматичної парадигми заперечення у текстах XV-XVII ст.

№ з/п	Засіб заперечення	Кількість слововживань	Відсоток
1.	not	835	53,4%

Продовження таблиці 3.19.

2.	no	293	18,7%
3.	nor	230	14,7%
4.	none	78	5,0%
5.	never	70	4,5%
6.	nothing	39	2,5%
7.	neither	19	1,2%
Разом		1564	100%

Аналіз текстів новоанглійського періоду, дає змогу зробити такий висновок: парадигма заперечних засобів розширилась та частота їх вживання зросла. Ядром авторських парадигм заперечення (див. Таблиця 3.10.) є заперечна частка *not*, яка, незважаючи на об’єм тексту, вживається найчастіше.

Висновки до розділу 3

Функціонально-семантична парадигма заперечення об’єднує декілька типів субпарадигм. Вони включають: морфологічну, лексико-граматичну та синтаксичну.

Морфологічна субпарадигма поєднує афіксальну: заперечні афікси (префікси та суфікс, які утворюють разом з коренем дієслова, іменники та прикметники заперечної семантики). Дієслівні основи, як правило, із заперечними афіксами не сполучаються, так як дієслівне заперечення передається в англійській мові аналітичною формою дієслова, яка утворюється за допомогою визначеного допоміжного дієслова та заперечної частки *not*.

Лексико-граматична субпарадигма включає заперечні частки, займенники, прислівники та сполучники, які виражають заперечні відношення у тексті.

Синтаксична субпарадигма заперечення представлена моно- та полінегатичними реченнями.

Функціонально-семантична парадигма давньоанглійського заперечення об’єднує маркери заперечення: афіксальні *(wan-, un-, mis-,for-,wip-,gain-,-læs)* та лексико-граматичні *(ne, næs, no, næfre, nalles, nealles, nis, nænig)*. Функціонально-семантична парадигма середньоанглійського заперечення охоплює заперечні афікси *(un-,mis-,for-,-læs)* та засоби заперечення лексико-граматичного рівня *(no, nat, ne, never, nevere, noon, neither, nothyng, nowher, not)*. Функціонально-семантична парадигма ранньоновоанглійського заперечення включає заперечні префікси, суфікс (*un-, in-, il-, ir-, im-, mis-, -less)* та лексико-граматичні засоби *(not, no, nor, none, never, nothing, neither*).

Засоби заперечення володіють значним функціонально-семантичним потенціалом у структурі речення. Речення, де присудки оформлені формантами негації, сприяють формуванню синтаксичної парадигми по лінії заперечення/ствердження. Корелюючи із стверджувальними конструкціями, заперечні виражають також оппозитивні значення, як дія/недія, наявність/відсутність, існування/неіснування, належність/неналежність,

можливість/неможливість, згоду/незгоду. На синтаксичному рівні заперечення формується за допомогою моно- та полінегативних речень.

Основні положення розділу відображені у шести одноосібних публікаціях [62; 63; 64; 68; 70; 78] автора.

Дослідження текстових характеристик функціонування маркерів заперечення у структурі текстів трьох періодів є завданням наступного розділу.

РОЗДІЛ 4.
ТЕКСТОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МАРКЕРІВ ЗАПЕРЕЧЕННЯ

Розділ 4 присв'ячено розкриттю текстових характеристик функціонування маркерів заперечення у текстах VII-XVII ст. Необхідно провести жанрову класифікацію текстів для здійснення комплексного аналізу засобів вираження заперечення у динаміці. Потрібно виділити спільні та відмінні риси функціонування засобів заперечення трьох періодів для встановлення типології заперечення в англійській мові.

4.1. Жанрова класифікація текстів VII-XVII ст.

В історії англійської літератури виділяють наступні основні періоди:

- середні віки; епоха Відродження; XVII ст.;
- XVIII ст. (епоха Просвітництва);
- XIX ст. (романтизм, критичний реалізм);
- період кінця XIX ст. – початок XX ст. (1871-1917) та XX ст., в якому виокремлюють два періоди: 1917-1945 р.р. та 1945-1972 р.р. [8].

Раннє середньовіччя представлене англо-саксонською літературою V-XI ст. Відповідно до антології англійської літератури, вона об'єднує наступні твори: Bede (ca. 673-735) and CÆDMON'S HYMN; The Dream Of The Rood; Beowulf; The Wanderer; The Battle Of Maldon [225, с. 7].

Одним з найбільш значущих творів англо-саксонської поезії є „Беовульф", який датується у списках X ст. Проте, поява даної пам'ятки відноситься приблизно до VII ст. „Беовульф" – є одним із зразків середньовічного героїчного епосу. Як і інші пам'ятки англо-саксонської літератури „Беовульф" написаний аллітераційним віршем. Як відзначає М. П. Анісімов з аллітераційною технікою пов'язані особливості стилю поеми: використання синонімів та метафори. Велика кількість метафори є характерною рисою англо-саксонської поезії [8, с. 22].

Окрім „Беовульфа” збереглися фрагменти інших епічних творів. Серед них: героїчна пісня „Битва при Фінсбурзі”, яка датується X-XI ст., сказання про Вальдера (X ст.), пісні про битву на Мельдоні (кінець X-XI ст.) та інші.

Також для англо-саксонської літератури була характерна лірична поезія. Вона представлена короткими віршами „Нарікання дружини” (приблизно VIII ст.), „Мандрівник”, „Послання чоловіка”.

З кінця VI ст. у зв’язку з поширенням католицизму у Англії розвивається християнсько-церковна література латинською мовою. З монастирями була пов’язана діяльність таких представників християнської релігійної поезії на англо-саксонській мові, як Кедмон (VII ст.) та Кюневульф (VIII-початок IX ст.). Велике значення мала діяльність вченого та історика Біди, якому належить написання „Церковної історії англійського народу”.

Основними жанрами тестів давньоанглійської мови були: героїчний епос, лірична поезія, героїчні елегії, релігійний епос та історичні пісні.

Література XI-XV ст. поділяється на декілька періодів:

1) англо-норманська література XI- XIII ст.,
2) література XIV ст. та
3) народна поезія, балади XIV-XV ст.

Серед пам’яток літератури XI- XII ст. слід відзначити працю англо-саксонського монаха Едмера Кентерберійського „Новітня історія”, Уільяма Мальмеберійського „Історія англійських королів”, Генріха Гентингдонського „Історія Англії”. Всі вище згадані пам’ятки написані на латинській мові. Ще одним твором середньовічної літератури є „Історія бриттів” Гальфреда Монмаутського, яка містить обробку кельтських легенд про короля Артура [8, с. 77-94].

Говорячи про літературу XI-XII ст. варто згадати про твори сатиричного характеру, які з’являються саме у цей період. Яскравим прикладом такого напряму літератури є п’ятитомний твір Вальтера Мапа „Про забавні розмови придворних”. Окрім анекдотів та дотепних історій, він включив до даної збірки також перекази творів фольклорного характеру (легенди, саги, пісні). Особливе

місце у літературі Англії в період XI-XIII ст. займають твори французькою мовою, яка була представлена норманським діалектом старофранцузької мови. Найвизначнішою пам'яткою французького народного героїчного епосу є „Пісня про Роланда".

У XII ст. французька література в Англії переживає період свого розквіту. Вона представлена такими письменниками, як Вас, Бенуа де Сент-Мор, Роберт де Боррон, Марія Французька та інші. Саме творчість Марії Французької була пов'язана з рицарською поезією. Сюжети своїх творів вона черпала з кельтського фольклору та розробляла їх у формі поетичних новел.

З XIII ст. починають з'являтися лицарські романи англійською мовою. Серед них „Король Горн", „Пісня про Гавелока", „Бевіс Гемітонський", „Гай з Варвіка" та інші.

XIV ст. – це період великих змін, адже в цей час відбувається процес формування англійської нації та мови. В історії літератури – це століття У. Ленгленда та Дж. Чосера, творчість яких відобразила найбільш характерні риси життя та культури того часу. У. Ленгленд повністю пов'язаний з культурою середньовіччя, а Дж. Чосер – останній поет середніх віків та передвісник Відродження в Англії.

Література цього періоду збагачується в ідейному та жанровому напрямах. Письменники XIV ст., розробляли традиційні середньовічні сюжети та створювали твори, в яких відображали насичені події того часу (боротьба проти римо-католицької церкви, вимоги щодо створення церковної реформи та ін.). Релігійно-реформаторські ідеї представлені в трактатах Джона Уілкліфа, який виступав проти багатьох релігійних догм, а його переклад Біблії з латинської на англійську мову (1382-1384) мав велике значення для розвитку англійської літературної мови [8, с. 95-106].

Проте, найбільше жанрове розмаїття літератури XIV ст. відображене у творчості Дж. Чосера. Вона включає: алегоричні поеми дидактичного характеру, лицарські поеми, балади, послання та оди, трактати і проповіді та ін. Ще однією заслугою Чосера є те, що його діяльність була спрямована на

утвердження єдиної літературної англійської мови, в основі якої був лондонський діалект. Основним твором Дж. Чосера є „Кентерберійські оповідання”, які повністю зображають життя Англії в той період.

Що стосується У. Ленгленда, то він відомий як автор алегоричної поеми „Бачення про Петра Пахаря”, яка є найбільшою пам’яткою морально-дидактичної поезії XIV ст. Цей твір написаний середньоанглійською мовою аллітераційним віршем та пов’язаний з суспільним рухом того часу, а також проблемами соціального та етнічного характеру. Поема У. Ленгленда написана у популярному для середніх віків жанрі – „бачень”.

Якщо порівняти два твори цього періоду, то слід зауважити, що У. Ленгленд у „Баченні про Петра Пахаря” покладає надії на справедливість і пов’язує їх з Божою милістю, в той час як Дж. Чосер вірить у земну людину. У „Кентерберійських оповіданнях” розкриває багатство її натури та прокладає своєю творчістю шлях до літератури епохи Відродження.

Одним з найважливіших джерел розвитку англійської літератури XIV-XV ст. є народна поезія та балади. Останні у свою чергу поділяють за сюжетами на історичні, легендарні та побутові. До історичних належать балади епічного характеру, які присвячені таким подіям, як воєнні сутички англійців та шотландців, феодальні чвари, англо-французькі війни та ін. Серед них варто згадати „Битву при Оттербурні” (The Battle of Otterburne) та „Полювання біля Чівіотських пагорбів” (The Hunting of Cheviot). Окрім історичних балад великою популярністю користувалися легендарні балади. Велику групу становлять балади лірико-драматичного характеру. Загалом середньовічні балади привертали увагу багатьох письменників (У. Шекспіра, В. Скотта, Р. Кіплінга та ін.) та мали великий вплив на розвиток англійської літератури.

Література XI-XV ст. охоплює:

1) Geoffrey Chaucer (ca. 1343-1400) – The Cantenbury Tales;
2) Sir Gawain and the Green Knight (ca. 1375-1400);
3) Piers Plowman (ca. 1372-1389);
4) Middle English Lyrics;

5) The Second Shepherd's Play (ca. 1425);
6) The York Play Of The Crucufixion (ca. 1425);
7) Everyman (after 1485);
8) Margery Kempe (ca. 1373-1438);
9) Popular Ballads;
10) Sir Thomas Malory (ca. 1405-1471): Morte Darthur [225, c. 7-9].

Основними жанрами тестів середньоанглійської мови були: алегоричні поеми дидактичного характеру, лицарські поеми, балади, послання та оди, трактати і проповіді.

З XVI ст. у Англії настає епоха Відродження. Представником раннього етапу англійського відродження був Томас Мор, найвизначнішим твором якого є „Утопія". Іншими представниками є Томас Уайт (Thomas Wyatt) та Генрі Говард Саррі (Henry Howard Surrey). Окрім поезій з'являється новий жанр в англійській літературі – сонет.

XVI ст. дає поштовх для розвитку драматургії у Англії. Крістофер Марло, Уільям Шекспір та Бен Джонсон – найвизначніші драматурги цієї епохи. Серед творів К. Марло слід виділити наступні: трагедія „Тамерлан Великий", драма „Трагічна історія доктора Фауста", „Мальтійський єврей", п'єса „Едуард II" та ін. Видатне місце в історії ренесансної драми займає К. Марло, адже він зробив її поетичним твором, ввів білий вірш, який виражав усю складність переживань героїв.

Наступником К. Марло був У. Шекспір, творчість якого можна поділити на три періоди. У перший період було створено поеми „Венера і Адоніс", „Лукреція"; сонети та майже усі історичні хронічки, за винятком „Генріха VIII"; трагедії „Юлій Цезар", „Ромео та Джульєтта" та ін. Найбільш характерним для цього періоду жанром була комедія („Венеціанський купець", „Сон в літню ніч", „Дванадцята ніч" та ін.). Другий період творчості У. Шекспіра відзначений інтересом до трагічних конфліктів та героїв. Шекспір пише „Гамлет", „Отелло", „Король Лір", „Макбет". До третього періоду

відносимо трагікомедії „Зимова казка”, „Буря”, „Цимбелін”, в яких поєднується фантастика та алегоризм.

Творчість Б. Джонсона була своєрідним підсумком в історії драматургії англійського Ренесансу. На відміну від У. Шекспіра, комедіям Б. Джонсона притаманний побутовий сатиричний характер. Він відступає від шекспірівського принципу багатогранності, різносторонності у зображенні людини, від розкриття неповторної людської індивідуальності. Натомість кожного героя Б. Джонсон зображає з відтінком гумору. Серед комедій даного драматурга слід відзначити „Вольпоне”, „Варфоломіївський ярмарок”, „Падіння Сіяна” (Sejanus: His Fall) та ін. Загалом драматургія Джонсона була ланкою між реалізмом Ренесансу та класицизмом періоду англійської буржуазної революції XVII ст. Його творчість вплинула на письменників XVIII та XIX ст. – Філдінга, Діккенса, Теккерея.

Особливості англійської літератури XVII ст. визначаються подіями буржуазної революції, які найповніше описані у працях Джона Мільтона. Якщо в епоху Відродження драматургія та театр процвітали, то на цьому етапі вони зазнали значного занепаду. Основними жанрами 40-50-х років є памфлет та трактат. Серед них: „Про освіту”, „Захист англійського народу”, „Другий захист”. Також популярним жанром даного періоду були поеми („Втрачений рай”, „Повернений рай” та ін.).

Література періоду реставрації представлена у першу чергу п’єсами та комедіями У. Уічерлі (William Wycherley) та У. Конгрева (William Congreve). З творчістю даних письменників пов’язане поняття „комедія Реставрації”.

Загалом літературу XVI-XVII ст. можна представити такими авторами та їх працями:

1) Sir Thomas More (1478-1535): Utopia;
2) John Skelton (ca. 1460-1529): Mannerly Margery Milk And Ale;
3) Sir Thomas Wyatt The Elder (1503-1542): The Long Love That In My Thought Doth Harbour;

4) Henry Howard, Earl Of Surrey (1517-1547): Love, That Doth Resign And Live Within My Thought;

5) Sir Philip Sidney (1554-1586): Astrophil And Stella;

6) Edmund Spenser (1552-1599): The Shepheardes Calendar;

7) Sir Walter Ralegh (1552-1618): The Nymph's Reply To The Shepherd;

8) Christopher Marlowe (1564-1593): Hero And Leander;

9) William Shakespeare (1564-1616): sonnets;

10) Annonymous Lyrics;

11) Translating The Bible;

12) John Milton (1608-1674): Paradise Lost [225, с. 9-20].

Отже, основними жанрами текстів новоанглійської мови були: п'єси, комедії та поеми.

Схематично за періодами та жанрами тексти англійської мови можна поділити на:

1) 1 період: раннє середньовіччя або англо-саксонський період 450-1066 → переважаючий жанр: поема → найвідоміший твір: Беовульф;

2) 2 період: середні віки – 1066-1500 → переважаючий жанр: народні сказання, лицарський роман, балада → найвідоміші автори і твори: романи про лицарів круглого столу короля Артура, балади про Робін Гуда, Дж. Чосер „Кентерберійські оповідання";

3) 3 період: епоха Відродження або Ренесансу – 1550-1660 → переважаючий жанр: сонети, ліричні твори, п'єси для театру → найвідоміші автори і твори: Т. Мор „Утопія", У. Шекспір написав 36 п'єс і близько 200 сонетів;

4) 4 період: неокласицизм – 1660-1785 → переважаючий жанр: проза, поезія, роман → найвідоміші автори і твори: Дж. Мільтон „Втрачений Рай", Дж. Свіфт „Пригоди Гуллівера", Д. Дефо „Пригоди Робінзона Крузо", Г. Філдінг „Том Джонс".

Відповідно до жанрової класифікації текстів кожного періоду, ми досліджуватимемо функції заперечення в трьох площинах:

1) тексти давньоанглійського періоду (“Beowulf”, “Exodus”, “Daniel”, “Genesis A, B”, “Christ and Satan”, “The Battle of Maldon”, “The Battle of Brunanburch”);

2) тексти середньоанглійського періоду (“The Canterbury Tales”, “Ormulum”);

3) тексти ранньосередньоанглійського періоду (“King Richard II”, “The Paradise Lost”, “The Paradise Regained”).

4.2. Функція морфологічного заперечення в текстах VII-XI ст.

Загальна історія заперечних конструкцій в багатьох мовах характеризується своєрідними змінами. Заперечення в англійській мові пройшло наступні періоди:

1) стародавноаглійський період (до 1100) – основним елементом заперечення був *ne*: *Ic ne secge;*

2) середньоанглійський період (1100-1500) – *ne* підсилювалося за допомогою *nought* або редукованої форми *not*: *I ne seye not;*

3) XIV-XVст. – *not* витіснило *ne* і стало основним запереченням у реченні: *I say not;*

4) XV-XVII ст. – *not* вживається після дієслова: *Since we can not atone you, we shall see* [86, с.126].

Жанрова класифікація текстів давньоанглійського періоду, відібраних для аналізу, включає:

1) англосаксонську епічну поему ,,Беовульф”;

2) героїчні поеми ,,Битва при Мельдоні”, ,,Битва при Брунанбурзі”;

3) переклади біблійних уривків ,,Христос та сатана”, ,,Генезис А, Б”, ,,Ексодус” та ін.

Розглянемо текстотвірну функцію заперечення у давньоанглійській мові. Наступні приклади засвідчують, що воно слугує:

1) для заперечення дії:

4.1) *OE þæt þær modiglice manega spræcon þe eft æt þearfe þolian noldon* (The Battle of Maldon, 200-201).

NE that many spoke boldly there who after, at need, would not endure.

4.2) *OE ælfere and Maccus, modige twegen, þa noldon æt þam forda fleam gewyrcan* (The Battle of Maldon, 80-81).

NE Aelfere and Maccus, brave twain, who would not at the ford flight work.

4.3) *OE ne hýrde ic cýmlícor céol gegyrwan*

hildewaépnum ond heaðowaédum (Beowulf, 38-38).

NE I have not heard of a comelier keel adorned

with weapons of battle and war-dress.

4.4) *OE hé béot ne áléh· béagas daélde*

sinc æt symle. Sele hlífade (Beowulf, 80-81).

NE he did not lie when he boasted; rings he dealt out,

riches at his feasts. The hall towered.

4.5) *OE ár ond ombiht· ne seah ic elþéodige*

þus manige men módiglícran (Beowulf, 336-337).

NE herald and officer; I have not seen from a foreign land

this many men looking braver in spirit.

4.6) *OE módges merefaran micel æfþunca*

forþon þe hé ne úþe þæt aénig óðer man (Beowulf, 502-503).

NE brave seafarer's, a source of great displeasure,

because he did not grant that any other man.

2) для вираження фізичної здатності суб’єкта:

4.7) *OE þær com flowende flod æfter ebban, lucon lagustreamas. To lang hit him þuhte* (The Battle of Maldon, 65-66).

NE One band could not to the other for water: there came flowing the flood after ebb-tide.

4.8) *OE ne mihte þa on fotum leng fæste gestandan. He to heofenum wlat* (The Battle of Maldon, 171-172).

NE He could not stand fast on foot any longer; he looked to the heavens.

4.9) *OE singála séað· ne mihte snotor hæleð*

wéan onwendan· wæs þæt gewin tó swýð (Beowulf, 190-191).

NE continually brooded; the wise hero could not

turn away woe; that strife was too strong.

4.10) *OE mid Wilfingum· ðá hine gára cyn*

for herebrógan habban ne mihte (Beowulf, 461-462).

NE of the Wylfings; then him his spear-kin

for dread of troops could not shelter.

3) для вираження уточнення:

4.11) *OE Ne sceole ge swa softe sinc gegangan;*

us sceal ord and ecg ær geseman (The Battle of Maldon, 59-60).

NE Not so softly shall you carry off riches: point must, and edge, reconcile us first.

4.12) *OE fæste mid folman, and ne forhtedon na. þa he hæfde þæt folc fægere getrymmed* (The Battle of Maldon, 21-22).

NE bade them their round-shields rightly hold fast with hands, not at all frightened.

4.13) *OE 'Nó hér cúðlícor cuman ongunnon*

lindhæbbende né gé léafnesword (Beowulf, 244-245).

NE 'Not here more openly began to come

lindenwood shield-bearers, nor you the leave-word.

4.14) *OE wén' ic þæt gé for wlenco nalles for wraécsíðum*

ac for higeþrymmum Hróðgár sóhton' (Beowulf, 338-339).

NE I expect that you from valour, not from exile,

but from greatness of heart have sought out Hrothgar.'

4.15) *OE né léof né láð beléan mihte*

sorhfullne síð þa git on sund réön (Beowulf, 511-512).

NE --neither friend nor foe-- could dissuade

from that sorrowful jaunt, when you rowed into the strait.

Приклади **4.1)-4.15)** свідчать про вживання мононегативних маркерів заперечення. Для давньоанглійських текстів було характерне також вживання полінегативних речень, тобто в одному реченні було можливим вживання двох і більше заперечних маркерів. Вони використовувалися в одному реченні для підсилення заперечення:

4.16) *OE mearcað morhopu; no ðu ymb mines ne þearft*

lices feorme leng sorgian (Beowulf, 450-451).

4.17) *OE þonne he me na on leofran tid leanum ne meahte mine gife gyldan, gif his gien wolde* (Genesis A, B, 412-413).

4.18) *OE wloncra winsele, ne worulde dream, ne ængla ðreat, ne we upheofon* (Christ and Satan, 93-94).

Основним способом передачі заперечення у давньоанглійській мові була заперечна частка *ne*, яка стояла перед дієсловом, займенником чи прислівником. Виступаючи перед дієсловами *beon (wesan) - бути, habban - мати, willan - хотіти, witan -знати* вона легко приєднувалася до них:

1) *ne + is > nis* (для вираження уточнення)

4.19) *OE eorla ofer eorþan ðonne is éower sum,*

secg on searwum· nis þæt seldguma (Beowulf, 248-249).

NE noble on earth than the one that you are,

warrior in armour; this is no a mere retainer.

2) ne + haddle > nadde

3) ne + wæs > næs (для заперечення дії)

4.20) *OE Næs hie ðære fylle gefean hæfdon,*

manfordædlan, þæt hie me þegon (Beowulf, 562-563).

NE they the feast did not have rejoicing,

those perpetrators of crime, that they partook of me.

4) ne + hað > nað

5) ne + wæron > næron (для вираження уточнення)

4.21) *OE þæt næron ealdgewyrht, þæt he ana scyle*

Geata duguðe gnorn þrowian (Beowulf, 2657-2658).

NE that his deeds of old are not such, that he alone should

of the Geats' retinue sorrow suffer.

6) ne + wille > nile

7) ne + wolde > nolde (для заперечення дії)

4.22) *OE ealle buton anum. þæt wæs yldum cuþ*

þæt hie ne moste, þa metod nolde (Beowulf, 705-706).

NE all but one --it was known to men

that they could not, when the Maker did not wish it.

8) ne + wilse > niste

Таким самим способом *ne* приєднувалося енклітично до прислівників та займенників:

1) ne + ān > nān (для заперечення суб'єкта)

4.23) *OE guðbilla nan, gretan nolde,*

ac he sigewæpnum forsworen hæfde (Beowulf, 803-804).

NE of war-bills, none, could not at all greet him

but he victory-weapons had forsworn.

2) ne + æniz > næniz

3) ne + æfre > næfre (для заперечення дії)

4.24) *OE efnan wolde. Næfre on ore læg*

widcuþes wig, ðonne walu feollon (Beowulf, 1041-1042).

NE wished to engage; in the vanguard it never failed

his warskill well-known, when the slain were falling.

4) ne + ezðer > nezðer

5) ne + ā > nā (для заперечення дії)

4.25) *OE mægen Hreðmanna. Na þu minne þearft*

hafalan hydan, ac he me habban wile (Beowulf, 445-446).

NE the force of glorious warriors. You will have no need for my

head to shroud, but rather he will have me.

У давньоанглійській мові існує тенденція до підсилення дієслівної заперечної частки *ne* за допомогою іншої заперечної частки, в результаті чого утворюється подвійне заперечення. Частіше за все поряд з *ne* вживалася підсилююча частка *na (no).*

До кінця давньоанглійського періоду з'являється емфатична частка *naht (noht)*, яка сполучується з *ne* у межах структури речення та виконує функцію подвійного заперечення.

У ході середньоанглійського періоду *ne ... naht* (також *nat, nought, not*) стали регулярними негаторами. Коли *ne* не підтримувалося *naht*, воно вживалося у сполученні з іншим заперечним елементом таким як *noon* чи *never*.

Отже, у заперечних реченнях давньоанглійської мови *ne* сполучається з особовим дієсловом або приєднується до основ дієслів. У реченні воно вживається здебільшого для заперечення присудка, а також для емфази використовуються полінегативні речення з двома чи більше негаторами.

Наступним кроком є дослідження функцій синтаксичного заперечення в текстах XI-XV ст.

4.3. Функція синтаксичного заперечення в текстах XI-XV ст.

Жанрова класифікація текстів, відібраних для аналізу, включає:

1) церковно-дидактичний англійський твір ,,Ормулум";

2) збірку з 22 віршованих і двох прозових новел ,,Кентерберійські оповідання" Дж. Чосера.

У середньоанглійській мові відбулися істотні зміни в способі вираження дієслівного заперечення. На початку середньоанглійського періоду частка *ne* майже не вживається самостійно, з XIV ст. у ролі заперечної частки починає виступати *not*, яка виражала такі функції:

а) заперечення дії:

4.26) *Not lat another telle as I have toold."*

Thanne spak oure Hoost, with rude speche and boold (The Canterbury Tales).

До середини XVI ст. заперечна частка *ne* та подвійне заперечення при дієслові *ne ...not* повністю зникають.

Щодо частки *not,* то вона може сполучатися в препозиції до особової форми дієслова, а також у постпозиції:

б) заперечення дії:

4.27) *But for tassaye in thee thy wommanheede,*

And not to sleen my clildren, God forbeede (The Canterbury Tales).

4.28) *As taketh not agrief of that I seye,*

For myn entente nis but for to pleye (The Canterbury Tales).

На початку середньоанглійського періоду полінегативне оформлення речень стає майже єдиним способом побудови заперечних речень. Воно переважає і в поетичних, і в прозаїчних пам’ятках:

4.29) *Napoplexie shente nat hir heed.*

No wyn ne drank she, neither whit ne reed (The Canterbury Tales).

4.30) *To han housbondes hardy, wise, and free,*

And secree, and no nygard, ne no fool (The Canterbury Tales).

У середньоанглійській мові (з XI до XV ст.) значно розширюється група заперечних займенників та прислівників, які виступають в ролі заперечного узагальнюючого члена речення. У середньоанглійських текстах зареєстровані наступні способи передачі заперечного узагальнюючого члена: *non (no) næniz, nothing, no wight, no man, no oon, non other, no(n) such, no such on, nobody, neuer, no more, no better, no lenger, by (in) no manere, by (in) no weye* [251; 259; 260].

Полінегативні речення утворювалися шляхом сполучення дієслівного заперечення з заперечним прислівником чи займенником, а також у результаті вживання двох або трьох заперечних прислівників чи займенників без заперечення при дієслові:

4.31) *She wolde do no synne, by no were;*

And for despit he compassed in his thought (The Canterbury Tales).

Цей тип побудови переважає в середньоанглійській мові в тих реченнях, де виступають щонайменше два заперечних узагальнюючих члени: два

заперечних займенники або прислівники, заперечний прислівник і заперечний займенник. Проте, навіть в період найбільш інтенсивного вживання полінегативних заперечних речень один з типів мононегативної побудови – речення з одним заперечним узагальнюючим членом – зберігається, хоча і зустрічається в поодиноких випадках :

4.32) *Ne sahhtlenn hemm wiþþ heffness king*

Þatt haffde hemm all forrworrpenn (Ormulum).

У середньоанглійській мові афікси, які надавали заперечного відтінку слову включали: *un-, mis-, for-, -læs*. Загалом вони зберігають семантику та сполучуваність тих лексичних одиниць, від яких походять, але певні зміни відбулись. Логічно, що семантичні відтінки заперечення відповідають основному лексичному значенню заперечного прикметника:

1) un- використовується для вираження заперечення певної емоційної характеристики або її відсутності у людини:

4.33) *Mars! O Atazir! as in this cas,*

fieble Moone, unhappy been thy paas! (The Canterbury Tales).

4.34) *bussh unbrent, brennynge in Moyses sighte,*

That ravysedest doun fro the deitee (The Canterbury Tales).

4.35) *Wondrynge upon this word, quakynge for drede,*

She seyde, "Lord, undigne and unworthy (The Canterbury Tales).

4.36) *To whom Almachius, "Unsely wrecche,*

Ne woostow nat how far my myght may strecche? (The Canterbury Tales).

2) lees- використовується для надання прикметнику відтінку нестачі:

4.37) *Ne that a monk, whan he is recchelees* (The Canterbury Tales).

4.38) *is likned til a fish that is waterlees –*

4.39) *This is to sayn, a monk out of his cloister* (The Canterbury Tales).

3) mis- вживається з семантичним компонентом “bad”, “incorrect”, “mistaken”:

4.40) *So that the wolf ne made it nought miscarye* (The Canterbury Tales).

He was a shepherde and nought a mercenarye

Префікс *for-* у давньоанглійській мові (V-VII ст.) не відносять до ряду заперечних, проте його аналіз в текстах дав змогу виявити антонімічні пари та кореляцію з сучасним префіксом *dis-*, який має заперечний характер. У англо-саксонських словниках зареєстровано наступні антонімічні пари з *for-*, наприклад:

1) *feran (go) – forferan (perish)*
2) *cup (well-known, famous) – forcup (wicked)*
3) *sweþan (speak of somebody) – forcweþan (rebuke)*
4) *deman (judge well, glorify) – fordeman (condemn)*
5) *don (build) – fordon (destroy)*
6) *bugan (bow down) – forbugan (avoid)*

На початку середньоанглійського періоду у тексті ,,Ормулум" префікс *for-* набуває заперечного значення у групі дієслів, які виражають відношення та відповідають префіксу *dis-* у сучасній англійській мові, наприклад:

forrwerrpenn – despise, neglect

forrlatenn – disregard

forrglopnedd – disturbed

Загалом він зберігає емфатичний відтінок. Етимологічно префікс *for-* походить від германської основи *for (far/fur)*, яка у свою чергу походить від індоєвропейського *þer (þar)þro* зі значенням *to put forward*, з давньоанглійського префікса *for* зі значенням "movement" [253].

Щодо заперечних часток, то у текстах середньоанглійського періоду вони включали: *no, not/nat*. Заперечна частка *no* сполучається переважно з іменниками, в той час як *not/nat* – сполучаються з прикметниками та дієсловами:

4.41) *That nevere mo ye shal my contree dere, ne make werre upon me, nyght ne day, but been my freendes in al that ye may, I yow foryeve this trespas, every deel* (The Canterbury Tales).

4.42) *Of priking and of hunting fore the hare was al his lust, for no cost wolde he spare* (The Canterbury Tales).

4.43) *Ful thredbare was his overste countepy, for he hadde geten him yit no benefice, ne was so wordly for to have office* (The Canterbury Tales).

4.44) *No beerd hadde he, ne nevere sholde have; as smoothe it was as it were late yshave: I trowe he were a gelding or a mare* (The Canterbury Tales).

4.45) *Vitailled was the ship, it is no drede, habundantly for hir ful longe space; and othere necessaries that sholde nede She hadde ynogh, heried be Goddes grace* (The Canterbury Tales).

4.46) *The sorwe that this Alla, nyght and day,Maketh for his wyf, and for his child also,ther is no tonge that it telle may - But now wol I unto Custance go, that fleteth in the see in peyne and wo, Fyve yeer and moore, as liked Cristes sonde, er that hir ship approched unto londe* (The Canterbury Tales).

4.47) *But of my tale make an ende I shal,the day goth faste, I wol no lenger lette* (The Canterbury Tales).

У наведених реченнях маркер *no* вживається перед іменниками. У першому випадку іменник виконує синтаксичну функцію додатка, в той час як в іншому – синтаксичну функцію обставини способу. Третє та четверте речення включають іменники, які виконують синтаксичну функцію додатка. У четвертому реченні ми можемо спостерігати стилістичну інверсію, коли частка *no* ставиться перед іменником у функції додатка.

Заперечні займенники у середньоанглійській мові мали такі варіанти вживання: *nothyng, noon, none, neither, nān, nanig:*

4.48) *Ther myghte nothyng in hir armes stonde* (The Canterbury Tales).

4.49) *But afterward repented me ful soore, he nolde suffre nothyng of my list* (The Canterbury Tales).

4.50) *The toun destroyed, ther was nothyng laft* (The Canterbury Tales).

4.51) *The goute lette hir nothyng for to daunce,napoplexie shente nat hir heed* (The Canterbury Tales).

У першому, другому та четвертому прикладах 4.48), 4.49), 4.51) *nothyng* виконує синтаксичну функцію додатка, у реченні 4.50) – синтаксичну функцію предикатива.

Наступні приклади ілюструють вживання заперечного займенника *noon/noone*, який виконує синтаксичну функцію додатка у реченні:

4.52) *With us ther was a Doctour of Physic: in al this world ne was ther noon him lik to speken of physic and of surgerye.*

4.53) *A bettre preest I trowe ther nowher noon is.*

4.54) *...ther was noon auditour coude on him winne.*

4.55) *...For trewely, confort ne mirthe is noon to ride by the waye domb as stoon.*

Заперечні прислівники *nevere/never* (прислівник часу) та *nowher* (прислівник місця) виконують відповідно синтаксичні функції обставини часу та місця:

4.56) *There was no man nowher so virtuous: he was the beste beggere in his hous.*

4.57) *So greet a purchasour was nowher noon.*

4.58) *Nowher so bisy a man as he ther nas; and yit he seemed bisier than he was.*

4.59) *But in the same ship as he hir fond, hir and hir yonge sone, and al hir geere,he sholde putte, and croude hir fro the lond, and chargen hir she never eft coome theere.*

4.60) *O litel child, allas, what is thy gilt, that nevere wroghtest synne as yet, pardee!*

4.61) *"But God woot," quod this senatour also,"So vertuous a lyver in my lyf ne saugh I nevere asshe, ne herde of moof worldly wommen, mayde, ne of wyf; I dar wel seyn, hir hadde levere a knyf thurghout hir brest, than ben a womman wikke, there is no man koude brynge hir to that prikke."*

Отже, у заперечних реченнях середньоанглійської мови *ne* вживалось не самостійно, а у сполученні з різними частинами мови. У реченні, основним заперечним засобом була заперечна частка *not*.

4.4. Функція лексичного заперечення в текстах XV-XVII ст.

Жанрова класифікація текстів, відібраних для аналізу, представлена найвідомішими пам’ятками новоанглійської мови, зокрема:

1) п’єсою „Король Річард” У. Шекспіра;
2) епічною поемою у білих віршах „Загублений рай” Дж. Мільтона;
3) епічною поемою „Повернений рай” Дж. Мільтона, яка складається з чотирьох книг.

В семантиці новоанглійської мови кожне позитивне явище корелює з лексичною одиницею, яка має негативне значення. Антонімічні групи слів, тобто слів з протилежним значенням, широко використовуються в новоанглійській мові У. Шекспіром та Дж. Мільтоном у текстах „Король Річард”, „Загублений рай”:

1) good – bad

4.62) *Viewed, and behold all was entirely good* (Paradise Lost, p. 212).

4.63) *On his bad errand; Man should be seduced* (Paradise Lost, p. 282).

2) small – big

4.64) *Of every beast, and bird, and insect small* (Paradise Lost, p. 344).

4.65) *Strive to speak big and clap their female joints* (King Richard II).

3) happy – sad

4.66) *Of mankind in the happy garden plac’d* (Paradise Lost, p. 69).

4.67) *His sad exclusion from the doors of bliss* (Paradise Lost, p. 85).

4) young – old

4.68) *Their callow young; but feathered soon and fledge* (Paradise Lost, p. 207).

4.69) *Cheered with the grateful smell old Ocean smiles* (Paradise Lost, p. 98).

5) long – short

4.70) *These, as a line, their long dimension drew* (Paradise Lost, p. 209).

4.71) *All human thoughts come short, Supreme of things* (Paradise Lost, p. 230).

В англійській мові певні лексеми також вказують на заперечне значення слова. На основі аналізу тексту “Paradise Lost” можна побудувати наступну парадигму заперечних префіксів:

1) префікс *a-*, який інколи вживається у формі *an-*, грецького походження, вказує на нестачу чогось *(moral-amoral);*

2) префікс *dis-* романського походження, сполучається з іменниками, дієсловами та прислівниками, надає утвореним за його допомогою словам значення заперечення або значення протилежної дії:

4.72) *Firm concord holds, men only disagree* (Paradise Lost, 497).

3) префікс *in-* романського походження, його фонетичні варіанти *il-/im-/ir-* виникли в результаті регресивної асиміляції з початковим приголосним кореня, вони зустрічається, в основному, у складі запозичених слів; надають значення заперечення:

4.73) *To human sense th' invisible exploits* (Paradise Lost, 565).

4) альтернативою до префіксу *in-* є префікс *un-* німецького походження; сполучається з іменними, прикметниковими й дієслівними основами. Він є найбільш продуктивним та виражає комплементарні та протилежні зв’язки:

4.74) *Of unessential Night receives him next* (Paradise Lost, 439).

5) префікс *non-* походить безпосередньо від частки *no* і може заміняти в деяких випадках інші префікси (зазвичай *un-*), відділяється здебільшого від основи дефісом та вживається зазвичай з іронічним тоном або евфемістичним значенням *(undurable - nondurable);*

6) префікс *de-* романського походження, приєднується до іменних та дієслівних форм, надаючи значення зворотної дії або значення руху назад, позбавлення чого-небудь [213]:

4.75) *More dreadful and deform: on th' other side* (Paradise Lost, 706).

Залежно від місця знаходження афікса у новоанглійській мові існують дві лексичні групи:

1) заперечний префікс + корінь:

un + aware = unaware

4.76) *And fall into deception unaware* (Paradise Lost, p. 251).

in + corruptible =incorruptible

4.77) *Still hanging incorruptible, till men* (Paradise Lost, p. 260).

im +possible = impossible

4.78) *Impossible is held; as argument* (Paradise Lost, p. 308).

ir + regular = irregular

4.79) *Then most, when most irregular they seem* (Paradise Lost, p. 150).

dis + order = disorder

4.80) *Entered, and foul disorder; all the ground* (Paradise Lost, p. 174).

mis + inform = mis-inform

4.81) *She dictate false; and mis-inform the will* (Paradise Lost, p. 251).

2) корінь + заперечний суфікс:

fence + less = fenceless

4.82) *Immoveable of this now fenceless world* (Paradise Lost, p. 291).

child + less = childless

4.83) *By death brought on ourselves, or childless days* (Paradise Lost, p. 316).

guilt + less =guiltless

4.84) *Guiltless of fire, had formed, or Angels brought* (Paradise Lost, p. 252).

Отже, в новоанглійській мові визначається група префіксів: *un-*, *in-*, *im-*, *ir-*, *dis-*, *mis-*, *non-* та суфікс *-less*, які приєднуються до кореня та утворюють слова з протилежним (заперечним) значенням та формують парадигму „заперечення”.

На морфологічному рівні найбільш широко вживаною є заперечна частка *not*, яка може сполучуватися з будь-яким членом речення, тим самим заперечуючи як предикативний центр, так і другорядні члени речення:

4.85) *Not understood; till hoarse, and all in rage* (Paradise Lost, p. 354).

4.86) *Well pleased, but answered not: For now, too nigh* (Paradise Lost, p. 373).

4.87) *All is not lost – the unconquerable will* (Paradise Lost, p. 5).

4.88) *As he our darkness, cannot we his light* (Paradise Lost, p. 39).

Окремою групою негаторів в англійській мові виступають заперечні займенники: *none, nobody, nothing*; заперечні прислівники : *never, nowhere, nohow*; заперечні сполучники : *neither, nor, neither ... nor.*

4.89) *But since it would not, he had none of me* (King Richard II).

4.90) *Have nothing merited, nor can perform* (Paradise Lost, p. 107).

4.91) *Waking thou never will consent to do* (Paradise Lost, p. 133).

4.92) *Was given him tempered so, that neither keen* (Paradise Lost, p. 172).

4.93) *Nor solid might resist that edge: it met* (Paradise Lost, p. 172).

4.94) *Neither her outside formed so fair, nor aught* (Paradise Lost, p. 236).

Для новоанглійської мови характерні два види заперечення у реченні: загальне та часткове. Загальне заперечення – це заперечення, коли сферою дії заперечення виступає все речення. Наприклад:

4.95) *He could not lose himself, but went about*

His Father's business. What he meant I mused (Paradise Regained, 97-98).

Семантична функція даної структури – заперечення певної здатності суб’єкта.

Загальне заперечення виражає розподіл понять між підметом і присудком, інакше кажучи, воно показує поняття, по відношенню до підмета, в заперечній формі. В цьому випадку присудок завжди виражений в заперечній формі (крім речень англійської мови, в яких вживаються заперечні займенники, прислівники, а також заперечні сполучники).

Часткове заперечення – це заперечення, при якому заперечується лише один із семантичних компонентів речення. Заперечення у новоанглійській мові може належати до різних членів речення:

1) Часткове заперечення підмета.

Якщо заперечення належить до підмета і виражає розподіл понять в реченні, де присудок вжитий в стверджувальній формі, то в англійській мові ми маємо часткове заперечення підмета. В такому випадку заперечна частка *not* вживається перед підметом. У новоанглійській мові часткове заперечення підмета частіше знаходиться у другій половині речення:

4.96) *O, had it been a stranger, not my child,*

To smooth his fault I should have been more mild (King Richard II).

Семантична функція даної структури – вираження уточнення.

2) Часткове заперечення додатка.

Часткове заперечення додатка виражає відсутність зв'язку між присудком та додатком. Його вживання можна простежити з наступних прикладів:

а) Часткове заперечення вживається у першій частині речення. Присудок такого типу речень вжитий у стверджувальній формі, а частка *not* знаходиться перед додатком, якому вона належить:

4.97) *This said, he paused not, but with venturous arm*

He plucked, he tasted; me damp horrour chilled (Paradise Lost, 131).

Семантична функція даної структури – заперечення дії.

Окрім заперечної частки *not* часткове заперечення можуть виражати заперечні займенники *no one, nothing, nobody:*

4.98) *Than this weak arm: discomfort guides my tongue*

And bids me speak of nothing but despair (King Richard II).

б) Часткове заперечення вживається у другій половині зіставленого речення. Як і у першому випадку, тут аналогічно явища та факти стверджуються або уточнюються. При цьому частка *not* стоїть перед заперечуваним словом:

4.99) *Landlord of England art thou now, not king:*

Thy state of law is bondslave to the law; And thou (King Richard II).

Семантична функція даної структури – вираження уточнення.

в) Часткове заперечення додатка також може бути виражене інфінітивом чи герундієм. В цьому випадку присудок речення вживається у стверджувальній формі, а заперечна частка *not* знаходиться перед інфінітивом чи герундієм, які виступають у ролі додатка:

4.100) *Such grace shall one just man find in his sight,*

That he relents, not to blot out mankind (Paradise Lost, 350).

Семантична функція даної структури – заперечення дії.

3) Часткове заперечення обставини.

Часткове заперечення в новоанглійській мові може виражатися в різних групах обставин.

а) Часткове заперечення обставини часу:

4.101) *But thou, Infernal Serpent! shalt not long*

Rule in the clouds. Like an autumnal star (Paradise Regained, part 4, 617-618).

Семантична функція даної структури – заперечення проміжку часу.

Найбільш вживаним негатором обставини часу є заперечний прислівник *never*, який абсолютизує повне заперечення в англійській мові, незважаючи на його місце у реченні:

4.102) *And never will I rise up from the ground*

Till Bolingbroke have pardon'd thee. Away, be gone (King Richard II).

4.103) *Still will be tempting him who foils him still,*

And never cease, though to his shame the more (Paradise Regained, part 4, 12-13).

Семантична функція даних структур – заперечення дії.

б) Часткове заперечення обставини місця:

4.104) *Of men innumerable, there to dwell,*

Not here; till, by degrees of merit raised (Paradise Lost, 198).

Семантична функція даної структури – заперечення місця.

в) Часткове заперечення обставини способу дії:

4.105) *But not in silence holy kept: the harp*

Had work and rested not; the solemn pipe (Paradise Lost, 213).

Семантична функція даної структури – заперечення способу дії.

г) Часткове заперечення обставини мети:

4.106) *Our being ordained to govern, not to serve* (Paradise Lost, 156).

4.107) *That thou may'st know I seek not to engage*

Thy virtue, and not every way secure (Paradise Regained, part 3, 346-347).

Семантична функція даних структур – заперечення мети.

На морфологічному рівні у текстах У. Шекспіра та Дж. Мільтона найбільш широко вживаною є заперечна частка *not*, яка може належати будь-якому члену речення, тим самим заперечуючи як предикативний центр, так і другорядні члени речення:

4.108) *I slew him not; but to my own disgrace*

Neglected my sworn duty in that case (King Richard II).

4.109) *Man lives not by bread only, but each word*

Proceeding from the mouth of God, who fed (Paradise Regained, part 1, 348-349).

4.110) *Unless where moral virtue is expressed*

By light of Nature, not in all quite lost (Paradise Regained, part 4, 350-351).

Окремою групою маркерів заперечення в англійській мові виступають заперечні займенники: *none, nothing*; заперечні прислівники: *never, nowhere*; заперечні сполучники: *neither, nor, neither ... nor* (вживається, коли обидві речі, події, обставини, деталі є неправильними, неможливими або не відповідають дійсності).

4.111) *But since it would not, he had none of me* (King Richard II).

4.112) *Have nothing merited, nor can perform* (Paradise Lost, 107).

4.113) *And never cease, though to his shame the more* (Paradise Regained, part 4, 13).

4.114) *For both the when and how is nowhere told* (Paradise Regained, part 4, 471).

4.115) *Thou neither dost persuade me to seek wealth* (Paradise Regained, part 3, 43).

4.116) *Of archers; nor of labouring pioners* (Paradise Regained, part 3, 329).

4.117) *Neither her outside formed so fair, nor aught* (Paradise Lost, 236).

У семантиці мови існують, так звані, антонімічні групи слів в яких один елемент протиставляється іншому. В англійській лексиці існує ціла низка префіксів (*in-, ir-, im-, un-, non-, dis-, mis-*) та суфікс (*-less*), які надають заперечного значення стверджувальній основі. На морфологічному рівні існує

цілий ряд негаторів, які надають заперечного змісту цілому реченню. Залежно від належності негатора певному членові речення, розрізняють загальне та часткове заперечення. Прослідковується одна відмінність у функціях заперечення в реченні: заперечення може належати або всьому реченню в цілому, або окремому його членові. В ролі засобів заперечення виступають такі частини мови, як:

1) заперечна частка *not;*

2) заперечна частка *no;*

3) заперечні займенники: *nothing, nobody, no-one, none;*

4) заперечні прислівники *never* і *nowhere;*

5) заперечні сполучники: *neither, nor, neither... nor.*

4.5. Спільні та відмінні риси функцій заперечення в текстах VII-XVII ст.

Проведений нами аналіз дав змогу побудувати парадигму заперечення як стандарт та встановити шляхи його відображення у текстах кожного періоду. У трьох періодах англійської мови основним засобом заперечення виступала заперечна частка, яка у реченні виконувала функцію заперечення речення. У давньоанглійській мові вона мала відповідник *ne,* у середньоанглійській – *not/nat,* у новоанглійській – *not:*

4.118) *OE wulf on wealde. Ne wearð wæl mare on þis eiglande æfre gieta* (The Battle of Brunanburh, 65-66).

4.119) *ME Not lat another telle as I have toold."*

Thanne spak oure Hoost, with rude speche and boold (The Canterbury Tales).

4.120) *NE Let us not slip th' occasion, whether scorn*

Or satiate fury yield it from our Foe (Paradise Lost).

У давньоанглійській мові, заперечна частка *ne* виступає першим елементом речення, вживається перед дієсловом, тим самим заперечуючи його. Для давньоанглійського заперечення була характерна відсутність допоміжного

дієслова перед заперечною часткою *ne,* що є відмінною рисою у порівнянні з середньонглійською та новоанглійською мовою.

На початку XV ст. в заперечному реченні з'являються аналітичні форми дієслова *Present* та *Past Indefinite*:

1) *I see you do not meane to part with her.*
2) *Thou dost not love her.*
3) *He did not know his own mind.*

Дієслово *do* в той час (XV ст.) намагається зайняти місце допоміжного дієслова єдиних двох аналітичних форм дієслова *Present* та *Past Indefinite* і вживається у всіх типах речень. Проте пізніше воно зберігається в розповідних реченнях тільки за наявності заперечення при дієслові-присудку. Закріплення заперечної аналітичної форми дієслова для *Present* та *Past Indefinite* пов'язане, з одного боку, з вирівнюванням заперечних дієслівних форм за аналітичним типом, а з іншого – з тенденцією до чіткого оформлення предикативного зв'язку. Ці форми повністю закріплюються у мові до кінця XVII ст. З другої половини XVII ст. з'являються стягнені форми *don' t , haven' t , won' t :*

Your divisions don' t come within the reach of the law for a divorce [245; 249].

Крім того, для давньоанглійською та середньоанглійської мови була характерна полінегативність. Полінегативні речення створювалися шляхом з'єднання дієслівного заперечення із заперечним займенником чи прислівником, а також в результаті вживання двох або трьох заперечних займенників чи прислівників без заперечення при дієслові. Цей тип побудови переважає у середньоанглійській мові в тих реченнях, де виступає щонайменше два заперечних узагальнюючих члени: два заперечних займенника або прислівника, заперечений прислівник та заперечний займенник:

4.121) *OE & icc ne mihhte nohht min ferrs Aȝȝ wiþþ Goddspelless wordess* (Ormulum).

4.122) *OE Nan word tatt swiþe wel ne be To trowwenn & to follȝhenn* (Ormulum).

4.123) *ME Taak youre disport, I wol not leve no talys,*

I knowe yow for a trewe wyf, dame Alys (The Cantenbury Tales).

4.124) *ME It is nat honeste, it may nat avaunce,*

For to deelen with no swich poraille (The Cantenbury Tales).

Проте навіть у період найбільш інтенсивного вживання полінегативних речень один з типів мононегативної побудови – речення з одним заперечним узагальнюючим членом зберігається:

Non man was i - cumen

У ранньоновоанглійській мові починається новий етап розвитку заперечних речень: замість переважно полінегативної побудови приходить обов'язкова мононегативна побудова, яка включає різні засоби негації:

4.125) *NE Which then our leisure would not let us hear,*

Against the Duke of Norfolk, Thomas Mowbray? (King Richard II).

4.126) *NE And let him be no kinsman to my liege,*

I do defy him, and I spit at him (King Richard II).

4.127) *NE In peace was never gentle lamb more mild,*

Than was that young and princely gentleman (King Richard II).

4.128) *NE Having my freedom, boast of nothing else*

But that I was a journeyman to grief? (King Richard II).

4.129) *NE Of neither, girl:*

For of joy, being altogether wanting (King Richard II).

4.130) *NE And never show thy head by day nor light.*

Lords, I protest, my soul is full of woe (King Richard II).

4.131) *NE But neither my good word nor princely favour:*

With Cain go wander through shades of night (King Richard II).

Паралельно до цього типу мононегативної побудови розвивався й інший: спосіб заперечення при дієслові і позитивним узагальнюючим членом:

1) *He had not spared any of them...*
2) *... but yet he wolde not sett any such charges vppon the nobles for fere of rebellion.*
3) *We have not yet bin seen in any house.*

Поява цього типу свідчить про дві тенденції: про розмежування заперечних та узагальнюючих займенників та прислівників, а також про утворення особливого типу заперечення – предикативного, тобто заперечення при одному із членів предикативного комплексу.

В XVI ст. відмічено розмежування предикативного та непредикативного заперечення:

а) предикативне заперечення – це тип заперечення, який вживався при підметі чи присудкові;

б) непредикативне заперечення – це тип заперечення, який вживався при другорядних членах речення.

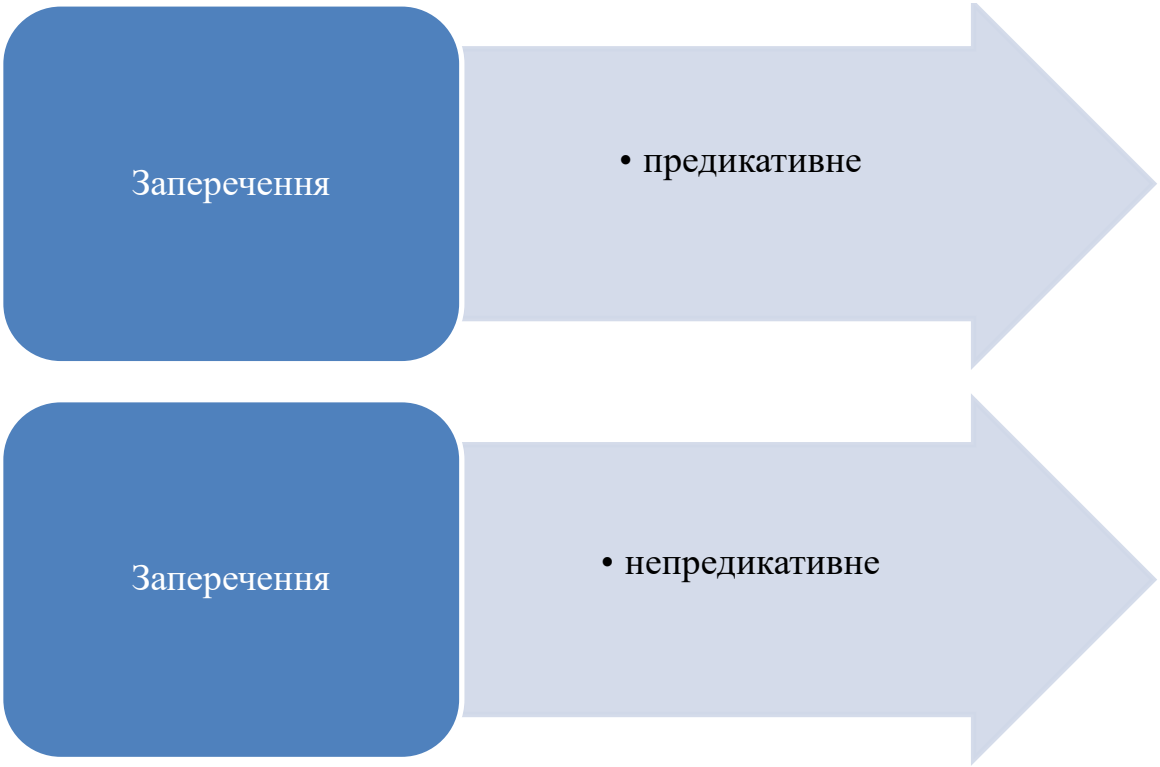

Рис. 4.1. Типи заперечення в новоанглійській мові

Це розмежування відповідає новому етапу розвитку простого речення, коли виробляються засоби чіткої передачі відносин між членами предикативного комплексу – підметом та присудком, встановлюється чіткий порядок слів, з’являється *do* в питальних реченнях.

У реченнях з декількома заперечними узагальнюючими членами (з заперечними займенниками чи прислівниками) з'являється тенденція до вживання граматичного показника заперечення тільки один раз – при одному з членів предикативного комплексу, тобто в складі підмета чи присудка:

Thus play I in one person many people,

And none contented: sometimes am I king (King Richard II).

Thy pains, Fitzwater, shall not be forgot;

Right noble is thy merit, well I wot (King Richard II).

Одночасно відбувається протиставлення заперечного та стверджувального у реченні, що виразилося у вживанні другорядних узагальнюючих членів речення в позитивній формі:

I cannot but be sad; so heavy sad

As, though on thinking on no thought I think (King Richard II).

Чітке протиставлення предикативного і непредикативного заперечення в реченнях з узагальнюючими членами, яке виникло в період становлення аналітичного способу оформлення різних типів простого речення, призвело до зміни змісту заперечних речень: з цього часу (з кінця XVI ст.) граматичною ознакою заперечного речення стає не наявність заперечного займенника або прислівника, а наявність заперечення при одному з членів предикативного комплексу. Речення з запереченням при другорядному членові речення слід розглядати як стверджувальні. Таким чином, у кінці ранньоновоанглійського періоду заперечні речення формуються двома типами:

1) заперечні речення із запереченням в складі підмета :

Nothing could prevent him from going there.

Not a word was said on either side.

2) заперечні речення із запереченням в складі присудка:

She should not go there.

В кінці ранньоновоанглійської спостерігається в основному вживання предикативного заперечення, тобто речень із заперечним елементом в складі присудка чи підмета.

На кожному етапі розвитку мови заперечення було представлене також морфологічно (синтетично) – за допомогою спеціальних афіксів: префіксів та суфікса. Деякі префікси збігалися у давньоанглійській, середньоанглійській та новоанглійській мові.

Найпоширенішими є префікси *un-, in- (im-, ir-, dis-, mis-),* які здебільшого приєднуються до прикметникової, рідше іменникової, дієслівної, прислівникової основ та утворюють слова заперечної семантики: *unseen, inutterable, impure, irregular, disarmed, miscreated*. Суфікс *-less* сполучується головним чином з іменниковими, рідше дієслівними основами та утворює прикметники заперечної семантики: *matchless, numberless, restless, resistless*.

1) Заперечний префікс *un-* виражає комплементарні та протилежні зв'язки ***un- + Adj.***

→ *(unwilling, unrelated, unattempted, unconsumed, unlike, unconquerable, unusual, unblest, unhappy, uneasy, unheard, uncompounded, unfrequented, unsung, unfurled, unmoved, undoubted, unadorned, untaught, unenvied):*

4.132) *In this unhappy Mansion, or once more* (Paradise Regained, Book 1, 268).

2) заперечний префікс *in-* :

in- + Adj.

→ *(inmost, invisible, inglorious, infernal, incessant, innumerable, incorporeal, inaccessible, incorruptible, infinite, infixed, inutterable):*

4.133) *Invisible, except to God alone* (Paradise Regained, Book 8, 684).

3) заперечний префікс надає *im-* :

im- + Adj. / im- + Adv. / im- + N. / im- + V.

→ *(immortal, immeasurable, immense, impossible, impaled, imbosom'd, immutably, impure, impostor, immortalitie, impaired, impart, immutable, imblazed, imbosomed):*

4.134) *Immortal vigor, though opprest and fall'n* (Paradise Regained, Book 2, 13).

4.135) *Since Reason not impossibly may meet* (Paradise Regained, Book 9, 360).

4.136) *Quaff immortalitie and joy, secure* (Paradise Regained, Book 5, 638).

4.137) *The Sun that light imparts to all, receives* (Paradise Regained, Book 5, 423).

4) заперечний префікс *ir-*:

ir- + Adj.

→ *(irrational, irresolute, irresistible, irregular, irriguous, irreverent):*

4.138) *Thir inward lost: Witness th' irreverent Son* (Paradise Regained, Book 12, 101).

5) заперечний префікс *dis-*:

dis- + V. / dis- + N. / dis- + Adj.

→ *(discover, disdain, dislike, dispose, dissolution, displace, disenthrone, disagree, disgorge, disdainful, disobeying, disarmed, disarrayed, disjoin, disorder):*

4.139) *Good reason was thou freely shouldst dislike* (Paradise Regained, Book 8, 443).

4.140) *Then was not guiltie shame, dishonest shame* (Paradise Regained, Book 4, 313).

4.141) *Light shon, and order from disorder sprung* (Paradise Regained, Book 3, 713).

6) заперечний префікс *mis-*:

mis- + N. / mis- + V. / mis- + Adj.

→ *(mischief, misdeed, misfortune, misrule, mishap, mistrust, misinform, misdeem, misthought, miscreated, misjoyning):*

4.142) *As some misfortune brings him, or mistake* (Paradise Regained, Book 10, 900).

4.143) *She dictate false, and misinforme the Will* (Paradise Regained, Book 9, 355).

4.144) *To imitate her; but misjoyning shapes* (Paradise Regained, Book 5, 111).

7). *N. + -less = Adj.*

→ *(fearless, doubtless, ceaseless, formless, faithless, hopeless, bottomless, endless, boundless, nathless, numberless, dauntless, matchless, resistless, restless, useless, regardless, starless, lifeless)*:

4.145) *The flaming Seraph fearless, though alone* (Paradise Regained, Book 5, 875).

4.146) *O're Heav'ns high Towrs to force resistless way* (Paradise Regained, Book 2, 62).

Основною спільною рисою вираження заперечення у трьох періодах англійської мови є його вираження за допомогою заперечної частки, а відмінною – можливість приєднання заперечної частки до дієслів та як результат утворення заперечних слів притаманне лише давньоанглійській мові.

Висновки до розділу 4

Відповідно до періодизації англійської мови дібрані тексти для аналізу, поділені на три групи: тексти давньоанглійського, середньоанглійського та ранньоновоанглійського періодів.

Жанрова класифікація текстів давньоанглійської мови здійснювалася на підставі сюжету та його орієнтації на відображення певного кола подій та явищ, яка включає героїчний епос (центральне місце займають боротьба з чудовиськами, племінні чвари), героїчні елегії (центральне місце займає психологічний стан людини, яка втратила свого короля чи близьких і гостро відчуває свою самотність), релігійний епос (обробка сюжетів біблійних легенд і життя святих), історичні пісні (присвячені поетичній розповіді про реальні події).

Жанрова класифікація творів середньоанглійської мови здійснена на основі відбору пам’яток у формі віршованої розповіді, що є характерною для даного періоду. „Кентерберійські оповідання” є абсолютно ренесансною (за типом) енциклопедією англійського життя XIV ст., і разом з тим – енциклопедією поетичних жанрів часу: куртуазна повість, побутова новела, народна балада, пародія на лицарську авантюрну поезію, дидактичне оповідання у віршах.

Для інтегрального аналізу текстових особливостей новоанглійських текстів відібрано жанр п’єс та епічних поем релігійної та світської тематики, пов’язані з англійською історією. Релігійні, політичні, наукові диспути, автобіографічні мотиви, складні та суперечливі риси особистості XVII ст. характерні для творів даного періоду.

Текстотвірна функція заперечення давньоанглійського періоду включає: вираження заперечення дії, фізичної здатності суб’єкта та уточнення. У середньоанглійський період частотним маркером текстотвірної функції заперечення виступають прикметникові деривативи з заперечним афіксом, що дає можливість актуалізувати компонент заперечення „відсутність емоційного стану людини”. Зазначені прикметникові лексеми можуть бути також

репрезентантами концепту “BAD”. Заперечні засоби виконують у реченні відповідно синтаксичну функцію предикатива, об’єкта, обставини часу та місця. Текстотвірна функція заперечення ранньоновоанглійського періоду слугує для вираження уточнення, заперечення дії, заперечення проміжку часу, заперечення місця, заперечення способу дії, заперечення наміру.

Основні положення розділу відображені у шести одноосібних публікаціях [65; 66; 69; 73; 76; 77] автора.

ВИСНОВКИ

Категорія заперечення є однією з універсальних мовних категорій. Аналіз різних поглядів на природу і сутність заперечення в логіко-філософському і лінгвістичному аспектах, а також критичний аналіз фактологічного матеріалу дають можливість зробити висновок про те, що феномен заперечення складний і поліаспектний. Історія розробки даного питання має давню традицію.

Протиріччя поглядів логіків на проблему заперечення обумовлені широким розумінням заперечення як вираження ідеї відсутності. Недостатня розробленість логічного заперечення не могла не позначитися на результатах дослідження заперечення у лінгвістиці.

Мовна категорія заперечення має логіко-філософське начало, так як вона є однією з фундаментальних операцій мислення, що відбуваються в мові. В самому загальному вигляді заперечення потрактовано як констатація відсутності предмета, ознаки, явища, дії, виражена мовними засобами. Його сутність визначається в різних аспектах:

- як суб’єктивний прояв людської психіки,
- як вираз об’єктивної роз’єднаності,
- як показник з функцією відхилення або корекції думки адресата,
- як вираз відсутності об’єктивного зв’язку,
- як форма прояву предикативності, як особлива негативна модальність.

Заперечення є елементом значення речення, який вказує на те, що зв’язок між компонентами речення, на думку мовця, реально не існує. Іншими словами, відповідне стверджувальне речення відкидається мовцем як помилкове.

Моделювання функціонально-семантичної парадигми заперечення вирізнило рівні вираження заперечення:

- морфологічний,
- лексико-граматичний,
- синтаксичний.

На морфологічному рівні заперечення виражається у вигляді афікса в складі повнозначного дієслова, частки, спеціального допоміжного заперечного дієслова. На семантичному рівні воно здатне експлікуватися в англійській мові за допомогою комбінації із заперечної частки та допоміжного дієслова, спеціального дієслова-оператора, займенників, прислівників, сполучників заперечної семантики. На синтаксичному рівні заперечення виявляється у вигляді:

- простих (мононегативних речень) та
- складних (полінегативних речень) лексичних та граматичних конструкцій.

Відповідно до належності маркера заперечення певному членові речення, розрізняють:

1) Загальне заперечення, де заперечується дієслово-присудок і таким чином ціле речення набуває негативного значення.

2) Часткове заперечення: заперечення певного члена речення, крім присудка, а саме:

2.1) заперечення підмета;

2.2) заперечення присудка;

2.3) заперечення додатка;

2.4) заперечення обставини.

Засобами вираження заперечення в реченні виступає:

- заперечна частка, яка відноситься до дієслова *(OE ne, næs, nalles, nealles, nales, nealles, na; ME not, nat; NE not);*
- заперечна частка *(OE no, nænig; ME no; NE no);*
- заперечні займенники *(OE nænig; ME nothyng, noon, nought; NE nothing, nobody, no - one, none);*
- заперечні прислівники *(OE næfre; ME nevere, never, nowher; NE never і nowhere);*
- заперечні сполучники *(OE ne; ME neither, nor, neither...nor; NE neither, nor, neither...nor).*

Домінантами кожної субпарадигми заперечення виступає заперечна частка:

- у давньоанглійській мові – *ne* (459);

- у середньоанглійській мові – *nat/not* (465);

- у ранньоновоанглійській мові – *not* (835).

Під впливом процесів фонетичної атракції частка слабшала і приєднувалась проклітично до інших дієслів. У результаті – утворювала дієслова заперечної семантики, які доповнювали функціонально-семантичну парадигму заперечення, здебільшого у давньоанглійській мові:

- ***nabban*** *(næbbe, nafast, næfst, næft, nænige, næfþ, nabbaþ, næfdest, næfde, nafa, næbben, næfd) < ne + habban (not to have, to be without);*

- ***nytan*** *(nāt, nāst, nyton, nyte, neton, niton, nyste, nysse, nystest, nysstest, nesse, nestest, nysðon, nyston, neston, nytende, nytendum) < ne + witan (not to know);*

- ***næs*** *(nǽre, nǽron, nǽran) < ne + wæs (was not)*;

- ***nyllan*** *(nylle, nelle, nellan, nelt, nellaþ, nyllaþ, nellendes) < ne + willan (not to wish to do)).*

Морфологічні способи вираження заперечення представлені двома типами – суфіксальним і префіксальним, причому, префіксальна форма має більш широке застосування, оскільки на кожному етапі розвитку мови у структурі текстів зафіксовано вживання різноманітних префіксів заперечної семантики та превербів, а саме:

- у давньоанглійській мові – *mis-, for-, un-, wan-, gain-, wip-, -læss*;

- у середньоанглійській мові – *un-, for-, mis-, wip-, -læss*;

- у ранньоновоанглійській мові – *un-, in- (im-, ir-, dis-, mis-), -less*.

Преверби формували спеціальне англійське заперечення: частка → преверб → функціональна частина мови. Функціональна частина мови у поєднанні з допоміжним та основним дієсловом є найпоширенішим способом утворення заперечного речення.

У процесі своєї еволюції англійська мова змінює одну систему заперечення на іншу. Зазначений мовно-історичний процес виявляє чіткий циклічний характер як наслідок парадигматичних пересувів: функціональне ослаблення первинного заперечення, вимагає його підсилення іншим словом, яке поступово десемантизується, а з часом цілком витісняє архаїзоване заперечення.

Текстовий аналіз виокремив основні функції, які виконує заперечення у реченні. Він свідчить про те, що репрезентанти заперечення володіють значним функціонально-семантичним потенціалом у структурі речення, тексту. Речення, де присудки оформлені формантами негації, сприяють формуванню синтаксичної парадигми по лінії заперечення/твердження. На парадигматичному рівні форми стверджувальних та заперечних речень формують опозицію. Під час кореляції із стверджувальними конструкціями, останні виражають також оппозитивні значення, такі як:

- дія/недія,
- наявність/відсутність,
- існування/неіснування,
- належність/неналежність,
- можливість/неможливість,
- згоду/незгоду.

Перспективами подальшого дослідження є аналіз функціонально-семантичного потенціалу заперечення в давньоанглійській, середньоанглійській, новоанглійській та сучасній англійській мові на прикладі двох різних типів дискурсу, вирізнення особливостей функціонування опозиції «заперечення – ствердження».

Вивчення засобів заперечення у декількох типах дискурсу дасть змогу встановити та порівняти морфологічні, семантичні й дистрибутивні особливості заперечних форм у синхронії та діахронії. Семантико-синтаксична характеристика речень зі значенням заперечення передбачає побудову

парадигми простого речення щодо ствердження та заперечення, а також парадигму складного речення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Спеціальна література

1. Агапова С. А. Отрицательные местоимения и наречия в свете теорий актуального членения и сверхфразовых единств : На материале немецкого языка : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / С. А. Агапова. – Иваново, 1999. – 188 с.

2. Адмони В. Г. Полевая природа частей речи (на материале числительных) / В. Г. Адмони // Вопросы теории частей речи (на материале языков различных типов). – Л., 1964. – С. 111–117.

3. Алексеев П. В. Философия: Учебник / П. В. Алексеев, А. В. Панин. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. – 608 с.

4. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке: учеб. пособ. / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 416 с.

5. Алефиренко Н. Ф. Теория языка. Вводный курс : учеб. пособ. [для студ. филол. спец. высш. учеб. завед.] / Н. Ф. Алиференко. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 384 с.

6. Алигусейнова Ф. Ш. Типология отрицания в лезгинском и английском язиках : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 „Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Ф. Ш. Алигусенова. – Махачкала, 2007. – 153 с.

7. Амосова Н. Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка / Н. Н. Амосова. – М. : Издательство литературы на иностранных языках, 1956. – 220 с.

8. Анисимов И. И. История английской литературы / И. И. Анисимов. – Москва-Ленинград : Издательство Академии Наук СССР, 1953. – Том II – 296 с.

9. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики (краткий очерк) / Ю. Д. Апресян. – М.: Просвещение, 1966. – 301 с.

10. Аристотель Категории / Аристотель. – М. : Государственное социально-экономическое издательство, 1939. – 120 с.

11. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике : учеб. пособие / И. В. Арнольд. – М. : Высш. шк., 1991. – 140 с.

12. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл : логико-семантические проблемы / Н. Д Арутюнова. – 4-е изд. – М. : Едиториал УРСС, 2005. – 384 с. („Лингвистическое наследие XX века”).

13. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата / Н. Д. Арутюнова // Известия. АН СССР. Серия лит-ры и языка. – Москва, 1981. – Т.37. – №4. – С. 56–68.

14. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека: [монография] / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 895 с.

15. Астапенко Е. В. Высказывания о ситуациях запрета : Как феномен английского языка и как феномен американской культуры : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Е. В. Астапенко. – Тверь, 2004. – 147 с.

16. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Иностр. литература, 1955. – 416 с.

17. Бахарев А. И. Отрицание в логике и грамматике / А. И. Бахарев. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1980. – 77 с.

18. Бахарев А. И. Отрицание в русском языке :Сущность, способы выражения, история развития и соврем. состояние : дисс. на соискание учен. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.02 „Языки народов Российской Федерации” / А. И. Бахарев. – Гулистан, 1996. – 385 с.

19. Белайчук О. С. Типологически релевантные особенности концепта отказа/отрицания и контрастивный анализ семантики глаголов отказа/отрицания в английском и шведском языках : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 „Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / О. С. Белайчук. – Москва, 2004. – 311 с.

20. Белякова И. П. Исследование участия просодии в механизмах восприятия речи : экспериментальное психологическое исследование : автореферат дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.19 ,,Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика”/ И. П. Белякова. – Ленинград, 1991. – 15 с.

21. Белова Л. А. Статус отрицательных слов в системе частей речи :На материале немецкого и русского языков : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 ,,Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Л. А. Белова. – Челябинск, 2005. – 180 с.

22. Блох М. Я. Теоретическая грамматика английского языка: Учебник. для студентов филол. фак. ун-тов. и фак. англ. яз. Педвузов / М. Я. Блох. – М. : Высшая школа. – 383 с.

23. Блошенко Ю. В. Функционально-семантическое поле отрицания в современном русском языке : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 ,,Русский язык” / Ю. В. Блошенко. – Таганрог, 1999. – 130 с.

24. Блумфилд Л. Язык / Л. Блумфилд; под. ред. и с предисл. М. М. Гухман; [пер. с англ. Е. С. Кубрякова, В. П. Мурат] ; коммент. Е. С. Кубряковой. – 2-е изд., стер. – М. : УРСС, 2002. – 606, [1] с. – **(**Лингвистическое наследие XX века).

25. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М.: Изд-во ,,Прогресс”, 1974. – 448 с.

26. Бондарко А. В. Вид и время русского глагола (значение и употребление) / А. В. Бондарко. – М. : Просвещение, 1971. – 239 с. (С. 64-174).

27. Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1983. – 208 с.

28. Бондарко А. В. Теория значения в системе функциональной грамматики : на материале русского языка / А. В.Бондарко. – М. : Языки

славянской культуры, 2002. – 736 с. (Studia philologica) (Рос. Академия наук. Ин-т лингвистических исследований).

29. Борзенок Н. В. Отрицание в системе языка и текстовой деятельности : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика” / Н. В. Борзенок. – Краснодар, 1998. – 186 с.

30. Бруннер К. История английского языка / К. Бруннер; [пер. с нем. С. Х. Васильевой; под ред. Б. А. Ильиша]. – М. : Издательство ИНОСТРАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ, 1955. – 322 с.

31. Булах Н. А. К вопросу о выражении грамматической категории отрицания в индоевропейских языках / Н. А. Булах // Уч. записки Яросл. пед. ин-та. – Ярославль, 1957. – Вып. 3. – С. 27–85.

32. Варбот Ж. Ж. Славянские представления о скорости в свете этимологии (к реконструкции славянской картины мира) / Ж. Ж. Варбот // Славянское языкознание : XII Международный съезд славистов. Краков, 1998 г. : Доклады российской делегации. – М., 1998. – С.115–129.

33. Владимирская Л. М. Статус категории утверждения/отрицания в современном немецком языке : дисс. на соискание учен. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Л. М. Владимирская. – Санкт-Петербург, 1999. – 464 с.

34. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов’янських мов / О. С. Мельничук – К. : Наукова думка. – 1966. – 596 с.

35. Воркачев С. Г. Концепт как «зонтиковый термин» / С. Г. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация. – М., 2003. – Вып. 24. – С. 5–12.

36. Воркачев С. Г. Методологические основания лингвоконцептологии / С. Г. Воркачев // Теоретическая и прикладная лингвистика. – Воронеж, 2002. – Вып. 3. – С. 79–95. – (Аспекты метакоммуникативной деятельности).

37. Воркачев С. Г. Концепт счастья: понятийный и образный компоненты / С. Г. Воркачев // ИАН СЛЯ. – 2001. – Т. 60, № 6. – С. 47–58.

38. Ворожищева Т. А. Нестандартные модальные конструкции отрицания в современном испанском языке : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 ,,Романские языки” / Т. А. Ворожищева. – Санкт-Петербург, 2006. – 166 с.

39. Гак В. Г. К проблеме семантической синтагматики / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1972. – С. 367–395.

40. Гак В. Г. К типологии и методике историко-семантических исследований (на материале лексики французского языка) / В. Г. Гак, М. А. Бородина. – Л. : Наука, 1979. – 232 с.

41. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – Изд. 8-е. – М. : Либроком, 2014. – 144 с.

42. Гегель Наука логики в 3-х томах / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Издательство социально-экономической литературы «Мысль», 1972. – Т. 3. – 371 с. (АН СССР. Ин-т философии. Философское наследие).

43. Голованова О. М. Отрицание в предложениях характеризации современного французского языка : автореферат дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 ,,Романские языки” / О. М. Голованова. – Москва, 1997. – 23 с.

44. Головнева Ю. В. Конструкции запрещения в современном английском языке и их роль в тексте : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 ,,Германские языки” / Ю. В. Головнева. – Москва, 2001. – 225 с.

45. Головин Б. Н. Введение в языкознание / Б. Н. Головин. – Изд. 3-е, испр. – М. : Высшая школа, 1977. – 311 с.

46. Громоздова Л. В. Модальность утверждения и отрицания в английском и русском языках : Лингвопрагматический аспект : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 ,,Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Л. В. Громоздова. – Краснодар, 2000. – 227 с.

47. Гухман М. М. Сравнительная грамматика германских языков / М. М. Гухман. – М. : Наука, 1966. – Т. 4. – 496 с.

48. Даниленко В. П. Методы лингвистического анализа : курс лекций / В. П. Даниленко. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 280 с.

49. Дельбрюк Б. Введение в изучение языка: Из истории и методологии сравнительного языкознания / Б. Дельбрюк. – М. : УРСС Эдиториал, 2003. – 152 с.

50. Дронова И. А. Модусные категории ASSERTION / NEGATION в современном английском языке : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / И. А. Дронова. – Иркутск, 2012. – 193 с.

51. Єльмслєв Л. Пролегомены к теории языка: [пер. с англ. / сост. В. Д. Мазо] / Л. Єльмслєв. – М.: КомКнига, 2006. – 248 с. (Лингвистическое наследие XX века).

52. Энгельс Ф. Диалектика природы / Ф. Энгельс. – М. : Госполитиздат, 1953. – 353 с.

53. Евсина М. В. Двойное отрицание в простом предложении: на материале английского языка: автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата филологических наук: спец. 10.02.04 „Германские языки”/ М. В. Евсина. – Воронеж, 2006. – 18 с.

54. Есперсен О. Философия грамматики: [пер. с англ. В. В. Пассека и С. П. Сафронова] / О. Есперсен. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1958. – 406с.

55. Жлуктенко Ю. О., Яворська Т. А. Вступ до германського мовознавства / Ю. О. Жлуктенко, Т. А. Яворська. – Вид. 2-е, доп. – К. : Вища школа, 1978. – 166 с.

56. Жукова Н. А. Иллокутивная семантика и функции актуального членения отрицания not : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Н. А. Жукова. – Иваново, 1995. – 189 с.

57. Зализняк А. А. Семантическая деривация в синхронии и диахронии : проект «Каталога семантических переходов» / А. А. Зализняк // ВЯ. – 2001. – №2. – С. 13–25.

58. Захарчук І. О. Дистрибуція оператора NOT у реченні / І. О. Захарчук // Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Наукові записки Національного університету „Острозька академія” (м. Острог, 22-23 квітня 2010 р.). – Острог : Видавництво Національного університету „Острозька академія”, 2010. – Вип. 13. – С. 243–249. – (Серія „Філологічна”).

59. Захарчук І. О. Концепт „заперечення”: до постановки проблеми / І. О. Захарчук // Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів (м. Луцьк, 12-13 травня 2010 р.). – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – Т. 1. – С. 322–323.

60. Захарчук І. О. Полінегативне заперечення у давньоанглійській мові / І. О. Захарчук // Науковий вісник : збірник наукових праць / редкол. : В. К. Євдокименко [та ін.]. – Чернівці : Технодрук, 2010. – Вип. 2 (3). – С. 68–73. – (Гуманітарні науки).

61. Захарчук І. О. Типологія дистрибуції оператора NOT в авторському дискурсі / І. О. Захарчук // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / редкол. : М. Ф. Гетьманець [та ін.]. – Чернівці : Книги – XXI, 2010. – Вип. 22. – Т. 1. – С. 171–174. – (Філологічні науки).

62. Захарчук І. О. Ядерні складові давньоанглійської парадигми заперечення / І. О. Захарчук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки / редкол. : Г. Л. Аркушин [та ін.]. – Луцьк : Видавництво ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. – Вип. 7. – С. 19–22. – (Філологічні науки).

63. Захарчук І. О. Дієслова із заперечною проклітикою у давньоанглійських текстах / І. О. Захарчук // Науковий вісник Волинського

національного університету імені Лесі Українки / редкол. : Г. Л. Аркушин [та ін.]. – Луцьк : Видавництво ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. – Вип. 3. – Т. 2. – С. 37–41. – (Філологічні науки).

64. Захарчук І. О. Давньоанглійська парадигма вираження заперечення / І. О. Захарчук // Сучасні напрямки лінгвістичних досліджень міжкультурної комунікації та методики викладання іноземних мов : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих науковців (м. Житомир, 24 лютого 2012 р.) / за заг. ред. В. В. Жуковської, О. А. Черниш. – Житомир : Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2012. – С. 169–171.

65. Захарчук І. О. NOT-дистрибуція в дискурсі Джефрі Чосера / І. О. Захарчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / редкол. : С. Д. Абрамович [та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. – Вип. 29. – Т. 2. – С. 155–157. – (Філологічні науки).

66. Захарчук І. О. Морфологічна парадигма заперечення у середньоанглійській мові (на матеріалі „Кентерберійських оповідань" Джефрі Чосера) / І О. Захарчук // Наукові записки / редкол. : А. М. Архангельська [та ін.]. – Острог : Видавництво Національного університету „Острозька академія", 2013. – Вип. 35. – С. 124–127. – (Серія „Філологічна").

67. Захарчук І. О. Синхронна площина заперечення в англійській мові / І. О. Захарчук // Сборник научных трудов SWorld „Современные направления теоретических и прикладных исследований '2013" : материалы международной научно-практической конференции / редкол. : А. Г. Шибаев [и др.]. – Одесса : КУПРИЕНКО, 2013. – Вып. 1. – Т. 24. – С. 3–8.

68. Захарчук І. О. Становлення афіксального заперечення у новоанглійській мові / І. О. Захарчук // Наукові записки / редкол. : О. Семенюк [та ін.]. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – Вип. 118. – С. 564–567. – (Серія: Філологічні науки (мовознавство)).

69. Захарчук І. О. Текстотвірна функція заперечення в новоанглійській мові (на матеріалі творів В. Шекспіра та Дж. Мільтона) / І. О. Захарчук // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки / редкол. : Н. О. Данилюк [та ін.]. – Луцьк : Видавництво СНУ ім. Лесі Українки, 2013. – Вип. 19. – С. 21–24. – (Філологічні науки).

70. Захарчук І. О. “No” dynamics in English / І. О. Захарчук // Нова філологія / редкол. : Г. Ф. Морошкіна [та ін.]. – Запоріжжя : ЗНУ, 2013. – Вип. 58. – С. 227– 230.

71. Захарчук І. О. On the diachrony of negation in English / І. О. Захарчук // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / редкол. : С. Д. Абрамович [та ін.]. – Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2013. – Вип. 32. – С. 152–155. – (Філологічні науки).

72. Захарчук І. О. Квантитативний аналіз заперечення / І. О. Захарчук // Науковий вісник БДФЕУ : збірник наукових праць / редкол. : В. І. Кушнерик [та ін.]. – Чернівці : БДФЕУ, 2014. – Вип. 8. – С. 19–23. – (Гуманітарні науки).

73. Захарчук І. О. Функція синтаксичного заперечення в текстах XI-XV ст. / І. О. Захарчук // Сучасний вимір філологічних наук : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 30-31 травня 2014 р.). – Львів : ЛОГОС, 2014. – Ч. ІІ. – С. 46–49.

74. Zakharchuk I. Etymology of negation markers / I. Zakharchuk // British Journal of Science, Education and Culture, Vol. 1, No. 1. – London : London University Press, 2014. – P. 189–194.

75. Захарчук І. О. Динаміка заперечення в англійській мові: методи дослідження / І. О. Захарчук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету / редкол. : С. В. Ківалов [та ін.]. – Одеса : Видавництво МГУ, 2015. – Вип. 15. – С. 46–48. – (Серія: Філологія).

76. Захарчук І. О. Функція лексичного заперечення в текстах XV-XVII ст. / І. О. Захарчук // Нове у філології сучасного світу : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 12-13 червня 2015 р.). – Львів : ЛОГОС, 2015. – С. 87–90.

77. Захарчук І. О. Функція морфологічного заперечення в текстах VII - XI ст. / І. О. Захарчук // Міжкультурна комунікація в європейському мовному вимірі : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Чернівці, 12-15 травня 2015 р.). – Чернівці : Технодрук, 2015. – С. 23–27.

78. Захарчук І. О. NOT-Operator's Functions in G. Chaucer's Discourse / І. О. Захарчук // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць / редкол. : Н. Г. Єсипенко [та ін.]. – Чернівці : РОДОВІД, 2015. – Вип. 740-741. – С. 62–65. – (Германська філологія).

79. Захарчук І. О. Заперечення як мовна категорія / І. О. Захарчук // Міжкультурна комунікація в європейському мовному вимірі : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції (м. Чернівці, 27 травня 2016 р.). – Чернівці : БДФЕУ, 2016. – С. 36–40.

80. Звегинцев В. А. История языкознания XIX – XX веков в очерках и извлечениях : в 2 ч. [уч. пос.] / В. А. Звегинцев. – М. : Просвещение, 1964. – 963 с.

81. Звегинцев В. А. Очерки по общему языкознанию / В. А. Звегинцев. – 2-е изд., испр. – М. : Эдиториал УРСС, 2009. – 384 с.

82. Звегинцев В. А. Предложение и его отношение к языку и речи / В. А. Звегинцев. – М. : Изд. Моск. ун-та, 1976. – 309 с.

83. Звегинцев В. А. Замечания о лексической синонимии / В. А. Звегинцев // Вопросы теории и истории языка. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. – С. 25–40.

84. Зимина М. В. Отрицательная частица NICHT в актуальном членении сверхфразового единства : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки" / М. В. Зимина. – Иваново, 2001. – 188 с.

85. Зиновьева И. Ю. Синтактико-семантический статус NICHT в первой позиции предполья в современном немецком языке : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки" / И. Ю. Зиновьева. – Нижний Новгород, 2003. – 219 с.

86. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка : учебник / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. – М. : Высш. школа, 1981. – 285 с.

87. Ибрагимова Р. Ш. Категория отрицания и ее выражение в даргинском языке : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.02 „Языки народов Российской Федерации (кавказские языки)” / Р. Ш. Ибрагимова. – Махачкала, 2003. – 168 с.

88. Ивин А. А. Логика: Учеб. пособие для студентов вузов / А. А. Ивин. – М. : ООО «Издательство Оникс»: ООО «Издательство «Мир и Образование», 2008. – 336 с.

89. Исследования по общей теории грамматики / [В. Н. Ярцева, Н. Д. Арутюнова, М. М. Гухман, Т. В. Булыгина, В. Г. Адмони]; под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Наука, 1968. – 296 с.

90. Казимянец Е. Г. Способы выражения отрицания в современном русском языке :билингвальный анализ : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 „Русский язык” / Е. Г. Казимянец. – Москва, 1987. – 243 с.

91. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант. – М. : Наука, 1999. – 653 с.

92. Калинина А. А. Категория утверждения/отрицания в функциональных типах предложений в современном русском языке: автореф. дис. на соискание ученой степени доктора филологических наук: спец. 10.02.01 „Русский язык” / А. А. Калинина. – Москва, 2011. – 45с.

93. Кардаш Л. В. Мовні засоби вираження заперечення і протиставлення в українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова” / Л. В. Кардаш. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – 18 с.

94. Кацнельсон С. Д. О грамматической категории / С. Д. Кацнельсон // Вестник ЛГУ. – 1948. – №2. – С. 114-134.

95. Кислякова Л. И. Высказывания со скрытым отрицанием в соременном немецком языке : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Л. И. Кислякова. – Калилин, 1981. – 185 с.

96. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.

97. Кобозева И. М. «Теория речевых актов» как один из вариантов теории речевой деятельности Текст. / И. М. Кобозева // Новое в зарубежной лингвистике. Теория речевых актов. Вып. 17. – М. : Прогресс, 1986. – С. 7-21.

98. Кокурина И. В. Логические частицы при глаголах в современном немецком языке : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / И. В. Кокурина. – Иваново, 2001. – 164 с.

99. Кондракова Ю. Н. Категория отрицания глагола в контексте развития индоевропейских и семитских языков : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 „Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Ю. Н. Кондракова. – Москва, 2011. – 253 с.

100. Константінова О. О. Статичні посесивні дієслова зі значенням заперечення в німецькій та українській мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 „Порівняльно-історичне та типологічне мовознавство” / О. О. Константінова. – Донецьк, 2006. – 22 с.

101. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история. Проблемы языкового изменения / Э. Косериу // Новое в лингвистике. – М., 1963. – Вып. 3. – С. 143-346.

102. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник / М. П. Кочерган. – 2-е вид., випр. і допов. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2006. – 464 с. – (Альма-матер).

103. Кочерган М. П. Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова) / М. П. Кочерган. – Львів : «Вища школа». – 1980. – 184 с.

104. Кочкина А. Н. Структурные и семантические особенности сложных предложений с противительным отношением в современном французском языке : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 ,,Романские языки” / А. Н. Кочкина. – Москва, 1984. – 176 с.

105. Красовская Н. В. Художественный дискурс в контексте когнитивно-деятельностного подхода к обучению иноязычному общению в высшей школе: культурно-образовательный аспект / Н. В. Красовская // Учебно-методическое пособие. – Саратов, 2011. – 58 с.

106. Красных В. В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность? (Человек. Сознание. Коммуникация) : [монографія] / В. В. Красных. – М. : Диалог МГУ, 1998. – 198 с.

107. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова– М. : Наука, 1981. – 200 с.

108. Кубрякова Е. С. Диахрония / Е. С. Кубрякова // Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 136.

109. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славян. культуры, 2004. – 555, [1] с. – (Язык. Семиотика. Культура).

110. Кущ О. П. Категорії ствердження і заперечення в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 ,,Українська мова” / О. П. Кущ. – Дніпропетровськ, 2002. – 18 с.

111. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Дж. Лайонз ; [пер. с англ. яз. под ред. и с предисл. В. А. Звегинцева]. – М. : Прогресс, 1978 (1992). – 543 с.

112. Лайонз Дж. Язык и лингвистика : Вводный курс (с вопросами и упражнениями) / Дж. Лайонз ; [пер. с англ. И. А. Муравьевой и Е. Г. Устиновой]. – 2-е изд. – М. : УРСС, 2009. – 320 с.

113. Левина Л. М. Неграмматические способы выражения отрицания : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Л. М. Левина. – Нижний Новгород, 1994. – 154 с.

114. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике / В. В. Левицкий. – Черновцы : Рута, 2004. – 190 с.

115. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница : Нова Книга, 2006. – 512 с.

116. Малина Г. В. Заперечення у давніх германських мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 „Германські мови” / Г. В. Малина. – Харків, 1998. – 18 с.

117. Мантыева Б. А. Отрицание в понятийной и языковой картине мира в личностном и художественном дискурсе: дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Б. А. Мантыева. – Москва, 2006. – 187 с.

118. Милосердова О. С. Косвенное и имплицитное отрицание в современном немецком диалогическом дискурсе: семантико-синтаксические и прагматические аспекты : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / О. С. Милосердова. – Тамбов, 2010. – 199 с.

119. Михайленко В. В. Парадигма імператива (на прикладі давньоанглійської та інших давньогерманських мов): [монографія] / В. В. Михайленко. – Чернівці: Рута, 2001. – 302 с.

120. Михайленко В.В. Переклад дискурс-оператора / В.В. Михайленко // Вісник Сумського державного університету. – Суми, 2007. – Т.2, №1.– С. 124-128.

121. Михайленко В.В. Про семантичну динаміку дискурсу / В. В. Михайленко // Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 185-186.

122. Михайленко В.В. Рангова концептуалізація в англійській мові / В.В. Михайленко // Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія (мовознавство). – Випуск XXI-XXII. – Івано-Франківськ, 2009. С. 13-15.

123. Мокра О. М. Заперечення у сучасній французькій мові: структурно-семантичні та функціональні параметри: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 „Романські мови” / О. М. Мокра. – Л., 2006. – 16с.

124. Музейник І. В. Семантичні, прагматичні та структурні особливості висловлювань із запереченням заперечення (на матеріалі сучасної французької мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 „Романські мови” / І. В. Музейник. – К., 2003. – 19 с.

125. Никифорова Л. В. Семантические и прагматические свойства отрицательных высказываний : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика” / Л. В. Никифорова. – Тверь, 2000. – 122 с.

126. Николаева М. Н. О соотношении семантического и прагматического аспектов отрицания : На материале англояз. текстов публицист. стиля : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / М. Н. Николаева. – Москва, 1995. – 182 с.

127. Новое в зарубежной лингвистике / [Т. М. Николаева, Х. Изенберг, К. Гаузенблаз, П. Сгалл, Й. Шмидт и др.] ; сост., общ. ред. и вступительная статья Т. М. Николаевой. – М. : Прогресс, 1978. – 479 с.

128. Общее языкознание: формы существования, функции, история языка / [А. А Уфимцева, Т. В. Булыгин, Н. Д. Арутюнова, Е. С. Кубрякова, Г. А. Климов, А. А. Леонтьев и др.] ; под ред. Б. А. Серебренникова. – М. : Наука, 1970. – 597 с.

129. Огнева Е. А. Когнитивное моделирование концептосферы художественного текста : [монография] / Е. А. Огнева. – Изд. 2-е, дополн. – М. : Эдитус, 2013. – 282 с.

130. Огрохина Е. А. Выражение отрицания в современном немецком словообразовании : дериваты с морфемой un- : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 ,,Германские языки” / Е. А. Огрохина. – Вологда, 1997. – 215 с.

131. Озерова Н. Г. Средства выражения отрицания в русском и украинском языках / Н. Г.Озерова. – Киев, 1978. – 156 с.

132. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. – М. : Прогресс, 1986. – С. 22-129.

133. Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики / Е. В. Падучева. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 607 с.

134. Падучева Е.В. К структуре семантического поля «восприятие» (на материале глаголов восприятия в русском языке) / Е.В. Падучева // ВЯ. – 2001. – № 4. – С. 23–44.

135. Падучева Е.В. Парадигма регулярной многозначности глаголов звука / Е. В. Падучева // ВЯ. – 1998. – № 5. – С. 3-23.

136. Падучева Е.В. Прагматические аспекты связности диалога / Е. В. Падучева // Серия литературы и языка. – М., 1982. – Т.41, №4. – С.305-313.

137. Панфілов В. З. Философские проблемы языкознания: Гносеологические аспекты / В. З. Панфилов. – М. : Наука, 1977. – 288с.

138. Паславська А. Й. Заперечення та сфери його дії: семантика, синтактика, прагматика, просодика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філол. наук: спец. 10.02.15 ,,Загальне мовознавство” / А. Й. Паславська. – К., 2006. – 24с.

139. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль. – М.: Издательство иностранной литературы, 1960. – 501 с.

140. Пенжиева Н. М. Лексико-морфемные и морфологические средства выражения категории отрицания в типологически разных языках :На материале туркменского языка в сопоставлении с руським : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 ,,Языки народов Российской Федерации (тюркские языки)” / Н. М. Пенжиева. – Ашхабад, 2001. – 141 с.

141. Петрова Ю. Н. Коммуникативно-семантическое моделирование конструкций с кумулятивным отрицанием : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.21 „Прикладная и математическая лингвистика” / Ю. Н. Петрова. – Москва, 2008. – 258 с.

142. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – 8-е изд. – М. : «Языки славянской культуры», 2001. – 432 с. – (Серия «Лингвистическое наследие XX века»).

143. Пилатова В. Н. Экспрессивное отрицание в современном английском языке : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / В. Н. Пилатова. – Санкт-Петербург, 2002. – 198 с.

144. Підіпригора Ю.Г. Функціональні характеристики заперечення в системі дієслівних перифраз сучасної іспанської мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 „Романські мови” / Ю.Г. Підіпригора. – К., 2001. – 19с.

145. Постоенко И. А. Ситуация несогласия/отказа в динамике английской речи : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / И. А. Постоенко. – Хабаровск, 2001. – 185 с.

146. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – М. : Просвещение, 1977. – Т. IV, вып. II : Глагол. – 406 с.

147. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – М. : Учпедгиз, 1958. – Т. 1-2. – 536 с.

148. Потебня А. А. Слово и миф / А. А. Потебня. – М.: Правда, 1989. – 624 с.

149. Прокофьева О. А. Функционально-семантические особенности категории отрицания в современном английском языке : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / О. А. Прокофьева. – Пятигорск, 2002. – 199 с.

150. Ревзин И. И. Модели языка / И. И. Ревзин. – М.: Издательство АН СССР, 1962. – 192 с.

151. Свекрова О. Ю. Особенности функционирования оппозиции "утверждение-отрицание" на уровне текста :на материале сонетов, английский язык : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / О. Ю. Свекрова. – Москва, 1988. – 184 с.

152. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712с.

153. Серебренников Б. А. Общее языкознание / Б. А. Серебренников. – М.: Наука, 1970. – 604 с.

154. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. – М. : Прогресс, 1986. – С. 170-194.

155. Серль Дж. Косвенные речевые акты / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. – М. : Прогресс, 1986. – С. 195-225.

156. Скребнев Ю. М. Основы стилистики английского языка / Ю. М. Скребнев. 2-е изд., испр. – М. : ООО «Издательство АСТ»: ООО «Издательство Астрель», 2000. – 224 с. (на англ. яз.).

157. Смирницкий А.И. Древнеанглийский язык/ А. И. Смирницкий. – М. : Изд-во МГУ, 1998. – 319 с.

158. Смирницкий А.И. Лекции по истории английского языка / А. И. Смирницкий. – М. : Добросвет, 2000. – 238 с.

159. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка / А. И. Смирницкий. – М. : Изд-во МГУ, 2000. –260 с.

160. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка / А. И. Смирницкий. – 2-е изд. – М. : Эдиториал УРСС, 2007. – 296 с. – (Серия: Из лингвистического наследия А. И. Смирницкого).

161. Соколов М. П. Семантика отрицательных слов и характер ее варьирования в системе репрезентативных и директивных речевых актов :на материале немецкого язика : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / М. П. Соколов. – Волгоград, 2009. – 171 с.

162. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Ф. де. Соссюр ; [прим., пер. с франц. С. В. Чистяковой]. – 2-е изд. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – 256 с. – (Лингвистическое наследие XX века).

163. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики/ Ю. С. Степанов. – М.: Наука, 1975. – 313 с.

164. Стойкова М. И. Семантика и функционирование категории отрицания, выраженной формальным показателем Не: В русском языке в зеркале болгарського : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык” / М. И. Стойкова. – Москва, 2001. – 136 с.

165. Сызранцева Л. М. Отрицание в семантической структуре предложения : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Л. М. Сызранцева. – Москва, 1995. – 196 с.

166. Татаровська О. В. Функціонування множинного заперечення в англійській мові (на матеріалі корпусів та мас-медійного дискурсу): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 „Германські мови” / О. В. Татаровська. – Львів, 2011. – 19с.

167. Трубачев О. Н. Этимологические исследования и лексическая семантика / О. Н. Трубачев // Принципы и методы семантических исследований. – М., 1976. – С. 147–179.

168. Трубачев О.Н. Историческая и этимологическая лексикография / О. Н. Трубачев // Теория и практика русской исторической лексикографии. – М., 1984. – С. 23–36.

169. Трубачев О. Н. Праславянское лексическое наследие и древнерусская лексика дописьменного периода / О. Н. Трубачев // Этимология. 1991-1993. – М. : Наука, 1994. – С. 3–23.

170. Трубачев О. Н. Приемы семантической реконструкции / О. Н. Трубачев // Сравнительно-историческое изучение языков разных семей. Теория лингвистической реконструкции. – М., 1988. – С. 197–222.

171. Трубачев О.Н. Реконструкция слов и их значение / О. Н. Трубачев // ВЯ. – 1980. – № 3. – С. 3–14.

172. Трубачев О.Н. Рецензия [на кн. Pfister M. Einfuhrung in die romanische Erymologie. Darmstadt, 1980] / О. Н. Трубачев // Этимология. 1981. – М. : Наука, 1983. — 192 с.

173. Тураева З. Я. Лингвистика текста / З. Я. Тураева // Текст: структура и семантика. – Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.». – М.: Просвещение, 1986. – 127 с.

174. Уилкс Й. Анализ предложений английского языка / Й. Уилкс // Новое в лингвистике. – М.: Радуга, 1983. – Вып. 12. – С. 208-227.

175. Урысон Е.В. Синтаксическая деривация и "наивная" картина мира / Урысон Е.В // ВЯ. – М., 1996. – № 4. – С. 25 – 38.

176. Урысон Е. В. Языковая картина мира *vs*. обиходные представления (модель восприятия в русском языке) / Е. В. Урысон // ВЯ. – М., 1998. – № 2. – С. 3–21.

177. Файрузова А. Р. Сопоставительный структурно-семантический анализ средств выражения отрицания в английском и русском языках : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 ,,Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / А. Р. Файрузова . – Уфа, 2015. – 167 с.

178. Фахретдинов Р. М. Ситуации отрицания в текстах современных французских авторов : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 ,,Романские языки” / Р. М. Фахретдинов . – Санкт-Петербург, 1997. – 20 с.

179. Фрумкина Р. М. Психолингвистика: учеб. пособ. / Р. М. Фрумкина. – М.: Академия, 2001. – 320с.

180. Хабекирова З. С. Морфологические способы выражения отрицания в разносистемных языках : На материале русского, английского и адыгейского языков : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 ,,Теория языка” / З. С. Хабекирова. – Майкоп, 2003. – 144 с.

181. Хайкова А. Б. Семантика вопросительного предложения с отрицанием в современном немецком языке : дисс. на соискание учен. степени

канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / А. Б. Хайкова. – Калинин, 1984. – 138 с.

182. Чернова П. А. Языковая форма и функции полемического высказывания (на материале современного немецкого языка) : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / П. А. Чернова . – Санкт-Петербург, 2009. – 199 с.

183. Шендельс Е. И. Отрицание как лингвистическое понятие (на материале немецкого языка) / Е. И. Шендельс // Уч. зап. МГПИИЯ. – М. : Т. XIX, 1959. – С.125-142.

184. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В Щерба. – 4-е изд. – М. : УРСС, 2008. – 432 с. – (Лингвистическое наследие XX века).

185. Шутова Т. А. Семантика отрицания и способы ее имплицитного выражения в русском языке : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык” / Т. А. Шутова. – Санкт-Петербург, 1996. – 163 с.

186. Якимова Е. А. Отрицание nicht/kein с прилагательными в современном немецком языке : Логика, семантика, прагматика : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Е. А. Якимова. – Иваново, 2003. – 209 с.

187. Austen J. How to Do Things with Words / J. Austen. – Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1962. – 185 p.

188. Endley M. J. Linguistic Perspectives on English Grammar: A Guilde For EFL Teachers. / M. J. Endley. – Information Age Publishing Inc. – The United States of America, 2010. – 481 p.

189. Fischer O. The Syntax of Early English / O. Fischer, A. van Kemenade, W. Koopman, W. van der Wurf. – Cambridge: CUP, 2000. – 341p.

190. Fisiak J. Historical Semantics-Historical Word-Formation. / J. Fisiak. – Berlin; New York; Amsterdam: Mouton, 1985. – 605 p. (Trends in Linguistics: Studies and Monographs, 29)

191. Gramley S., Pätzold K.-M. A Survey of Modern English / S. Gramley, K.-M. Pätzold. – 2nd Edition. – Routledge, 2003. – 416 p.

192. Gelderen van E. A History of the English Language / E. van Gelderen. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2006 – 334 p.

193. Ginzburg R. S., Khidekel S. S. et al. A Course In Modern English Lexicology / R. S. Ginzburg, S. S. Khidekel. – Second Edition, Revised and Enlarged. – M. : Высш. школа, 1979. – 269 с.

194. Hogg R. An Introduction to Old English / R. Hogg. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2002. – 163 p.

195. Horn L .R. A Natural History of Negation / L. R. Horn. – The University of Chicago Press, 1989. – 456 p.

196. Hough C., Corbett J. Beginning Old English / C. Hough, J. Corbett. – Palgrave McMillan, 2007. – 251 p.

197. Ilyish B. History of the English Language / B. Ilyish. – Л.: «Просвещение», 1972. – 351с.

198. Iyeiri Y. Aspects of English Negation / Y. Iyeiri. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2005. – 233 p.

199. Jackendoff R. An interpretative Theory of Negation / R. Jackendoff // Foundations of Language. No 5. – 1969. – P. 218-241.

200. Jackendoff R. On Some Questionable Arguments about Quantifiers and Negation / R. Jackendoff// Language. No 47. – 1971. – P. 282-297.

201. Jäger A. History of German Negation / A. Jäger. – Amsterdam, Philadelphia : J. Benjamins Publishing House, 2008. – 347 p.

202. Jäger G. Stage Levels, States, and the Semantics of the Copula / G. Jäger ; eds. Ewald Lang, Ljudmila Geist // ZAS Papers in Linguistics ; Kopula-Pradikativ-Konstruktionen als Syntax-Semantik-Schnittstelle. – 1999. – No. 14. – Pp. 65-94.

203. Jäger G. Towards an Explanation of Copula Effects / G. Jäger // ZAS Papers in Linguistics. – 2000. – No. 16.– Pp. 1-30.

204. Jespersen O. Negation in English and Other Languages / O. Jespersen. – Kbenhavn: General books, 2010. – 88 p.

205. Kahrel P. Aspects of Negation / P. Kahrel. – Amsterdam, 1996. – 188 p.

206. Kastovsky D. Historical English Syntax / D. Kastovsky. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1991. – 510 p.

207. Klima E. S. Negation in English / E. S. Klima // Fodor J., Katz J. The structure of language: Readings in the philosophy of language. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1964. – Pp.246-323.

208. Kukharenko V. A. Seminars in Style / V. A.Kukharenko. – M. : Higher School Publishing House, 1971. – 184 c.

209. Leech G. Explorations in Semantics and Pragmatics / G. Leech // Pragmatics and Beyond. Vol. 5. – Amsterdam: John Benjamin B.V., 1974. – 133 p.

210. Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. London – N.Y.: Longman, 1983. – 250 p.

211. Levinson S. Pragmatics / S. Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – 420 p.

212. Mathesius V. A Functional Analysis of Present Day English on a General Linguistic Basis. / V. Mathesius – edited by prof. Dr. Josef Vachek, Dr. Sc., Berlin: Mouton, 1975 – 229 p.

213. Mazzon G. A History of English Negation. / G. Mazzon. – United Kingdom: Pearson Education Limited, 2004 – 176 p.

214. Miestamo M. Standard Negation. The Negation of Declarative Verbal Main Clauses in a Typological Perspective / M. Miestamo. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2005 – 484 p.

215. Mykhailenko V. V. Functional Semantics of Tags in Discourse / V. V. Mykhailenko // Messages, Sages and Ages. Proceedings of the 2nd International Conference on British and American Studies. – Suceava: Editura Universitatii Suceava, 2006. – Pp. 725-732.

216. Negation in the History of English / Ed. by I. Tieken-Boon van Ostade, G. Tottie, W. van der Wurff. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1998. – 329 p.

217. Nevalainen T. An Introduction to Early Modern English / T. Nevalainen. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – 171 p.

218. Partee B. H. Negation, Conjunction and Quantifiers / B. H. Partee. // Foundations of Language. No 6. – 1970. – P. 153-165.

219. Quirk R. A Comprehensive Grammar of the English Language / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvick. – London & N.Y. : Longman Group Ltd., 1994. – 1780 p.

220. Quirk R. A Grammar of Contemporary English / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvick. – London & N.Y. : Longman Group Limited, 1980. – 1120 p.

221. Quirk R. A University Grammar of English / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvick. – Moscow: Vyssaja Skola, 1982. – 391 p.

222. Rastorgueva T. A. History of English. Учебник. 2-е изд. / T. A. Rastorgueva. – M.: ООО «Издательство Астрель», 2003. – 348с.

223. Rissanen M. The Position of Not in Early Modern English Questions / M. Rissanen // In Studies in Early Modern English. – N.Y.: Mouton de Gruyter, 1994. – Pp. 339-348.

224. Sweet H. A New English Grammar / H. Sweet. – Oxford: At the Clarendon Press, 1900. – Part 1. – 499 p.

225. The Norton Anthology of English Literature / M. H. Abrams. – New York London : Norton & Company, 1986. – Volume 1. – 2616 p.

226. Wagner-Nagy B. (szerk.). Chrestomathia nganasanica / B. Wagner-Nagy / Szeged; Budapest: SzTE Finnugor Tanszék / MTA Nyelvtudományi Intézet, 2002. – 306 p. – (Studia Uralo-Altaica: Supplementum 10.)

227. Williams Joseph M. Origins of the English Language : A Social and Linguistic History / J. M. Williams. – N. Y. : The Free Press: A Division Of Macmillan Publishing Co., Inc., 1975. – 422 pp.

II. Довідкова література

228. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.

229. Большой энциклопедический словарь. Языкознание / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е (репринтное) издание „Лингвистического энциклопедического словаря” 1990 года. – М : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 686 с. – (Серия: Большие энциклопедические словари).

230. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.

231. Губский Е. Ф. Краткая философская энциклопедия / Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. – М. : ИНФРА-М, 1994. – 576 с.

232. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов / Т. В. Жеребило. – 5-е, испр. и доп. – Назрань: ООО «Пилигрим», 2010. – 486 с.

233. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Наука, 1975. – 720 с.

234. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1985. – 399 с.

235. Философский энциклопедический словарь / [сост. и гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов]. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.

236. Философский словарь / [под ред. М. М. Розенталя]. – 3-е изд. – М. : Изд. политической литературы, 1972. – 496 с.

237. Bosworth J. An Anglo-Saxon Dictionary / J. Bosworth ; ed. and enlarged by T. Northcote, M. A. Toller. – Oxford : At the Clarendon Press, MDCCCLXXXII. – London : Henry Frowde OUP Warehouse, 1883. – 1302 p.

238. BNC: [Electronic resource] : text data base The British National Corpus. – Access mode: // http. : www.natcorp.ox.ac.uk/

239. COCA: [Electronic resource] : text data base Corpus of Contemporary American English. – Access mode : // http ://www.americancorpus.org/

240. Collins English Dictionary / [eds, Sandra Anderson ... et al]. – 9th ed. – Glasgow : HarperCollins, 2007. – 1872 p.

241. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics / D. Crystal. – 6th ed. – Glasgow: BLACKWELL PUBLISHING, 2008. – 529 p.

242. English-Old English dictionary [Electronic resource] /Англо-Староанглийский словарь. – Access mode : http://slovar-vocab.com/english/syn-vocab.html

243. Hall John R. Clark A Concise Anglo-Saxon Dictionary for the use of students / J. R. Clark Hall. – 2nd ed., revised and enlarged. – N.Y. : The Macmillan Company, 1916. – 371 p.

244. Kluge F. English Etymology : A Selected Glossary serving as an Introduction to the History of the English Language / F. Kluge, F. Lutz. – Strassburg : Karl J. Trübner, 1898. – 234 p.

245. Mayhew M.A. Concise Dictionary of Middle English From A.D. 1150 to 1580 / M.A. Mayhew, W.W. Skeat. – Oxford: At the Clarendon Press, 1888. – 272 p.

246. Merriam-Webster Webster's Third New International Dictionary, Unabridged / [editor in chief, Philip Babcock Gove and the Merriam-Webster editorial staff]. – Springfield, Mass. : Merriam-Webster, 2002. – 2662 p.

247. The American Heritage Dictionary of the English Language / [the editors of The American Heritage Dictionaries]. – 4th ed. – Boston : Houghton Mifflin Co., 2001. – 951 p.

248. The Concise Oxford Distionary of English Etymology [Electronic resource] / Edited by T. F. Hoad. –
Access mode : http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780192830982.001.0001/acref-9780192830982

249. The Middle English Compendium [Electronic resource] / [Chief Ed. Frances McSparran ...et al]. – University of Michigan Digital Library Production Service, 2001. – Access mode : http://quod.lib.umich.edu/m/med/

250. The Old-Engli.sh Dictionary [Electronic resource] / The Portal to the Language of the Anglo-Saxons. – Access mode : http://old-engli.sh/dictionary.php

251. Middle English dictionary [Electronic resource]. – Access mode : http://www.lexilogos.com/english/english_middle.htm

252. Modern English–Old English dictionary [Electronic resource]. – Access mode : http://www.majstro.com/dictionaries/English-Old%20English

253. Mueller Ed. Etymologisches Woerterbuch der Englischen Sprache / E. Mueller. – Coethen : Druck und Verlag von Paul Schettler, 1865. – 572 p.

254. Old English dictionary [Electronic resource]. – Access mode : http://www.lexilogos.com/english/english_old.htm

255. Online Etymology Dictionary [Electronic Resource] / [ed. by Douglas Harper]. – 2001. – Access mode : http://www.etymonline.com/

256. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Startvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. – Edinburgh Gate, Harlow: Longman, 2000. – 1779p.

257. Roget's II : the new thesaurus / [the editors of The American Heritage Dictionaries]. – 3d ed. – Boston : Houghton Mifflin Co., 1995. – 1200 p.

258. Skeat W.W. An Etymological Dictionary of the English Language / W. W. Skeat– Oxford : At the Clarendon Press, 1910. – 780 p.

259. Stratmann Francis Henry A Middle-English Dictionary containing words used by English writers from the twelfth to the fifteenth century / F. H. Stratmann, ed. by Henry Bradley. – a new ed., re-arranged, revised and enlarged. – Oxford : OUP, 1891. – 710 p.

260. Stratmann Francis Henry A Dictionary of the Old English Language, compiled from writings of the XII. XIII. XIV. AND XV. Centuries / F. H. Stratmann – 2nd ed. – London : Trübner & Co., 1873. – 596 p.

261. Sweet H. The Student’s Dictionary of Anglo-Saxon / H. Sweet – Oxford : At the Clarendon Press, 1897. – 219 p.

III. Джерела ілюстративного матеріалу

262. Beowulf [Electronic resource]. – Access mode: http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/oe.html

263. Chaucer G. The Canterbury Tales [Electronic resource]. – Access mode: http://www.librarius.com/index.html

264. Christ and Satan [Electronic resource]. – Access mode: http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/oe.html

265. Daniel [Electronic resource]. – Access mode: http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/oe.html

266. Exodus [Electronic resource]. – Access mode: http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/oe.html

267. Genesis A, B [Electronic resource]. – Access mode: http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/oe.html

268. Milton J. Paradise Lost [Electronic resource]. – Access mode:http://www.dartmouth.edu/~milton/reading_room/pl/book_1/index.shtml

269. Milton J. Paradise Regained [Electronic resource]. – Access mode: http://www.literature.org/authors/milton-john/paradise-regained/

270. Ormulum [Electronic resource]. – Access mode: https://archive.org/details/ormulumwithnotes01whituoft

271. The Fortunes & Misfortunes of the Famous Moll Flanders [Electronic resource]. – Access mode: http://www.gutenberg.org/files/370/370-h/370-h.htm

272. The Nativity [Electronic resource]. – Access mode: http://www.lib.rochester.edu/camelot/teams/nat20.htm

273. The Paris Psalter [Electronic resource]. – Access mode: http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/oe.html

274. Shakespeare W. King Richard [Electronic resource]. – Access mode: http://www.gutenberg.org/ebooks/1768

275. The Battle of Brunanburch [Electronic resource]. – Access mode:http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/oe.html

276. The Battle of Maldon [Electronic resource]. – Access mode:http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/oe.html

ДОДАТКИ

Додаток А

Лексико-граматична парадигма заперечення
у поемі Beowulf VII ст.

№ з/п	Давньоанглійський маркер заперечення	Відповідник у сучасній англійській мові	Кількість слововживань	Відсоток
1.	Ne	not, non, nor, neither	180	51,3%
2.	Næs	not	44	12,54%
3.	No	no, not, non	39	11,11%
4.	Wære (næs)	was not	18	5,13%
5.	Nalles	not, not at all	10	2,85%
6.	Næfre	never	8	2,28%
7.	Nealles	not, not at all	8	2,28%
8.	Næfre > Æfre	never	7	1,99%
9.	Nænig	not any, none, no	6	1,71%
10.	Nis > ne is	is not	5	1,42%
11.	Na	no, not, non	3	0,85%
12.	Nalas	not, not at all	3	0,85%
13.	Nan	not one, none, no, no man, nothing	2	0,57%
14.	Nat > nytan > ne witan	do not know	2	0,57%
15.	Nallas	not, not at all	2	0,57%
16.	Nam > ne eom	am not	2	0,57%
17.	Nære > næs	was not	2	0,57%
18.	Nelle > ne willan		2	0,57%
19.	Nales	not, not at all	1	0,28%

20.	Nalæs	not, not at all	1	0,28%
21.	Næbben > ne habban	not to have, to be without	1	0,28%
22.	Nænegum	no one, not any one	1	0,28%
23.	Nænigne	not any, none, no	1	0,28%
24.	Næron > næs	was not	1	0,28%
25.	Nah > nagan	not to have	1	0,28%
26.	Noðer	neither	1	0,28%
Разом			351	100 %

Додаток Б

Частота вживання заперечних засобів у сучасній англійській мові

№ з/п	Заперечний маркер	Частота	Приклад
1.	not	1784767	*Which then our leisure would not let us hear, Against the Duke of Norfolk, Thomas Mowbray? King Richard II.* *Main reason to persuade immediate Warr, Did not disswade me most, and seem to cast. Paradise Lost Book 2, 121-122.*
2.	no	833269	*Our doctors say this is no month to bleed. King Richard II.* *No light, but rather darkness visible Serv'd onely to discover sights of woe. Paradise Lost Book 1, 63-64.*
3.	never	284446	*Let heaven revenge; for I may never lift* *An angry arm against His minister. King Richard II.* *Such night till this I never pass'd, have dream'd, If dream'd, not as I oft am wont, of thee. Paradise Lost Book 5, 31-32.*
4.	nothing	137262	*Why, then, the champions are prepared, and stay* *For nothing but his majesty's approach. King Richard II.* *Then value: Oft times nothing profits more Then self esteem, grounded on just and right.*

			Paradise Lost Book 8, 571-572.
5.	no one	61541	
6.	nor	39902	*Nor friends nor foes, to me welcome you are:* *Things past redress are now with me past care. King Richard II.* *Nor those mysterious parts were then conceald, Then was not guiltie shame, dishonest shame. Paradise Lost Book 4, 312-313.*
7.	none	38352	*For I have none: let no man speak again* *To alter this, for counsel is but vain. King Richard II.* *That they may stumble on, and deeper fall; And none but such from mercy I exclude. Paradise Lost Book 3, 201-202.*
8.	nobody	37133	
9.	neither	32894	*But neither my good word nor princely favour:* *With Cain go wander through shades of night. King Richard II.* *Was giv'n him temperd so, that neither keen Nor solid might resist that edge: it met. Paradise Lost Book 6, 322-323.*
10.	nowhere	11583	

Додаток В

Етимологія мовних засобів заперечення

№ з/п	Мовний засіб заперечення	Частина мови	Початкова форма	Відповідник у сучасній англійській мові
1.	naught	іменник	nawiht	nothing
			na	no
2.	naughty	прикметник	naugti	needy, having nothing
			nawiht	nothing
3.	neither	сполучник	nawþer	not of two
			na + hwæþer	no + which of two
4.	never	прислівник	næfre	never
			ne	not, no
5.	no	частка	na	no, never, not at all
			ne + a	not, no + ever
6.	none	іменник	nan	not one, not any
			ne + an	not + one
7.	nor	сполучник	nauther	neither
8.	not	частка	noht, naht	in no way
9.	nothing	іменник	naþing, naðinc	nothing
			nan + þing	not

				one + thing
10.	nought	іменник	nowiht	nothing
11.	nobody	частка	no + bodi	not any + body
12.	nitwit	частка	nit	nothing

Додаток Г

Кількісні характеристики заперечних маркерів д.-а., с.-а. та р.-н.-а. періодах

№ з/п	Маркер (д.-а. - с.-а. - р.-н.-а.)	Кількість	VII-XI ст.	Кількість	XI-XIV ст.	Кількість	XIV-XVII ст.
1.	ne - nat - not	459	65.8%	465	25.4%	835	53.4%
2.	wære / næs	115	16.5%		-		-
3.	no / no / no	54	7.7%	464	25.3%	293	18.7%
4.	nalles / nealles	32	4.6%		-		-
5.	nis > ne + is	16	2.3%		-		-
6.	næfre - never / nevere - never	14	2.0%	303	16.5%	70	4.5%
7.	nænig - noon - none	8	1.1%	133	7.3%	78	5.0%
8.	neither - neither		-	19	1.04%	19	1.2%
9.	nothyng - nothing		-	17	0.93%	39	2.5%
10.	nowher		-	8	0.44%		-
11.	nor		-		-	230	14.7%

Загальна кількість слововживань		698		1831		1564

Додаток Д

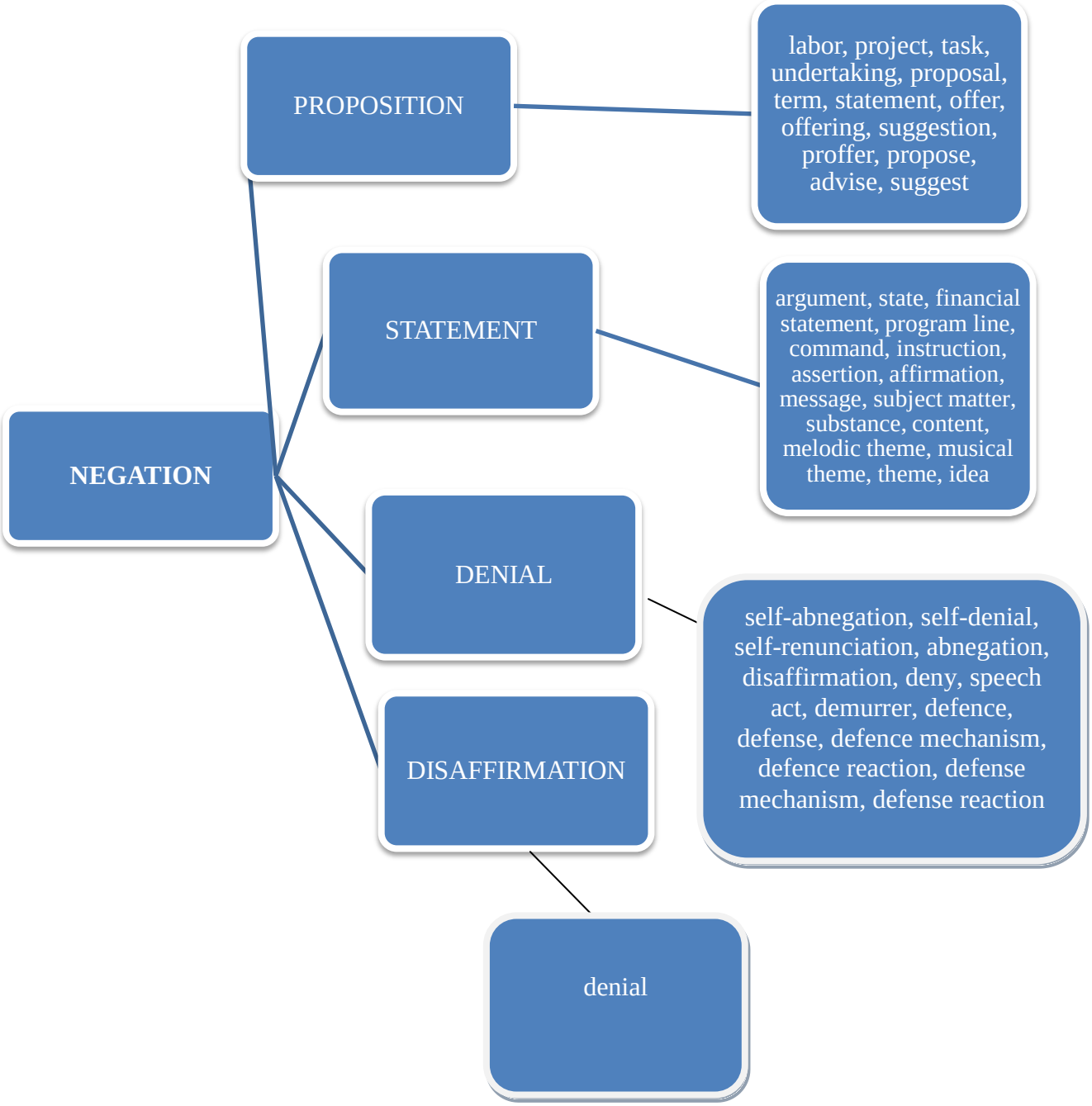

Д. 1. Об’єктивація концепту ЗАПЕРЕЧЕННЯ у сучасній англійській мові

Додаток Е

Заперечні конструкції у давньоанглійських текстах

Beowulf

35
beaga bryttan, on bearm scipes,
mærne be mæste. þær wæs madma fela
of feorwegum, frætwa, gelæded;
ne hyrde ic cymlicor ceol gegyrwan
hildewæpnum ond heaðowædum.

40
billum ond byrnum; him on bearme læg
madma mænigo, þa him mid scoldon
on flodes æht feor gewitan.
Nalæs hi hine læssan lacum teodan,
þeodgestreonum, þon þa dydon.

50
murnende mod. Men **ne** cunnon
secgan to soðe, selerædende,
hæleð under heofenum, hwa þæm hlæste onfeng.
ða wæs on burgum Beowulf Scyldinga,
leof leodcyning, longe þrage.

80
He beot **ne** aleh, beagas dælde,
sinc æt symle. Sele hlifade,
heah ond horngeap, heaðowylma bad,
laðan liges; **ne** wæs hit lenge þa gen
þæt se ecghete aþumsweorum.

105
wonsæli wer weardode hwile,
siþðan him scyppend forscrifen hæfde
in Caines cynne. þone cwealm gewræc
ece drihten, þæs þe he Abel slog;
ne gefeah he þære fæhðe, ac he hine feor forwræc.

115
Gewat ða neosian, syþðan niht becom,
hean huses, hu hit Hringdene
æfter beorþege gebun hæfdon.

Fand þa ðær inne æþelinga gedriht
swefan æfter symble; sorge **ne** cuðon.

130
æþeling ærgod, unbliðe sæt,
þolode ðryðswyð, þegnsorge dreah,
syðþan hie þæs laðan last sceawedon,
wergan gastes; wæs þæt gewin to strang,
lað ond longsum. **Næs** hit lengra fyrst.

135
ac ymb ane niht eft gefremede
morðbeala mare ond **no** mearn fore,
fæhðe ond fyrene; wæs to fæst on þam.
þa wæs eaðfynde þe him elles hwær
gerumlicor ræste sohte.

150
ylda bearnum, undyrne cuð,
gyddum geomore, þætte Grendel wan
hwile wið Hroþgar, heteniðas wæg,
fyrene ond fæhðe fela missera,
singale sæce, sibbe **ne** wolde.

155
wið manna hwone mægenes Deniga,
feorhbealo feorran, fea þingian,
ne þær **nænig** witena wenan þorfte
beorhtre bote to banan folmum,
ac se æglæca ehtende wæs.

160
deorc deaþscua, duguþe ond geogoþe,
seomade ond syrede, sinnihte heold
mistige moras; men **ne** cunnon
hwyder helrunan hwyrftum scriþað.
Swa fela fyrena feond mancynnes.

165
atol angengea, oft gefremede,
heardra hynða. Heorot eardode,
sincfage sel sweartum nihtum;
no he þone gifstol gretan moste,
maþðum for metode, **ne** his myne wisse.

180
in modsefan, metod hie **ne** cuþon,
dæda demend, **ne** wiston hie drihten god,
ne hie huru heofena helm herian **ne** cuþon,
wuldres waldend. Wa bið þæm ðe sceal
þurh sliðne nið sawle bescufan.

185
in fyres fæþm, frofre **ne** wenan,
wihte gewendan; wel bið þæm þe mot
æfter deaðdæge drihten secean
ond to fæder fæþmum freoðo wilnian.
Swa ða mælceare maga Healfdenes.

190
singala seað, **ne** mihte snotor hæleð
wean onwendan; wæs þæt gewin to swyð,
laþ ond longsum, þe on ða leode becom,
nydwracu niþgrim, nihtbealwa mæst.
þæt fram ham gefrægn Higelaces þegn.

240
hider ofer holmas? ...le wæs
endesæta, ægwearde heold,
þe on land Dena laðra **nænig**
mid scipherge sceðþan **ne** meahte.
No her cuðlicor cuman ongunnon.

245
lindhæbbende; **ne** ge leafnesword
guðfremmendra gearwe **ne** wisson,
maga gemedu. **Næfre** ic maran geseah
eorla ofer eorþan ðonne is eower sum,
secg on searwum; **nis** þæt seldguma.

270
Habbað we to þæm mæran micel ærende,
Deniga frean, **ne** sceal þær dyrne sum
wesan, þæs ic wene. þu wast (gif hit is
swa we soþlice secgan hyrdon)
þæt mid Scyldingum sceaðona ic **nat** hwylc.

The Battle of Maldon

20
and bæd þæt hyra randas rihte heoldon
fæste mid folman, and **ne** forhtedon na.
þa he hæfde þæt folc fægere getrymmed,
he lihte þa mid leodon þær him leofost wæs,
þær he his heorðwerod holdost wiste.

30
heton ðe secgan þæt þu most sendan raðe
beagas wið gebeorge; and eow betere is
þæt ge þisne garræs mid gafole forgyldon,
þon we swa hearde hilde dælon.
Ne þurfe we us spillan, gif ge spedaþ to þam.

45
"Gehyrst þu, sælida, hwæt þis folc segeð?
Hi willað eow to gafole garas syllan,
ættrynne ord and ealde swurd,
þa heregeatu þe eow æt hilde **ne** deah.
Brimmanna boda, abeod eft ongean.

55
hæþene æt hilde. To heanlic me þinceð
þæt ge mid urum sceattum to scype gangon
unbefohtene, nu ge þus feor hider
on urne eard in becomon.
Ne sceole ge swa softe sinc gegangan.

60
us sceal ord and ecg ær geseman,
grim guðplega, ær we gofol syllon."
Het þa bord beran, beornas gangan,
þæt hi on þam easteðe ealle stodon.
Ne mihte þær for wætere werod to þam oðrum.

70
Ne mihte hyra ænig oþrum derian,
buton hwa þurh flanes flyht fyl gename.
Se flod ut gewat; þa flotan stodon gearowe,
wicinga fela, wiges georne.
Het þa hæleða hleo healdan þa bricge.

The Battle of Brunanburh

20
werig, wiges sæd. Wesseaxe forð
ondlongne dæg eorodcistum
on last legdun laþum þeodum,
heowan herefleman hindan þearle
mecum mylenscearpan. Myrce **ne** wyrndon.

25
heardes hondplegan hæleþa **nanum**
þæra þe mid Anlafe ofer æra gebland
on lides bosme land gesohtun,
fæge to gefeohte. Fife lægun
on þam campstede cyningas giunge.

35
cread cnear on flot, cyning ut gewat
on fealene flod, feorh generede.
Swilce þær eac se froda mid fleame com
on his cyþþe norð, Costontinus,
har hilderinc, hreman **ne** þorfte.

40
mæca gemanan; he wæs his mæga sceard,
freonda gefylled on folcstede,
beslagen æt sæcce, and his sunu forlet
on wælstowe wundun forgrunden,
giungne æt guðe. Gelpan **ne** þorfte.

45
beorn blandenfeax bilgeslehtes,
eald inwidda, **ne** Anlaf þy ma;
mid heora herelafum hlehhan ne þorftun
þæt heo beaduweorca beteran wurdun
on campstede cumbolgehnastes.

65
wulf on wealde. **Ne** wearð wæl mare
on þis eiglande æfre gieta
folces gefylled beforan þissum
sweordes ecgum, þæs þe us secgað bec,
ealde uðwitan, siþþan eastan hider.

Christ and Satan

40
attre onæled. **Nis** nu ende feor
þæt we sceolun ætsomne susel þrowian,
wean and wergu, **nalles** wuldres blæd
habban in heofnum, hehselda wyn.
Hwæt, we for dryhtene iu dreamas hefdon.

50
for oferhygdum æfre **ne** wene."
ða him andsweradan atole gastas,
swarte and synfulle, susle begnornende:
"þu us gelærdæst ðurh lyge ðinne
þæt we helende heran **ne** scealdon.

75
Eft reordade oðre siðe
feonda aldor. Wæs þa forht agen,
seoððan he ðes wites worn gefelde.
He spearcade, ðonne he spreocan ongan
fyre and atre; **ne** bið swelc fæger dream.

90
niðer under nessas in ðone neowlan grund.
Nu ic eow hebbe to hæftum ham gefærde
alle of earde. **Nis** her eadiges tir,
wloncra winsele, **ne** worulde dream,
ne ængla ðreat, **ne** we upheofon.

95
agan moten. Is ðes atola ham
fyre onæled. Ic eom fah wið god.
æce æt helle duru dracan eardigað,
hate on reðre; heo us helpan **ne** magon.
Is ðæs walica ham wites afylled.

100
nagan we ðæs heolstres þæt we us gehydan mægon
in ðissum neowlan genipe. Hær is nedran swæg,
wyrmas gewunade. Is ðis wites clom
feste gebunden. Feond seondon reðe,
dimme and deorce. **Ne** her dæg lyhteð.

110
deofla menego to ðissum dimman ham.
Ac ic sceal on flyge and on flyhte ðragum
earda neosan, and eower ma,
þe ðes oferhydes ord onstaldon.
Ne ðurfon we ðes wenan, þæt us wuldorcyning.

120
wadan wræclastas, wuldre benemed,
duguðum bedeled, **nænigne** dream agan
uppe mid ænglum, þes ðe ic ær gecwæð
þæt ic wære seolfa swægles brytta,
wihta wealdend. Ac hit me wyrse gelomp!"

125
Swa se werega gast wordum sæde
his earfoðo ealle ætsomne,
fah in fyrnum, (fyrleoma stod
geond þæt atole scræf attre geblonden):
"Ic eom limwæstmum þæt ic gelutian **ne** mæg.

135
winnað ymb wyrmas. Is þes windiga sele
eall inneweard atole gefylled.
Ne mot ic hihtlicran hames brucan,
burga **ne** bolda, **ne** on þa beorhtan gescæft
ne mot ic æfre ma eagum starian.

140
Is me nu wyrsa þæt ic wuldres leoht
uppe mid englum æfre cuðe,
song on swegle, þær sunu meotodes
habbað eadige bearn ealle ymbfangen
seolfa mid sange. **Ne** ic þam sawlum **ne** mot.

165
Eala dæg leohta! Eala dream godes!
Eala engla þreat! Eala upheofen!
Eala þæt ic eam ealles leas ecan dreames,
þæt ic mid handum **ne** mæg heofon geræcan,
ne mid eagum **ne** mot up locian.

Daniel

15
þæt hie oft fela folca feore gesceodon,
heriges helmum, þara þe him hold **ne** wæs,
oðþæt hie wlenco anwod æt winþege
deofoldædum, druncne geðohtas.
þa hie æcræftas ane forleton.

20
metodes mægenscipe, swa **no** man scyle
his gastes lufan wið gode dælan.
þa geseah ic þa gedriht in gedwolan hweorfan,
Israhela cyn unriht don,
wommas wyrcean. þæt wæs weorc gode!

55
Israela eðelweardas
hæfdon lufan, lifwelan, þenden hie let metod.
þa ic eðan gefrægn ealdfeonda cyn
winburh wera. þa wigan **ne** gelyfdon,
bereafodon þa receda wuldor readan golde.

85
nales ðy þe he þæt moste oðde gemunan wolde
þæt he þara gifena gode þancode
þe him þær to duguðe drihten scyrede.
þa hie þær fundon þry freagleawe
æðele cnihtas and æfæste.

100
swiðmod cyning, sinum þegnum,
þæt þa frumgaras be feore dæde,
þæt þam gengum þrym gad **ne** wære
wiste **ne** wæde in woruldlife.
þa wæs breme Babilone weard.

105
mære and modig ofer middangeard,
egesful ylda bearnum. **No** he æ fremede,
ac in oferhygde æghwæs lifde.
þa þam folctogan on frumslæpe,
siððan to reste gehwearf rice þeoden.

115
eorðan dreamas, ende wurðan.
þa onwoc wulfheort, se ær wingal swæf,
Babilone weard. **Næs** him bliðe hige,
ac him sorh astah, swefnes woma.
No he gemunde þæt him meted wæs.

125
þa he **ne** wisse word **ne** angin
swefnes sines; het him secgan þeah.
þa him unbliðe andswaredon
deofolwitgan (**næs** him dom gearu
to asecganne swefen cyninge).

130
"Hu magon we swa dygle, drihten, ahicgan
on sefan þinne, hu ðe swefnede,
oððe wyrda gesceaft wisdom bude,
gif þu his ærest **ne** meaht or areccan?"
þa him unbliðe andswarode.

135
wulfheort cyning, witgum sinum:
"**Næron** ge swa eacne ofer ealle men
modgeþances swa ge me sægdon,
and þæt gecwædon, þæt ge cuðon
mine aldorlege, swa me æfter wearð.

140
oððe ic furðor findan sceolde.
Nu ge mætinge mine **ne** cunnon,
þa þe me for werode wisdom berað.
Ge sweltað deaðe, nymþe ic dom wite
soðan swefnes, þæs min sefa myndgað."

145
Ne meahte þa seo mænigeo on þam meðelstede
þurh witigdom wihte aþencean
ne ahicgan, þa hit forhæfed gewearð
þætte hie sædon swefn cyninge,
wyrda gerynu, oðþæt witga cwom.

Exodus

25
hu þas woruld worhte witig drihten,
eorðan ymbhwyrft and uprodor,
gesette sigerice, and his sylfes naman,
ðone yldo bearn ær **ne** cuðon,
frod fædera cyn, þeah hie fela wiston.

80
wand ofer wolcnum; hæfde witig god
sunnan siðfæt segle ofertolden,
swa þa mæstrapas men **ne** cuðon,
ne ða seglrode geseon meahton,
eorðbuende ealle cræfte.

110
ofer leodwerum lige scinan,
byrnende beam. Blace stodon
ofer sceotendum scire leoman;
scinon scyldhreoðan, sceado swiðredon,
neowle nihtscuwan neah **ne** mihton.

140
wean witum fæst. Wære **ne** gymdon,
ðeah þe se yldra cyning ær ge...
þa wearð yrfeweard ingefolca,
manna æfter maðmum, þæt he swa miceles geðah.
Ealles þæs forgeton siððan grame wurdon.

205
mihtig engel, se ða menigeo beheold,
þæt þær gelaðe mid him leng **ne** mihton
geseon tosomne; sið wæs gedæled.
Hæfde nydfara nihtlangne fyrst,
þeah ðe him on healfa gehwam hettend seomedon.

210
mægen oðde merestream; **nahton** maran hwyrft.
Wæron orwenan eðelrihtes,
sæton æfter beorgum in blacum reafum,
wean on wenum; wæccende bad
eall seo sibgedriht somod ætgædere.

230
hæfde cista gehwilc cuðes werodes
garberendra, guðfremmendra,
X hund geteled, tireadigra.
þæt wæs wiglic werod; wace **ne** gretton
in þæt rincgetæl ræswan herges.

235
þa þe for geoguðe gyt **ne** mihton
under bordhreoðan breostnet wera
wið flane feond folmum werigean,
ne him bealubenne gebiden hæfdon
ofer linde lærig, licwunde swor.

240
gylpplegan gares. Gamele **ne** moston,
hare heaðorincas, hilde onþeon,
gif him modheapum mægen swiðrade,
ac hie be wæstmum on wig curon,
hu in leodscipe læstan wolde.

255
þenden modiges meðel monige gehyrdon.
Wolde reordigean rices hyrde
ofer hereciste halgan stefne,
werodes wisa wurðmyndum spræc:
"**Ne** beoð ge þy forhtran, þeah þe Faraon brohte.

260
sweordwigendra side hergas,
eorla unrim! Him eallum wile
mihtig drihten þurh mine hand
to dæge þissum dædlean gyfan,
þæt hie lifigende leng **ne** moton.

265
ægnian mid yrmðum Israhela cyn.
Ne willað eow andrædan deade feðan,
fæge ferhðlocan, fyrst is æt ende
lænes lifes. Eow is lar godes
abroden of breostum. Ic on beteran ræd.

Genesis A, B

5
frea ælmihtig. **Næs** him fruma æfre,
or geworden, **ne** nu ende cymþ
ecean drihtnes, ac he bið a rice
ofer heofenstolas. Heagum þrymmum
soðfæst and swiðfeorm sweglbosmas heold.

15
þegnas þrymfæste þeoden heredon,
sægdon lustum lof, heora liffrean
demdon, drihtenes dugeþum wæron
swiðe gesælige. Synna **ne** cuþon,
firena fremman, ac hie on friðe lifdon.

20
ece mid heora aldor. Elles **ne** ongunnon
ræran on roderum nymþe riht and soþ,
ærðon engla weard for oferhygde
dwæl on gedwilde. Noldan dreogan leng
heora selfra ræd, ac hie of siblufan.

50
heofona heahcining, honda arærde,
hehste wið þam herge. **Ne** mihton hygelease,
mæne wið metode, mægyn bryttigan,
ac him se mæra mod getwæfde,
bælc forbigde. þa he gebolgen wearð.

70
beot forborsten, and forbiged þrym,
wlite gewemmed. Heo on wrace syððan
seomodon swearte, siðe **ne** þorfton
hlude hlihhan, ac heo helltregum
werige wunodon and wean cuðon.

100
and sid wæter geseted wurde
woruldgesceafte on wraðra gield,
þara þe forhealdene of hleo sende.
Ne wæs her þa giet nymþe heolstersceado
wiht geworden, ac þes wida grund.

155
mære mergen þridda. **Næron** metode ða gyta
widlond **ne** wegas nytte, ac stod bewrigen fæste
folde mid flode. Frea engla heht
þurh his word wesan wæter gemæne,
þa nu under roderum heora ryne healdað.

165
wide æteowde, þa se wuldorcyning
eorðan nemde. Gesette yðum heora
onrihtne ryne, rumum flode,
and gefetero...
Ne þuhte þa gerysne rodora wearde.

175
lifes leohtfruma, leofum rince.
He þæt andweorc of Adames
lice aleoðode, and him listum ateah
rib of sidan. He wæs reste fæst,
and softe swæf, sar **ne** wiste.

180
earfoða dæl, **ne** þær ænig com
blod of benne, ac him brego engla
of lice ateah liodende ban,
wer unwundod, of þam worhte god
freolice fæmnan. Feorh in gedyde.

185
ece saula. Heo wæron englum gelice,
þa wæs Eue, Adames bryd,
gaste gegearwod. Hie on geogoðe bu
wlitebeorht wæron on woruld cenned
meotodes mihtum. Man **ne** cuðon.

Додаток Ж

Заперечні конструкції у середньоанглійському тексті

(на прикладі The Canterbury Tales)

PROLOGUE

1.

And therto hadde he riden, **no** man ferre,

As wel in Cristendom as in Hethenesse.

2.

In Lettow hadde he reysed, and in Ruce,

No cristen man so ofte of his degree.

3.

And of his port as meeke as is a mayde;

He **nevere** yet **no** vileynye **ne** sayde.

4.

In al his lyf unto **no** maner wight;

He was a verray parfit gentil knyght.

5.

His hors weren goode, but he was **nat** gay.

Of fustian he wered a gypoun.

6.

A **not** -heed hadde he, with a broun visage,

Of woodecraft wel koude he al the usage.

7.

She leet **no** morsel from hir lippes falle,

Ne wette hir fyngres in hir sauce depe.

8.

That **no** drope **ne** fille upon hir brist.

In curteisie was set ful muche hir list.

Part 2

THE KNYGHTES TALE.

9.

Of Atthenes he was lord and governour,

That gretter was ther **noon** under the sonne.

10.

I wol **nat** letten eek **noon** of this route,

Lat every felawe telle his tale aboute.

11.

And of this cry they nolde **nevere** stenten,

Til they the reynes of his brydel henten.

12.

Victorie, and as a conqueror to lyven,

Nat greveth us youre glorie and youre honour.

13.

Upon us wrecched wommen lat thou falle;

For certes, lord, ther is **noon** of us alle.

14.

That she **ne** hath been a duchesse or a queene.

Now be we caytyves, as it is wel seene-.

15.

Thanked be Fortune, and hir false wheel,

That **noon** estat assureth to be weel.

16.

He hath alle the bodyes on an heep ydrawe,

And wol **nat** suffren hem, by **noon** assent.

17.

Neither to been yburyed nor ybrent,

But maketh houndes ete hem in despit."

18.

No neer Atthenes wolde he go **ne** ride,

Ne take his ese fully half a day.

19.

And that oother knyght highte Palamon.

Nat fully quyke, **ne** fully dede they were.

20.

To Atthenes to dwellen in prisoun

Perpetuelly, he nolde **no** raunsoun.

21.

Dwellen this Palamon and eek Arcite

For evermoore, ther may **no** gold hem quite.

22.

She was arisen, and al redy dight-

For May wole have **no** slogardrie a-nyght.

23.

Oure prisoun, for it may **noon** oother be;

Fortune hath yeven us this adversitee.

24.

This prison caused me **nat** for to crye,

But I was hurt right now thurgh-out myn eye.

25.

"It nere," quod he, "to thee **no** greet honour

For to be fals, **ne** for to be traitour.

26.

Ysworn ful depe, and ech of us til oother,

That **nevere** for to dyen in the peyne.

27.

Til that the deeth departe shal us tweyne,

Neither of us in love to hyndre other.

Part 3

PROLOGUE TO THE MILLERES TALE

28.

Whan that the Knyght had thus his tale ytoold,

In al the route **ne** was ther yong **ne** oold.

29.

That he **ne** seyde it was a noble storie,

And worthy for to drawen to memorie.

30.

So that unnethe upon his hors he sat,

He nolde avalen **neither** hood **ne** hat.

31.

Ne abyde **no** man for his curteisie,

But in Pilates voys he gan to crie.

32.

"By Goddes soule," quod he, "that wol **nat** I,

For I wol speke, or elles go my wey."

33.

And seyde, "Leve brother Osewold,

Who hath **no** wyf, he is **no** cokewold.

34.

But I sey **nat** therfore that thou art oon,

Ther been ful goode wyves many oon.

35.

As demen of myself that I were oon;

I wol bileve wel, that I am **noon**.

36.

An housbonde shal **nat** been inquisityf

Of Goddes pryvetee, nor of his wyf.

37.

So he may fynde Goddes foysoun there,

Of the remenant nedeth **nat** enquere."

38.

What sholde I moore seyn, but this Miller

He nolde his wordes for **no** man forbere.

39.

And therfore every gentil wight I preye,

For Goddes love, demeth **nat** that I seye.

40.

And therfore who-so list it **nat** yheere,

Turne over the leef, and chese another tale.

41.

Blameth **nat** me if that ye chese amys;

The Miller is a cherl, ye knowe wel this.

42.

Avyseth yow, and put me out of blame,

And eek men shal **nat** maken ernest of game.

THE TALE

Part 4

PROLOGUE TO THE REVES TALE

43.

But for the moore part they loughe and pleyde,

Ne at this tale I saugh **no** man hym greve.

44.

But ik am oold, me list **no** pley for age,

Gras-tyme is doon, my fodder is now forage.

45.

We olde men, I drede, so fare we,

Til we be roten kan we **nat** be rype.

46.

For whan we may **nat** doon, than wol we speke,

Yet in oure asshen olde is fyr yreke.

47.

Oure olde lemes mowe wel been unweelde,

But wyl **ne** shal **nat** faillen, that is sooth.

48.

Sey forth thy tale, and tarie **nat** the tyme.

Lo Depeford, and it is half-wey pryme.

49.

"I pray yow alle, that ye **nat** yow greve,

Thogh I answere, and somdeel sette his howve.

50.

He kan wel in myn eye seen a stalke,

But in his owene he kan **nat** seen a balke."

Part 5

THE PROLOGUE TO THE COKES TALE.

51.

`**Ne** brynge **nat** every man into thyn hous,'

For herberwynge by nyghte is perilous.

52.

Now telle on, gentil Roger, by thy name,

But yet I pray thee, be **nat** wroth for game.

53.

And ther-fore, Herry Bailly, by thy feith,

Be thou **nat** wrooth, er we departen heer.

54.

Though that my tale be of an hostileer.

But nathelees I wol **nat** telle it yit.

THE TALE (Unfinished).

Part 6

GROUP B.

PROLOGUE OF THE MAN OF LAWE.

55.

And though he were **nat** depe expert in loore,

He wiste ti was the eightetethe day.

56.

Leseth **no** tyme, as ferforth as ye may.

Lordynges, the tyme wasteth nyght and day.

57.

And what thurgh necligence in oure wakynge,

As dooth the streem, that turneth **nevere** again.

58.

It wol **nat** come agayn, withouten drede,

Namoore than wole Malkynes maydenhede.

59.

Lat us **nat** mowlen thus in ydelnesse;

Sir man of lawe," quod he, "so have ye blis.

60.

"Hooste," quod he, "Depardieux ich assente,

To breke forward is **nat** myn entente.

61.

Biheste is dette, and I wole holde fayn

Al my biheste, I kan **no** bettre sayn.

62.

Thus wole oure text, but nathelees certeyn

I kan right now **no** thrifty tale seyn.

63.

But certeinly **no** word **ne** writeth he

Of thilke wikke ensample of Canacee.

64.

And therfore he, of ful avysement,

Nolde **nevere** write, in none of his sermouns.

65.

Of swiche unkynde abhomynaciouns;

Ne I wol **noon** reherce, if that I may.

Part 7

THE TALE OF THE MAN OF LAWE.

The prologe of the Mannes Tale of Lawe.

66.

To asken help thee shameth in thyn herte,

If thou **noon** aske, so soore artow ywoundid.

67.

Youre bagges been **nat** fild with ambes as,

But with sys cynk, that renneth for youre chaunce.

68.

Were it for chapmanhode, or for disport,

Noon oother message wolde they thider sende.

69.

To rekene as wel hir goodnesse as beautee,

Nas **nevere** swich another as is shee.

70.

The deeth, but mennes wittes ben so dulle

That **no** wight kan wel rede it atte fulle.

Додаток 3

Заперечні конструкції у новоанглійському тексті

(на прикладі King Richard II)

1.

Which then our leisure would **not** let us hear.

2.

Aim'd at your highness, **no** inveterate malice.

3.

Let **not** my cold words here accuse my zeal.

4.

'Tis **not** the trial of a woman's war.

5.

Yet can I **not** of such tame patience boast.

6.

And let him be **no** kinsman to my liege.

7.

Which fear, **not** reverence, makes thee to except.

8.

And when I mount, alive may I **not** light.

9.

Should **nothing** privilege him, **nor** partialize.

10.

I slew him **not**; but to my own disgrace.

11.

This we prescribe, though **no** physician.

12.

Our doctors say this is **no** month to bleed.

13.

Obedience bids I should **not** bid again.

14.

Norfolk, throw down, we bid; there is **no** boot.

15.

My life thou shalt command, but **not** my shame.

16.

To dark dishonour's use thou shalt **not** have.

17.

The which **no** balm can cure but his heart-blood.

18.

Yea, but **not** change his spots: take but my shame.

19.

We were **not** born to sue, but to command.

20.

Since we can **not** atone you, we shall see.

21.

Finds brotherhood in thee **no** sharper spur?

22.

Hath love in thy old blood **no** living fire?

23.

Call it **not** patience, Gaunt; it is despair.

24.

Let heaven revenge; for I may **never** lift.

25.

Not with the empty hollowness, but weight.

26.

For sorrow ends **not** when it seemeth done.

27.

Lo, this is all:--nay, yet depart **not** so.

28.

Though this be all, do **not** so quickly go.

29.

Therefore commend me; let him **not** come there.

30.

Lord Marshal On pain of death, **no** person be so bold

31.

Lament we may, but **not** revenge thee dead.

32.

O let **no** noble eye profane a tear.

33.

Not sick, although I have to do with death.

34.

Never did captive with a freer heart.

35.

For that our kingdom's earth should **not** be soil'd.

36.

Shall **not** regreet our fair dominions.

37.

The sly slow hours shall **not** determinate.

38.

The hopeless word of '**never** to return'.

39.

A dearer merit, **not** so deep a maim.

40.

And now my tongue's use is to me **no** more.

41.

That knows **no** touch to tune the harmony.

42.

It boots thee **not** to be compassionate.

43.

You **never** shall, so help you truth and God!

44.

Nor never look upon each other's face.

45.

Nor never write, regreet, **nor** reconcile.

46.

Nor never by advised purpose meet.

47.

Since thou hast far to go, bear **not** along.

48.

No, Bolingbroke: if ever I were traitor.

49.

Farewell, my liege. Now **no** way can I stray.

50.

And blindfold death **not** let me see my son.

51.

But **not** a minute, king, that thou canst give.

52.

And pluck nights from me, but **not** lend a morrow.

53.

But stop **no** wrinkle in his pilgrimage.

54.

O, had it been a stranger, **not** my child.

55.

Cousin, farewell: what presence must **not** know.

56.

Lord Marshal My lord, **no** leave take I; for I will ride.

57.

That thou return'st **no** greeting to thy friends?

58.

Must I **not** serve a long apprenticehood.

59.

There is **no** virtue like necessity.

60.

Think **not** the king did banish thee.

61.

And **not** the king exiled thee; or suppose.

62.

To lie that way thou go'st, **not** whence thou comest.

63.

The flowers fair ladies, and thy steps **no** more.

64.

O, **no**! the apprehension of the good.

65.

Fell sorrow's tooth doth **never** rankle more.

66.

Than when he bites, but lanceth **not** the sore.

67.

Had I thy youth and cause, I would **not** stay.

68.

But since it would **not**, he had none of me.

69.

Vex **not** yourself, **nor** strive **not** with your breath.

70.

He that **no** more must say is listen'd more.

71.

Though Richard my life's counsel would **not** hear.

72.

No; it is stopp'd with other flattering sounds.

73.

So it be new, there's **no** respect how vile.

74.

That is **not** quickly buzzed into his ears?

75.

Direct **not** him whose way himself will choose.

76.

And who abstains from meat that is **not** gaunt?

77.

No, misery makes sport to mock itself.

78.

No, **no**, men living flatter those that die.

79.

O, **no**! thou diest, though I the sicker be.

80.

Thy death-bed is **no** lesser than thy land

81.

Whose compass is **no** bigger than thy head;

82.

The waste is **no** whit lesser than thy land.

83.

Is it **not** more than shame to shame it so?

84.

Landlord of England art thou now, **not** king.

85.

Wert thou **not** brother to great Edward's son.

86.

O, spare me **not**, my brother Edward's son.

87.

That thou respect'st **not** spilling Edward's blood.

88.

Live in thy shame, but die **not** shame with thee!

89.

Which live like venom where **no** venom else.

90.

Not Gloucester's death, **nor** Hereford's banishment.

91.

Not Gaunt's rebukes, **nor** England's private wrongs.

92.

Nor the prevention of poor Bolingbroke.

93.

About his marriage, **nor** my own disgrace.

94.

In war was **never** lion raged more fierce.

95.

In peace was **never** gentle lamb more mild.

96.

And **not** against his friends; his noble hand.

97.

Did will what he did spend and spent **not** that.

98.

His hands were guilty of **no** kindred blood.

99.

Or else he **never** would compare between.

100.

Pardon me, if you please; if **not**, I, pleased.

101.

Not to be pardon'd, am content withal.

102.

Is **not** Gaunt dead, and doth **not** Hereford live?

103.

Was **not** Gaunt just, and is **not** Harry true?

104.

Did **not** the one deserve to have an heir?

105.

Is **not** his heir a well-deserving son?

106.

Let **not** to-morrow then ensue to-day.

107.

Be **not** thyself; for how art thou a king.

108.

I'll **not** be by the while: my liege, farewell.

109.

That their events can **never** fall out good.

110.

Barely in title, **not** in revenue.

111.

No good at all that I can do for him.

112.

The king is **not** himself, but basely led.

113.

As blanks, benevolences, and I wot **not** what.

114.

Wars have **not** wasted it, for warr'd he hath **not**.

115.

He hath **not** money for these Irish wars.

116.

Yet see **no** shelter to avoid the storm.

117.

And yet we strike **not**, but securely perish.

118.

Not so; even through the hollow eyes of death.

119.

I spy life peering; but I dare **not** say.

120.

I cannot do it; yet I know **no** cause.

121.

Which shows like grief itself, but is **not** so.

122.

Of what it is **not**. Then, thrice-gracious queen.

123.

More than your lord's departure weep **not**: more's **not** seen.

124.

As, though on thinking on **no** thought I think,

125.

From some forefather grief; mine is **not** so,

126.

But what it is, that is **not** yet known; what

127.

I hope the king is **not** yet shipp'd for Ireland.

128.

Then wherefore dost thou hope he is **not** shipp'd?

129.

Why have you **not** proclaim'd Northumberland.

130.

Despair **not**, madam.

131.

I know **not** what to do: I would to God.

132.

So my untruth had **not** provoked him to it.

133.

What, are there **no** posts dispatch'd for Ireland?

134.

Never believe me. Both are my kinsmen.

135.

But time will **not** permit: all is uneven,

136.

Is near the hate of those love **not** the king.

137.

No; I will to Ireland to his majesty.

138.

Farewell: if heart's presages be **not** vain.

139.

I fear me, **never**.

140.

Why, is he **not** with the queen?

141.

No, my good Lord; he hath forsook the court,

142.

He was **not** so resolved when last we spake together.

143.

No, my good lord, for that is **not** forgot.

144.

I **never** in my life did look on him.

145.

Mistake me **not**, my lord; 'tis **not** my meaning.

146.

I shall **not** need transport my words by you.

147.

Show me thy humble heart, and **not** thy knee.

148.

Grace me **no** grace, **nor** uncle me **no** uncle.

149.

I am **no** traitor's uncle; and that word 'grace.'

150.

To find out right with wrong, it may **not** be.

151.

Nor friends **nor** foes, to me welcome you are.

152.

And yet we hear **no** tidings from the king.

153.

Captain 'Tis thought the king is dead; we will **not** stay.

154.

Bushy and Green, I will **not** vex your souls--.

155.

For 'twere **no** charity; yet, to wash your blood.

156.

Razed out my imprese, leaving me **no** sign.

157.

Feed **not** thy sovereign's foe, my gentle earth.

158.

Nor with thy sweets comfort his ravenous sense.

159.

Mock **not** my senseless conjuration, lords.

160.

Fear **not**, my lord: that Power that made you king.

161.

And **not** neglected; else, if heaven would.

162.

And we will **not**, heaven's offer we refuse.

163.

Discomfortable cousin! know'st thou **not**.

164.

Not able to endure the sight of day.

165.

Not all the water in the rough rude sea.

166.

Nor near **nor** farther off, my gracious lord.

167.

Have I **not** reason to look pale and dead?

168.

I had forgot myself; am I **not** king?

169.

Is **not** the king's name twenty thousand names?

170.

At thy great glory. Look **not** to the ground.

171.

Ye favourites of a king: are we **not** high?

172.

Greater he shall **not** be; if he serve God.

173.

With heads, and **not** with hands; those whom you curse.

174.

No matter where; of comfort **no** man speak.

175.

And yet **not** so, for what can we bequeath.

176.

Cover your heads and mock **not** flesh and blood.

177.

Fear and be slain; **no** worse can come to fight.

178.

For I have none: let **no** man speak again.

179.

Richard **not** far from hence hath hid his head.

180.

Mistake **not**, uncle, further than you should.

181.

Take **not**, good cousin, further than you should.

182.

I know it, uncle, and oppose **not** myself

183.

Welcome, Harry: what, will **not** this castle yield?

184.

Why, it contains **no** king?

185.

If **not**, I'll use the advantage of my power.

186.

With **no** less terror than the elements.

187.

My waters; on the earth, and **not** on him.

188.

If we be **not**, show us the hand of God.

189.

For well we know, **no** hand of blood and bone.

190.

His coming hither hath **no** further scope.

191.

We do debase ourselves, cousin, do we **not**.

192.

No, good my lord; let's fight with gentle words.